

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav světových dějin

Diplomová práce

Tomáš Konečný

Anglická zahraniční politika
od restaurace do míru v Nijmegen

English Foreign Policy
from the Restoration to the Peace of Nijmegen

Historie – obecné dějiny
(dějiny novověku se zaměřením na dějiny mezinárodních vztahů)

Vedoucí diplomové práce:

Prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc.

2017

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu této práce Prof. PhDr. Aleši Skřivanovi, CSc., za jeho důsledné vedení, cenné rady a trpělivost.

Prohlašuji, že jsem předloženou magisterskou diplomovou prací vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu, které jsou v úplnosti uvedeny v závěru práce.

Dále prohlašuji, že předložená práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Tomáš Konečný
V Plzni dne 6. května 2017

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce se soustřeďuje na proměny anglické zahraniční politiky od obnovení Stuartovské monarchie roku 1660 do roku 1678. Zmíněné období je sledováno zejména skrze aktivity krále Karla II. a jeho okolí, dílčí zájem se soustředí na recepci jednotlivých kroků ze strany dalších domácích i zahraničních aktérů. Důraz je kladen hlavně na proměny vzájemných vztahů s Francií a Nizozemím, pozornosti se těší též vztahy s Dánskem, Portugalskem, Španělskem a Švédskem, stejně jako pohled anglických politických elit.

Anglická diplomacie je v této práci pojímána v kontextu vývoje anglické domácí politiky a s přihlédnutím k dění v ostatních evropských zemích. V omezené míře je nastíněn také hospodářský, konfesní a mezinárodněprávní rámec, ve kterém se anglická diplomacie zmíněných let pohybovala.

Abstract

Presented thesis focuses on basic changes in English Foreign Policy during the period since restoring the Stuart Monarchy in 1660 to 1678. The period frame is observed in particular through the activities of King Charles II and his vicinity, with a partial focus on the reception of individual steps made by other participants, both domestic and foreign. Emphasis is put mainly on the transformation of mutual relations with France and the Netherlands, while associations with Denmark, Portugal, Spain, and Sweden are also discussed, along with opinions of the English political elites of the time.

In this work, English diplomacy is evaluated in the context of the development of English domestic policy and with consideration towards events unfolding in other European countries. The scope of economics, confessional and international law in which English diplomacy operated during the aforementioned period is outlined in a restricted manner.

Obsah

1. Úvod.....	2
1.1 Metodologická východiska	5
1.2 Přehled dosavadního bádání	8
1.3 Povaha restauračního režimu	12
2.1 Hledání spojenců.....	15
2.2 První kroky na evropské scéně	21
2.3 Nucený prodej území	35
3. Útok na horu zlata (1664-1667).....	42
3.1 Konkuruující si režimy	42
3.2 Parlamentní válka	60
3.3 Dopady války a míru.....	72
4. Cesty z izolace (1668-1672)	83
4.1 Mýtus aliance tří	83
4.2 Dvojitá cesta k Francii	90
4.3 Příprava k další válce	97
5. Mezi katolíky a protestanty (1672-1678).....	102
5.1 Králova válka?	102
5.2 Roky diplomatického tápání	119
5.3 Pokus o obrat	130
6. Závěr	135
7. Bibliografie	141

1. Úvod

Název této práce vymezuje na první pohled jednoznačně dobu, místo i zaměření. Analýzou zahraniční politiky prvních 18 let vlády krále Karla II. Stuarta předkládám výběr základních událostí a proměn, které určovaly roli anglické monarchie v evropské politice. V případě zahraniční politiky je klíčovým konstruktem, dávajícím výkladu smysluplnost, koncepce národního zájmu, který je sledován v kontextu mezinárodního systému jeho jednotlivými aktéry. Anglická zahraniční politika od roku 1660, kdy došlo na Britských ostrovech k obnově monarchie po 11 letech republikánského experimentu, do roku 1678, kdy vnitropolitické problémy výrazně omezily anglické možnosti aktivní politiky v Evropě, dokáže sloužit jako příklad toho, že sledování národního zájmu není vždy ...

Další úskalí nastává při určení subjektu, z jehož pohledu se události interpretují. V klasických historických pracích to může být zvolený národ nebo stát, jako zaštiťující entita a klíčový aktér mezinárodního systému. Stejně tak jím může být určitá osobnost, obvykle v pozici schopné politické dějiny ovlivňovat či tvořit, geografická lokalita či sociální skupina podléhající politickým proměnám, nebo třeba konkrétní instituce a v nedávné době i samotná idea, jejíž působení na politický vývoj začala historie ve větším měřítku zkoumat relativně nedávno.¹ Zdálo by se, že při vymezení názvu na anglickou zahraniční politiku je problém subjektu vyřešen. Nicméně ani při nejlepší vůli nemůžeme diplomacii konanou jménem Anglie ztotožnit s vlivem jediného aktéra, třeba se nám přímo nabízí dosadit tam panovníka. Tato práce nahlíží na Anglii ve zmíněném období jako na stát hledající svůj národní zájem. Země, která po čerstvé zkušenosti zjistila, že nedokáže být republikou, nedokázala být ani standardní monarchií. Obnovená monarchie měla být výsledkem široké shody na principech fungování veřejné moci, které se v praxi ukázaly být jen obtížně slučitelné. Tyto vnitřní problémy determinovaly obtíže v procesu utváření zahraniční politiky a generují o nic menší problémy při snaze její vývoj analyzovat.

¹ Příkladem posledního zmíněného přístupu, kdy jsou politické dějiny vnímány a popisovány prostřednictvím proměny určité ideje, reprezentují ve zdrojích této práce zejména dvě práce, kolem nichž se vytvořily vlastní historické školy, jmenovitě *Dvě těla krále* Ernsta Kantorowicze, vydané poprvé v roce 1957, a *Protestantism and Patriotism* od Stevena Pincuse z roku 1996.

V této práci vycházím z premisy, že anglická diplomacie od restaurace do uzavření mírových smluv v Nijmegenu je daleko spíše velkou improvizací než sledováním promyšlené koncepce. Z tohoto vyplývá, že v této práci nelze vždy postupovat čistě chronologickým způsobem, totiž zmapovat postupně veškeré diplomatické kroky podniknuté jménem zvoleného státu, či přesněji jistým režimem. Ačkoli díky existenci stálé diplomacie v kombinaci s panovníkovým monopolem na výkon zahraniční politiky lze omezit okruh osob formálně vykonávající zahraniční politiku, ani v tomto souhrnu nelze odhalit sledování jednoho zájmu, či přesněji jiné koncepce než krátkodobého reagování na aktuální problémy. Jistá míra improvizace v anglických reakcích na zahraničněpolitické okolnosti však neznamená čirou nahodilost.

Rozřešení problému, kdo utvářel anglický národní zájem v letech 1660-1678 je součástí dvojice výchozích tezí, z nichž vycházím při psaní této práce. Zastávám názor, že zahraniční politika vzniká v rámci střetávání a prolínání zájmu širšího spektra aktérů. Druhou premisou, jak bylo naznačeno výše, tvoří přesvědčení o neexistenci jednotné koncepce a linie, kterou se anglická zahraniční politika mezi léty 1660 a 1678 řídila, ačkoli probíhala řada pokusů realizovat různé – často protichůdné – politické koncepce. Pod vliv těchto dvou tezí hodlám zodpovědět tři výzkumné otázky, které považuji za nosné nejen v rámci této práce, ale i pro širší zkoumání evropských dějin 17. století. Konkrétně zda a jakým způsobem představují změny, jimiž anglická zahraniční politika v určených letech prošla: 1) konec anglo-nizozemské rivality, 2) konec působení náboženského faktoru v diplomacii, 3) konec jednoznačné hrozby francouzská hegemonie. Tato trojice bodů bývá tradičně ztotožňována s dobou vlády Karla II., avšak já se k poskytnutí pozitivní odpovědi na ně stavím skepticky.

Mou snahou je zkombinovat dvě tendence. První z nich spočívá v pokusu podat dané období v určité jednotící historické naraci. Obhajují to nejen tím, že téměř každá historiografická práce popisující určité dění se nakonec téměř vždy musí uchýlit k formě, která poskytne chronologickému popisu a analýzám dějů hlubší souvislost, směr a případně i teoretické zázemí. Nepopírám, že upřednostňuji narativní výklad před striktní chronologií nebo sledováním určitých zájmu jednotlivých aktérů. Soudobá historiografická produkce často odsouvá osobnosti a události do pozadí a preferuje velké procesy, abstraktní témata a metodologické koncepce. Dějiny ale nevytváří systém, klima, či výrobní faktory,

ale lidské osobnosti tím, co v existujícím rámci činí. V této práci, jejímž cílem je analýza vývoje a proměn anglické zahraniční politiky v letech 1660–1678, se proto uchyluji ke konstrukci příběhu zahrnující řetězec kroků na mezinárodním poli, které jsou produktem improvizací daných střetáváním jednotlivých politických koncepcí a vlivu osob, jež je prosazovaly. Druhá tendence této práce se nese ve snaze vykládat příběh anglické zahraniční politiky prostřednictvím působení jednotlivých aktérů s proměnlivými zájmy a mírou vlivu.

Aktéry, vnímané nejen jako čistě fyzické osoby, ale i jejich společenstva jakými byli třeba Východoindická společnost nebo anglikánská církev, umisťuji jako jeden z tří faktorů, které utvářely zahraniční politiku na Britských ostrovech ve sledovaném období. Považuji jednotlivé osoby či korporace, v nichž se sdružují na základě shodných zájmů, za aktivní tvůrce historických událostí, jejichž činnost nevyplývá z historické nutnosti. Druhým faktorem, jehož působení určovalo anglickou diplomacii, je mezinárodní systém druhé polovina 17. století, přesněji jeho západní oblast, vyznačující se vlastní dynamikou mocenského soupeření a vztahového uspořádání. Konečně pak jako třetí podstatný faktor zařazuji do předkládané práce politické uspořádání anglické monarchie za Karla II., jejíž specifické rysy, jakými bylo postavení parlamentu či existence státní církve s panovníkem jako její hlavou, předurčovaly určité limity anglické diplomacie. K rozšíření prostoru, v němž se propojují jednotlivé fenomény sledovaných let, o dobový kontext, mne vedou nejen trendy, které se v novověké historiografii výrazně projevují od 70. let 20. století, ale také přesvědčení pojmout výklad oněch 18 let se zapojením dalších perspektiv než jen činů individuálních panovníků nebo působení abstraktních systémových konfigurací. Prostředí, v němž se utvářela politika restaurační Anglie, vnímám jako důležitý prvek pro pochopení souvislostí a významů jednotlivých událostí. V dosavadní historiografické literatuře k tématu se s kulturním kontextem navíc pracovalo spíše vzácně a pouze v roli literárního doprovodu, obvykle pak zůstával zcela pod rozlišovací schopností a bez přiznaného vlivu na události. Viděno pohledem jen jednoho z úhlů ale mohou některé pasáže této práce připadat poučenému čtenáři coby letmé, a tedy velmi zjednodušující.

K stručnému nástinu způsobu, jakým byla utvářena a realizována anglická zahraniční politika po roce 1660, slouží následující kapitola. Společným záměrem následujících čtyř kapitol je postihnout klíčové oblasti vývoje anglické zahraniční

politiky s období od obnovení monarchie do míru v Nijmegen, přičemž každá zahrnuje trojici podkapitol zaměřených na klíčové aspekty anglické diplomacie ve vymezeném období. V pořadí druhá kapitola této práci se vyrovnává s první léty restauračního režimu a jeho prvními kroky v evropském systému, které jsou popisovány z perspektivy hledání vztahu ke klíčovými silám západoevropského systému – Francii, Nizozemí a Španělsku. Neúspěch nalezení vhodného uspořádání s republikánským režimem ve Spojených provinciích, který vedl až k druhé anglo-nizozemské válce, její průběh a dopady, tvoří třetí kapitolu. Další kapitola se věnuje snaze o nalezení nové orientace anglické zahraniční politiky a její nalezení ve spojení s Francií, včetně analýzy zájmů, které anglické představitelé dovedly k podpoře francouzské politiky. Kapitola pátá obsahuje posledních šest let z popisovaného období, které chápu dobu krize a tápání v anglické zahraniční politiky. Třetí anglo-nizozemská válka, kterou kapitola začíná, nesplnila anglická očekávání a monarchie z ní byla nucena vystoupit z vnitřních důvodů, aniž tím dosáhla úspěchu. Dobu po roce 1674, která tvoří náplň podkapitol 5.2 a 5.3 pak vnímám jako léta čisté zahraničněpolitické improvizace, kdy se definitivně prosadí rezignace na sledování nějaké zahraničněpolitické koncepce. Mír v Nijmegen je z této perspektivy vhodným milníkem, neboť tím končí aktivní anglické angažmá v kontinentálních záležitostech až do slavné revoluce v roce 1688, a zároveň téměř paralelně s ním je celý stát vržen na pokraj vnitropolitické anarchie vypuknutí aféry kolem takzvaného papeženeckého spiknutí.²

1.1 Metodologická východiska

Hledání národního zájmu Anglie v prvních dvou třetinách panování Karla II. však autora staví před nutnost řešit řadu metodologických otázek, s nimiž se historie novověku obvykle vyrovnává poukazem na velké koncepce, jakými jsou třeba absolutismus či merkantilismus. Tyto pojmy pak v klasicky pojatém výkladu politických dějin novověku většinou slouží jako kulisy, v nichž se odehrává zkoumaný historický proces. S pomocí dnešních pojmů a kategorií pak klasická historie definuje průběh událostí řídicí se jistými zákonitostmi do vysvětlení, které

² Popish plot. Monograficky zpracované v rámci Kenyon, John. *The Popish Plot*, Phoenix 1972.

zpětně dává kauzalitu veškerému dění.³ Konstruování takto pojatého dějepisceví přejímá svědectví minulosti, z nichž vytváří fakta, která řadí do jednoho výkladu. V kontrastu s tímto pojetím se pokusím pojmout zmíněné období v duchu toho, co Jan Assman definuje coby „dějiny smyslu“. Jednotlivá rozhodnutí analyzuji v rámci jejich souvislostí, cílů a účinků, užitečnosti cíle a vztahu k celku.⁴ Pokusím se vyložit, jaký smysl sledovala jednotlivá rozhodnutí v rámci své doby a také z našeho dnešního hlediska.

Tradiční koncepce dějin evropského novověku, hovořící o diplomacii jako výsadní činnosti panovníka, zde naráží na specifické limity a omezení moci anglického vladaře. Ačkoli král Karel II. měl výsadní pravomoc tvořit zahraniční politiku, jeho snahy narážely na tolik omezení, že nejde ve zmíněných 18 letech hovořit o zahraniční politice jako činnosti monarchie, nýbrž jen o anglické zahraniční politice za Karla II. Důvod tohoto sémantického úkroku spočívá i v tom, že sám panovník zřejmě nesledoval jednotnou zahraničněpolitickou koncepci, ale často v ní byl ovlivněn názory a koncepcemi svých nejbližších spolupracovníků. Problém nastává i na této úrovni, neboť „královi ministři“ byli obvykle zaujati záležitostmi domácí politiky a zahraniční politika jim často sloužila jako doplněk pro kroky na domácím poli, jak bude v práci ukázáno. K tomu všemu dodejme, že diplomacii restaurační monarchie v praxi netvořil nikdy jeden člověk, který by ji koncepčněji promýšlel, ale rodila se spíše ze zásahů řady osob v králově okolí. Takto utvářená zahraniční politika musí nutně zahrnovat velké množství protichůdných konceptů a nedomyšlených kroků, navíc se často dostávala do vleku událostí na kontinentu či tlaku zájmových skupin, zejména obchodních kruhů napojených na parlament, jehož sympatie byly klíčové pro zajištění financování, a tedy i fungování celého režimu.

Jednotliví aktéři anglické diplomacie měly představu o cílech a zájmech, k nimž by zahraniční politika měla sloužit. Ačkoli jejich představy podléhaly určitým proměnám v závislosti na okolnostech a úspěších či neúspěších předchozích kroků, vytyčují jistý výchozí prostor, z něhož vystupovaly jednotlivé

³ Tuto kritiku klasického přístupu k politickým dějinám provedl Jan Assman například v díle *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, Praha, 2001, nebo v předmluvě díla *Ágypten: eine Sinngeschichte*, Frankfurt am Mainz, 1999, 2. vydání, kde na s. 16 můžeme číst, že v dějinách: „Smysl znamená tolik jako souvislost či koherence; například souvislost mezi prostředky a cílem, užitky a náklady, částí a celkem“.

⁴ Podobnou aplikaci zmíněného přístupu rozvádí Bartlová, Milena, *Pravda zvítězila: Výtvarné umění a husitství 1380-1490*, Praha 2015, s. 10.

kroky Anglie na mezinárodním poli. Cíle anglické diplomacie se tak lišily v závislosti na rozdílném pojetí státního zájmu ze strany jednotlivých aktérů. Tato práce proto operuje s modelem, podle něhož se zahraniční politika pro absenci sdíleného konceptu utvářela jako výsledek soupeření zájmů jednotlivých aktérů. Předložené vysvětlení zahraniční politiky let 1660-1678 nechce a nemůže zakrývat, že svůj předmět spíše zpětně konstruuje, než nachází hotový.⁵

Podobně problematické jako otázka aktérů je i definování cílů, které jednotliví aktéři měli. Sledování národních zájmů teoreticky tvoří jeden z hlavních cílů zahraniční politiky (či jediný, v závislosti na zastávané teorii). Anglický případ monarchie, obnovené v roce 1660 po jedenácti letech republikánského experimentu, ukazuje, jak nesamozřejmou koncepcí byl abstraktní zájem státu v novověké diplomacii. Na konci 17. století se vyjádřením anglického národního zájmu stala obrana vlastního státního zřízení (včetně s ním propojeného státního náboženství), v němž je možné definovat vnitřního a vnějšího nepřítele prostřednictvím hrozby, kterou aktuálně představuje vytyčené podobě státu. Aby bylo možné tento zájem naplnit, zrodil se ve stejné době v evropském systému druhý zájem – velmocenské postavení v měnícím se evropském systému, díky němuž by byl zajištěn odlišný vývoj monarchie. Tato zpětná projekce anglických zájmů však nemůže být použita pro popis diplomacie z dob Karla II. Léta 1660-1678, jejichž události tvoří obsah této práce, interpretuje tento text jako přechodnou fázi, kdy se Anglie pokouší hrát významnou roli v evropském systému států, ale zároveň ještě nemá jasně vytyčenou koncepci své zahraniční politiky, ani cíle, k nimž jejím prostřednictvím směřuje.

Nesleduji jednotlivé kroky anglické zahraniční politiky jako produkty určitých zákonitostí vývoje daných stavem mezinárodního systému a snahou o sledování objektivního národního zájmu. Má perspektiva pohlíží na anglickou diplomacii jako na řetězec propojených událostí, které vznikaly pod tlakem okolností jako výsledek okamžité souhrny několika faktorů – z nichž jedním z nich je mezinárodní systém. Vedle něj však rozhodnutí vznikala také ve vztahu k vlivu a představám různých aktérů coby výsledek dočasné mocenské konfigurace v okruhu panovníka coby formálně jediného zdroje zahraniční

⁵ Klasické historiografické přístupy ostatně větší či menší konstruování souvislého příběhu činí také, ačkoli sobě i čtenářům obvykle předstírají, že jen nezaujatě a chronologicky skládá objektivně doložená fakta.

politiky. Skutečnost, že vedle této oficiální anglické diplomacie vycházející od panovníka, působila i jistá polooficiální prováděna z osobní iniciativy králových velvyslanců či ministrů, často v rozporu s panovníkovým přáním, je v této práci také sledována a je plně v souladu s nastíněnou metodologickou perspektivou.

Příběh oněch let nabízí zajímavý náhled na to, co vlastně národním zájmem je a hlavně, kdo a z jaké perspektivy jej určuje. Předkládaná práce proto na zvoleném případě restauračního režimu musí hledat odpovědi na otázky, zda je národní zájem suverénního novověkého státu určován zájmem panovníka, nebo zájmem monarchie coby existujícího režimu, a co se stává se zahraniční politikou, pokud se státní zájem z pohledu panovníka rozchází s tím, jak jej formulují politické elity, které formálně nevykonávají zahraniční politiku.

1.2 Přehled dosavadního bádání

Již bylo zmíněno, že období restaurace přináší historikům velké metodologické úskalí v podobě zařazení do širšího historického rámce. Tradiční výklad historiků v něm spatřoval nutnou předehru k událostem slavné revoluce, při kontinentálním pohledu doplněný o anglickou roli přiznaného či nepřiznaného nástroje diplomacie Ludvíka XIV. v jeho snahách o francouzskou hegemonii v Evropě. Tento pohled však není bez rozporů, spočívajících už na úrovni základních koncepčních východiskem: Byla Anglie klientem francouzské diplomacie, protože si to přál panovník, nebo protože to odpovídalo širším státním zájmům? Působily na anglickou orientaci francouzské subsidie parlamentu nebo panovníkovi? Jakou roli měly anglické války s Nizozemím ve zmíněné francouzské snaze? Kdo takovou politiku vytvářel a kdo rozhodl o jejím provádění? Odpovědi na tyto otázky obvykle odporují obecné koncepci, zjištěným faktům, nebo obojímu. Většina historiků se však výkladu zmíněného období zkrátka vyhýbá.

Syntézy anglických dějin věnují v pasážích o restaurační monarchii dominantní pozornost válčení s Nizozemím, které doplní o finanční problémy Karla II., spory s parlamentem a otázku Stuartovského katolicismu. Tyto výklady pomíjí, že vztah panovníka a parlamentu nebyl většinu Karlovy vlády tolik vyhraněný, stejně jako ignorují, že náboženská otázka hrála v politické diskuzi výraznou roli dávno před nastoupením Jakuba II.

Moderně pojaté monografické zpracování zahraniční politiky za Karla II. nebylo dosud sestaveno. Několik biografíí Karla II. pak věnuje většinu prostoru jiným oblastem než jeho diplomatickému působení – výklady o jeho účasti v občanské válce a milenkách patří k nejrozsáhlejším částem takovýchto prací. Tam, kde se životopisy Karla II. dotýkají zahraniční politiky, se tomu děje vždy ve formě okrajových glos, neboť mezinárodní situaci zastihují pasáže věnované kulturnímu či vědeckému rozkvětu Anglie za jeho časů. Vnější vztahy restaurované monarchie jsou tam výlučně podány optikou anglické politiky coby satelitu francouzské diplomacie. Tímto přístupem trpí jak mimořádně rozsáhlý a poutavý životopis Karla II. z pera Jenny Uglovové *A gambling man: Charles II and the Restoration*, který z posledně zmíněného důvodu končí již rokem 1669 a zcela pomíjí dalších 16 let králova života,⁶ tak jediná modernější monografie zaměřující se na popisované období, Seawardova *The Restoration 1660-1688*, již stručný rozsah 184 stran fakticky brání věnovat se zahraniční politice. Tato práce nesdílí obecně sdílený postoj a přístup k anglické diplomacii oněch dní, a naopak se pokouší ukázat, že diplomacie Karla II. nebyla rezignací na vlastní zahraniční politiku v zájmu služby Ludvíku XIV., že anglická spolupráce s Francií pokrývá jen menšinu z doby Karlovy vlády a že ve svém důsledku nebyla nevyhnutelným ani trvalým rysem anglické zahraniční politiky. Jediné starší zpracování zmíněného období z pera Keitha Feilinga (*British foreign policy, 1660-1672*) z konce 30. let v této práci až na ojedinělé výjimky nepoužívám. Děje se tak především z toho důvodu, že nesdílím jeho interpretační konstrukci, založenou na anachronickém hledání paralel mezi anglickou politikou éry restaurace a britskou meziválečnou diplomacií, v níž nepřímou přirovnává Ludvíka XIV. k Hitlerovi a francouzské pokusy o dominanci v Evropě k německému úsilí o revizi versailleského systému. V duchu tohoto vyprávění se pak místy dopouští některých hrubých zjednodušení a zavádějících interpretací, včetně odlišného řazení následnosti událostí.

Domnívám se, že období let 1660-1672 nejde interpretovat touto optikou, ani jako příběh nevyhnutelného směřování k Slavné revoluci a vítězství

⁶ Po 595 stranách autorka dojde k závěru, že v roce 1670 se Karel II. oficiálně přihlásil k politice, do níž se řadou peripetií zapletl už dávno předtím, totiž k roli faktického agenta Ludvíka XIV. Tímto prostým soudem, které není příliš hlouběji zdůvodněno, končí celé vyprávění o restaurační Anglii, kde větší pozornost než druhá anglo-nizozemská válka dostává například fenoménem pití kávy nebo rozbor Drydenových divadelních her.

liberalismu a protestantismu v ustanovování anglické vnitřní a domácí politiky. Stejně tak nesdílím anachronický popis založený na tezi o trvalém sledování národního zájmu v anglické diplomacii, už z toho důvodu, že ve sledovaném období se názory panovníka a parlamentu o povaze a smyslu anglických národních zájmů výrazně rozcházely. Vadou této interpretace v dřívější historiografii byla navíc skutečnost, že za jediného legitimního tvůrce a nositele národního zájmu byl označován parlament. V případech, kdy hodlám vycházet z tohoto pojetí, užívám k tomu klasického díla Charlese Macaluaeye Trevelyana *England under Stuarts*, prvně vydaného v roce 1904, z níž řada pozdějších historiků stuartovského období při svých interpretacích bezvýhradně vycházela.

Při zpracování této práce jsem se pokusil shromáždit všechnu dostupnou literaturu vydanou po roce 1900 v anglickém jazyce a věnované událostem, o nichž v této práci píše. Příležitostně seznam doplňují také související práce francouzské a německé jazykové provenience. Období vlády Karla II. se mezi historiky zdaleka netěší takové pozornosti, jaké jsou vystaveni jeho současníci jako Ludvík XIV., Leopold I. či Kristina Švédská. Práce, které se dotýkají tématu restaurační Anglie, věnují navíc daleko větší pozornost panovníkově dvoru a osobnímu životu než zahraniční politice. Zmíněné období navíc často slouží spíše jako nezbytná předehra k událostem Slavné revoluce a následného soupeření Anglie s Francií, což u řady historických prací vytváří narativ zdůvodnění tohoto vývoje, a u nemalého počtu historiků novověku k faktickému ignorování analýzy anglické diplomacie Karla II., která se obvykle zjednodušeně onálepkuje optikou službou francouzským zájmům za francouzské peníze. Oblast anglické zahraniční politiky, které je věnována jistá pozornost, dvě ze tří anglo-nizozemských válek, pak jsou pak obvykle popisovány v naprostém odstřižení od vývoje na anglické straně, doplněny často o koncept války o ovládnutí obchodu.

Mezi historiky, kteří se době této práce blíže věnovali, vynikají z tohoto rámce jistým způsobem dva nedávné pokusy o reinterpretační. První snahou o koncepční uchopení anglické politiky mezi popravou Karla I. a Slavnou revolucí, představují studie Jamese R. Jonese ze 70. let 20. století věnované třem anglo-nizozemským válkám. Jeho pokus vyložit trojici konfliktů pomocí jednoho konceptu jej přivedl k novému zdůvodnění tradičního výkladu, že se jedná o války vyvolané obchodními motivy. Anglo-nizozemská ekonomická rivalita se stala příběhem v pozadí celé restaurační politiky, který ale zároveň nevysvětloval, proč

a jak byla přijímána rozhodnutí, co nelze ztotožnit s tímto schématem. Svým trváním na sledování ekonomického zdůvodnění ale do jisté míry vymanil politiku Karla II. z interpretací, která jej stavěla do pozice loutek Ludvíka XIV., neboť propojila zahraniční politiku restaurace s diplomacií anglické republiky do jedné kontinuální linie. Syntetický výklad jeho tezí představil následně George Howat v přehledové práci *Stuart and Cromwellian Foreign Policy*, kde představil jednotnou koncepci zahraniční politiky Anglie od Karla I. do Jakuba II., která měla spočívat ve snaze vybudovat námořní a koloniální impérium. Třebaže nesdílím tento nastíněný výklad, v jehož rámci je psána většina prací věnujících se problematice anglo-nizozemských vztahů ve druhé polovině 17. století, cituji práce psané v tomto duchu, neboť často ve snaze doložit kontinuitu anglické politiky a její propojení s obchodním zájmem zpracovávají určité události do velmi podrobné míry. Skutečnost, že přiklání velkou váhu rozvoji obchodu, historiky tohoto okruhu navíc přivedla k práci s řadou pramenů z oblasti hospodářských dějin.

Změna ve způsobu, jakým byla vykládána anglická politika v 17. století, je spojená s působením Stephena Pincuse. Ve své rozsáhlé monografii *Protestantism and Patriotism: Ideologies and the Making of English Foreign Policy, 1650-1668* vyšel z přístup cambridžské školy dějin idejí a pokusil se dokázat, že anglická politika, zejména s důrazem na vztahy k Nizozemí, nebyla založena ani tak na ekonomických motivech, jako na rozdílu konfesního charakteru, které legitimizovaly často protikladné proměny anglické diplomacie. Více než pět stovek stran textu výrazně ovlivnilo většinu historiků, píšících po roce 1996 o problematice mezinárodní politiky ve druhé polovině 17. století, zejména nizozemské badatele, jakými jsou třeba zde citovaní Gijs Rommelse a David Onnekink. Zmíněný přístup považuji za přínosný i pro tuto práci, neboť ukazuje, že evropská diplomacie po roce 1648 zdaleka nebyla prostá konfesních motivů, jak často historici soustřeďující se na popis fungování mezinárodního systému předpokládali.

Cenným zdrojem pro sestavení této práce byly také editované prameny z doby restaurace, zejména sbírka korespondence a osobních dokumentů Edwarda Hyde, lorda Clarendona, který byl v letech 1660-1667 anglickým kancléřem. Vhodným korektivem oficiálních dokumentů, které v uplynulém století prošly opakovanou recepcí ze strany příslušných historiků, představují pro tuto práci

záznamy z parlamentních zasedání, které představují dobovou reflexi královské zahraniční politiky v jejím vnitropolitickém kontextu. Cenným zdrojem pro mne dále byly relace dánských velvyslanců v Londýně, uložené v Rigsarkivet v Kodani. Příkládám jim jistou interpretační váhu, neboť se jednalo o zástupce země středního významu, která se blíže neangažovala svými zájmy v realizaci anglické zahraniční politiky. Ačkoli úzké vztahy s Anglií nepatřily z pohledu Kodaně ke klíčovým součástem zahraniční politiky, zároveň existoval silný zájem ze strany Frederika III. o dobré vztahy s Karlem II. Díky tomu představují jejich dokumenty zajímavý zdroj, nezátížený příliš problémy vzájemných vztahů.

1.3 Povaha restauračního režimu

Politické uspořádání režimu na Britských ostrovech, které se postupně konstitovalo v letech 1660-1664, označuji v této práci jako restaurační režim. Tímto pojmem zahrnuji komplex mocensko-politických, správních, nábožensko-konfesních a finančních faktorů, jejichž proměnlivý vztah utvářel v letech 1660-1678 podobu veřejné moci v Anglii, Skotsku a Irsku (a s jistou modifikací i v letech 1678-1688). Užívám tohoto pojmu zejména v situacích, kdy potřebuji zdůraznit, že Karel II. a jeho nejbližší okolí nevykonávali moc pouze na území Anglického království, ale také v královstvích Irska a Skotska a to v zásadě stejnými prostředky a metodami, třebaže se formálně pohybovali v jiném právním a politickém rámci. Konečně pak pod toto označení zahrnuji nejen panovníkovo působení na veřejné záležitosti, ale také politické kroky učiněné z iniciativy parlamentu či dalších politických aktérů, kteří často byli schopni měnit politickou linii bez opory ze strany královské moci. V anglickém prostředí nastává právě kolem poloviny 17. století určitý myšlenkový obrat, kdy se politická moc a suverenita staly základem nového přístupu k pojmání státu a společnosti, kde panovník, parlament a další tělesa byli podílníky na suverenitě státu a ve svém celku vyjadřují politickou vůli státu.⁷

Vymezení způsobu, jakým se uskutečňoval proces vládnutí v Anglii (potažmo na Britských ostrovech, v případě analýzy zahraniční politiky lze tyto pojmy obvykle volně zaměňovat), si nevystačí vymezením dobového pojmání

⁷ Blíže viz Belling, Vojtěch. *Zrození suveréna: Pojem suverenity a jeho kritika v moderní politické a právní filosofii*, Brno 2014, s. 73-75.

státní suverenity. V případě restaurované stuartovské monarchie, která obnovila panovnickou autoritu a zároveň nezrušila princip parlamentní suverenity, aniž by jejich vztah jasně vymezila, nutně narážíme na problém míry osobní moci a vlivu monarchy. Oproti klasickému novověkému modelu panovnického absolutismu, kdy je monarcha zdrojem vší suverenity a tedy politického rozhodování, či alternativního raněnovověkého konceptu smíšené monarchie (*monarchia mixta*), kdy je moc vládce rozdělena a vymezena mezi panovníkem a stavovskou reprezentací, se v Anglii vyvinul odlišný model. Monarcha se po roce 1660 stal jednou ze součástí suverénní moci, jedním z prvků jednotného státu, symbolicky vyjádřeným formulací „krále v parlamentu“, kdy je královská moc součástí parlamentní autority, ale není vykonávána mimo něj.⁸ V případě Karla II. je situace o to spletitější, neboť zároveň sdílel absolutistické aspirace, rozvíjející se mnohem úspěšněji u jeho panovnických současníků a zároveň se necítil jako panovník z Boží milosti, ani jako někdo odpovědný za osud státu.⁹

Práce se pohybuje na třech analytických rovinách zahraniční politiky, přičemž dvě pojímá spíše doplňkově k hlavní linii výkladu. První rovinou je systém mezinárodních vztahů v západní Evropě, který je v letech 1648-1715 charakteristický různou mírou dominance Francie a dále působením mocností, které se pokouší na tento trend reagovat buď podporou, nebo opozicí vůči Francii. Druhá analytická rovina zahrnuje samotnou interakci mezi jednotlivými aktéry mezinárodních vztahů ve sledovaném období. Ačkoli Evropu po vestfálském míru charakterizuje teorie mezinárodních vztahů coby prostor vzájemných interakcí suverénních států, považují za anachronismus předpokládat, že zahraniční politiku v dané době utvářeli výlučně nositelé státní suverenity. Anglické diplomacie za Karla II. poskytuje příklady toho, že do výkonu zahraniční politiky v omezené míře zasahovali další aktéři, například výsadní obchodní společnosti. Ještě výrazněji můžeme tuto pluralitu aktérů vidět na případě Spojených provincií, kde vlastní zásahy do diplomacie vedle republiky místy vykonávaly jak tamní obchodní společnosti, tak jednotlivé provincie. Konečně třetí analytickou rovinu, která podle mne umožňuje plastičtější pohled na výkon anglické politiky, představují aktéři procesu vytváření politiky v Anglii. Analýza anglické

⁸ Kantorowicz, Ernest. *Dvě těla krále*, Praha 2014, s. 34, 52.

⁹ Friedell, Egon. *Kulturní dějiny novověku: krize evropské duše od černé smrti po první světovou válku*, sv. 1. Praha 1999, s. 340.

zahraniční politiky let 1660-1678 nevychází v této práci jen z pohledu státního naplnění objektivně daného národního zájmu, ale také v rámci analýzy zájmů a vlivu jednotlivých aktérů domácí anglické politiky. Tento přístup umožňuje nový pohled na realitu anglické zahraniční politiky, neboť ji nechápe coby jednotnou linii státní politiky, ale coby svého druhu průsečík různých zájmů a iniciativ od panovníka, jeho okolí, či dalších nositelů moci ve státě.

2. Léta tápání (1660-1664)

2.1 Hledání spojenců

Ve stejném okamžiku, co restaurační režim teprve utvářel svou podobu ve vztahu k domácím záležitostem, museli jeho představitelé rozhodnout i o dalším směřování anglické zahraniční politiky. Po anglické intervenci do bojů mezi Francií a Španělskem v roce 1658 a podobně účinného tlaku vyvinutého v následujícím roku v rámci takzvaného Haagského koncertu na válčící Dánsko a Švédsko, mohl Karel II. očekávat, že Anglie bude významným aktérem evropského systému. Dědictví vojenské prestiže parlamentní armády a nového námořnictva však jen zakrývalo reálnou finanční a politickou slabost nového režimu. Obnovená monarchie vstoupila do poněkud matoucího systému aliancí. Oliver Cromwell svého času sjednat alianci s Francií proti Španělsku, v jejímž rámci se Angličané zmocnili Dunkirku. Richard Cromwell se od této aliance vzdálil, když podporoval Švédsko proti Dánsku a odmítl se přidat k francouzsko-nizozemskému tlaku na mír mezi dvěma severskými královstvími. Karel sám ještě coby pretendent anglického trůnu uzavřel ještě v exilu předběžnou spojeneckou dohodu se Španělskem. Nyní seděl na trůně a zároveň s touto dohodou zdědil probíhající válku právě se Španělskem.

První zahraničněpolitickou otázkou, na jejíž řešení se Karel II. a jeho rádci soustředili, se však netýkala komplikované španělské otázky, ale vztahů se skandinávskými monarchiemi. Díky úsilí Richarda Cromwella působit ve švédský prospěch při zprostředkování kodaňského míru, který měl revidovat mír z Røskilde, panovaly ve Stockholmu vřelé sympatie vůči Londýnu. Restaurací režim neměl zájem jich nevyužít a rozhodl se navázat přímo tam, kde republikánský režim skončil. Ani v Kodani však nezaháleli, změny na Britských ostrovech vnímali rádci Frederika III. jako možnost obrátit Anglii k podpoře Dánska. Henrik Rosenwing, zvláštní posel dánského krále, byl druhým cizím diplomatem, kterého Karel II. přijal – navíc přijel vybaven i pověřením na sjednání obranné aliance.¹⁰ V průběhu podzimu roku 1660 doplnil Rosenwinga hrabě Alfeldt s plnou mocí k vyjednání a uzavření spojenectví.

¹⁰ Schoolcraft, Henry. „England and Denmark, 1660-1667“. In *The English Historical Review* 25 (99), 1910, s. 457.

I v Dánsku totiž došlo k neméně překvapivé změně režimu. V Anglii po zkušenostech s vojenskou vládou došlo za politické krize let 1659-1660 po smrti Olivera Cromwella k obnovení monarchie, kde bude panovník vytvářet suverenitu v kooperaci s parlamentem.¹¹ Oproti tomu v Dánsku politická krize způsobená porážkou se Švédskem vyústila ve stejných dvou letech k setřesení posledních složek stavovské vlády a jejich nahrazení důsledným absolutismem.¹² Nový režim Frederika III., stejně jako nový režim Karla II., však potřeboval vykročit z existující diplomatické izolace a novými spojenectvími ukázat emancipaci vůči svým dosavadním „patronům“.¹³ Po katastrofální porážce z roku 1658 si navíc dánské představitelé uvědomili, že případné odvety a revize svých ztrát na švédský úkor mohou dosáhnout jen s podporou dostatečně silné velmocenské koalice.¹⁴ Snahu z Kodaně využít obnovy Stuartovské monarchie v Anglii k neprodlenému odvedení její námořní síly od podpory Švédska stranou k Dánsku lze vnímat z tohoto zorného pole.

Noví správci anglické zahraniční politiky ve Whitehallu se záhy dostali do vleku událostí, neboť se nedokázali zorientovat v dynamice dánsko-švédského soupeření, ani proměnách probíhajících uvnitř obou skandinávských monarchií. Pod patronací kancléře Clarendona se rozběhla alianční jednání s Dánskem, aniž by v tom byl spatřován nějaký rozpor v možné alianci se Švédskem. Defenzivní aliance s Frederikem III. Dánským se tak stala první smlouvou, kterou Karel II. uzavřel coby anglický král a bez velkých problémů byla 13. února 1661 ratifikována oběma stranami.¹⁵ Přestože se Karel II. mimo jiné ve smlouvě zavázal zahrnovat dánské krále i do dalších smluv, které podepíše, na tento článek se, stejně jako na další, záhy zapomnělo.¹⁶ Tradice orientace na Švédsko z anglické politiky nezmizela, ačkoli se stala spíše menšinovým proudem. V říjnu 1661 píše kancléři anglický vyslanec v Nizozemí George Downing o „výhodách z těsného přiblížení Švédska králi“ ve snaze přimět jej k novému jednání se

¹¹ Kantorowicz, s. 34-35.

¹² Blíže viz Stoye, John. *Europe Unfolding, 1648-1688*, London 2000, s. 118-120.

¹³ V případě Dánska se jednalo o Spojené provincie, bránící totální porážce od Švédska, v případě anglického monarchy o Španělsko, poskytující Karlu II. azyl a finance v dobách jeho exilu.

¹⁴ Mörke, Olaf. *Die Geschwistermeere: Eine Geschichte des Nord- und Ostseeraumes*, Stuttgart 2015, s. 120.

¹⁵ Schoolcraft, *England and Denmark...*, s. 457.

¹⁶ Tamtéž, s. 457.

švédskými zástupci, s nimiž se lze dohodnout i „bez újmy Dánsku či Braniborsku“.¹⁷

Dosažená aliance s Dánskem zbrzdila švédské úsilí o pokračování jednání s Anglií. Na proměnu postoje Stockholmu mělo vliv i nadšení, s jakým uvítali anglo-dánskou alianci představitelé Spojených provincií. Jan de Witte, čelní představitel stavovské reprezentace, chápal dohodu jako součást systému, který by obklopil Nizozemí propojeným systémem aliančních vztahů, jež by zajistil mír.¹⁸ Ve Stockholmu byly Spojené provincie ale vnímány jako nepřítel, který brání další expanzi na Baltu i možnému šíření švédské říše v zámoří.¹⁹ Ve švédské státní radě proto anglo-dánská dohoda vyvolala rozpory o dalším směřování. De la Gardie favorizoval posílení vazby na Francii, propojenou tehdy s Nizozemím, zatímco zbytek rady vedený Stenem Bielkem projevoval nadále zájem o úzkou kooperaci s Anglií i za cenu narovnání s Dánskem.²⁰

Jednání se skandinávskými dvory bylo přímo i nepřímo propojeno s otázkou, která sice nebyla restauračními představiteli považována za klíčovou, ale fakticky ovlivňovala anglickou diplomacii v následujících desetiletích: vyjasnění vztahu k Spojeným provinciím. První pokusy o alianční smlouvu s anglickou monarchií podnikli stavovští politici ještě za Karlova pobytu na kontinentu, když byl od parlamentního prohlášení hostem na účet generálních stavů, ale záhy je odradila monarchova žádost o finance.²¹ Přesto de Wittův návrh na alianci a společném postupu v zájmech obou zemí nepadl pod stůl, Jakub z Yorku, vévoda z Albemarle i hrabě Ormond byli hlasitými stoupenci aliance s Nizozemím.²²

Vztahy obou států ale zkomplikovaly obchodní rozpory – Karel II. potvrdil platnost republikánského zákona o plavbě, zatímco Nizozemci odmítli vydat anglické Východoindické společnosti ostrov Palo-Run v dnešní Indonésii, jak se zavázali v roce 1654.²³ Navzdory nizozemskému tlaku informoval jejich vyslanec

¹⁷ Downing Clarendonovi, 21. 10. 1661. In *Calendar of Clarendon State Papers*, sv. 5, s. 144-145, url <<https://ia800203.us.archive.org/9/items/calendarofclaren05bodl/calendarofclaren05bodl.pdf>>, 12. 3. 2017.

¹⁸ Rommelse, Gijs. „The Role of mercantilism in Anglo-Dutch political relations 1650-74“. In *The Economic History Review* 63 (3), 2010, s. 601.

¹⁹ Lockhart, Paul D. *Sweden in the Seventeenth Century*, New York 2004, s. 116.

²⁰ Tamtéž, s. 116.

²¹ Geyl, Pieter. *The Netherlands in the Seventeenth Century*, sv. 2, London 1968, s. 53.

²² Schoolcraft, *The Capture...*, s. 677.

²³ Howat, G. M. *Stuart and Cromwellian Foreign Policy*, London 1974, s. 97.

Beverweert hned v prvním listu do Haagu, že zrušení zákona o plavbě není reálné.²⁴ Ačkoli v prosinci byly předloženy králově radě první návrhy na alianci se Spojenými provinciemi, ostrá kritika Nizozemců v dolní sněmovně vývoj jednání komplikovala. Nalézání dohody neusnadnilo ani bezpečnostní riziko, které druhá strana představovala vůči stabilitě svého partnera – ve Spojených provinciích nalezlo své útočiště mnoho čelních republikánů,²⁵ zatímco Karel II. byl považován za hrozbu pro svá proklamovaná přání obnovit postavení domu Oranžských.²⁶ Jednání o spojenectví se v zásadě zvrhlo v obviňování z nekalých obchodních praktik a nové rozpory o odškodnění za zajímání plavidel, rybolov či činnost výsadních obchodních společností. Vedle obchodních záležitostí, kde Anglie nemohla za dané situace ustoupit (a neměla to ani výhledově v úmyslu), a otázkách prestiže, komplikovalo nalezení dohody stále více nových faktorů. Když v březnu 1661 předložili angličtí vyjednavací požadavek nizozemských garancí pro držbu Dunkirku a Jamajky, navržený s cílem vyrovnat klauzuli o vzájemné obraně, která mohla Anglii rychle zaplést do kontinentálního konfliktu, jednání uvázla na mrtvém bodě.²⁷ Nizozemský vyslanec pak v dubnu 1662 oznámil, že po konzultaci se stavy končí jednání o spojenectví a republika bude nadále usilovat jen o mírové narovnání mezi oběma zeměmi.²⁸

Selhání nizozemských jednání bylo prakticky paralelním procesem s krachem snah o vyjasnění spolupráce se Španělskem. Filip IV. Španělský toleroval Stuartovský exil v jižním Nizozemí a roku 1656 podepsal alianční dohodu s Karlem II., která byla ale čistě formální.²⁹ Proto hned po svém nástupu na trůn poslal Karel II. do Madridu Henryho Benneta, pozdějšího lorda Arlingtona³⁰, s oficiálním cílem vyjednat propuštění zadržených plavidel Levantské společnosti, ale prakticky s instrukcemi sondovat podmínky možné aliance.³¹ Ačkoli došlo k navrácení plavidel, jednání se začala komplikovat vlivem neschopnosti Španělska poskytnout Karlu II. hotovost. Dluhy Koruny totiž

²⁴ Schoolcraft, *The Capture...*, s. 678.

²⁵ Spencer, Charles. *Killers of the King: The men who dared to execute Charles I*, London 2016, s. 244.

²⁶ Uglow, Jenny. *A gambling man: Charles II and the Restoration*, London 2009, s. 305.

²⁷ Schoolcraft, *The Capture...*, s. 679.

²⁸ Tamtéž, s. 679.

²⁹ Black, Jeremy. *A System of Ambition?: British Foreign Policy 1660-1793*, London 1991, s. 141.

³⁰ Henry Bennet se v roce 1665 stane baronem Arlingtonem, roku 1667 povýší na státního sekretáře a stane se hrabětem z Arlingtonu, pod kterýmžto titulem je standardně uváděn v této práci i pro roky, kdy jej ještě nadržel.

³¹ Rommelse, *The Role of...*, s. 602.

ani při své výši nepřevyšovaly objem nesplacitelných závazků Španělska z válek pokrývajících první polovinu 17. století.

Karel II. se sám nechtěl stavět vůči Španělsku nepřátelsky a doufal v nastolení přátelských vztahů, kdyby se pokračování aliance ukázalo nemyslitelným. V jarních měsících obě strany všemožně podporovaly dojem, že spojenectví je hotová věc. Cestou do Anglie přijal Karel II. španělského místodržícího v jižním Nizozemí markýze z Caracena a slíbil mu ukončení konfliktu.³² Po restauraci neproběhlo žádné oficiální mírové jednání ani podpis smlouvy, obě strany si pouze potvrdily, že mezi nimi panuje mír a doba mezivládí se nepočítá.³³ Henry Bennet v Madridu potvrdil platnost dohody z roku 1656 a dosáhl obnovení anglo-španělské obchodní smlouvy z roku 1630, vypovězené Cromwellem.³⁴ Ačkoli kardinál Mazarin, stejně jako benátský vyslanec v Londýně věřili, že spojenectví mezi Anglií a Španělskem bylo uzavřeno ještě v Haagu, v průběhu prvních měsíců se začaly ven dostávat první rozpory mezi oběma monarchiemi.³⁵

Snahu nalézt řešení komplikoval samotný postoj Madridu. Členové státní rady považovali anglickou alianci za nevyhnutelnou, a proto tlačili Filipa IV. k zaujetí tvrdé vyjednávací pozice, zahrnující nesplnitelný požadavek navrácení Dunkirku a Jamajky.³⁶ Španělští představitelé předpokládali, že nestabilita restauračního režimu v kombinaci s pyrenejským mírem mezi Francií a Španělskem představuje pro Londýn takovou spleť situací, že vezme zavděk jakoukoli nabídkou ze španělské strany, která jej zapojí do evropské diplomacie.³⁷

Jednání o alianci se Španělskem nebylo vzdáleným a konkurenčním plánem k nizozemské vazbě, ale naopak vzájemně se podporujícími procesy. Španělští Habsburkové měli zájem na rodové alianci s anglickými Stuartovci pro zajištění pozic v jižním Nizozemí, ale nemohli nabídnout hotovost, a ještě trvali na navrácení území. Nizozemci byli zase zainteresováni na španělské přítomnosti v jižním Nizozemí a vítali možnost pomoci z druhé strany kanálu. Ve skutečnosti sledovaly Spojené provincie a Španělsko stejnou politiku: zachování bariéry na

³² Belcher, Gerald. „Spain and the Anglo-Portuguese Alliance of 1661: A Reassessment of Charles II's Foreign Policy“. In *Journal of British Studies* 15 (1), 1975, s. 69.

³³ Stradling, R. „Spanish Conspiracy in England, 1661-1663“. In *The English Historical Review* 87 (343), 1972, s. 270.

³⁴ Tamtéž, s. 270

³⁵ Belcher, s. 69.

³⁶ Tamtéž, s. 80.

³⁷ Stradling, s. 269.

severní hranici Francie a porážku Portugalska, po jehož koloniích Nizozemci toužili.³⁸ Esteban de Gomara, španělský vyslanec v Haagu, si to uvědomoval velmi dobře, když doporučoval společný postup s Nizozemci v jednáních s Anglií, kde měla padnout i hrozba války.³⁹ Prohlášení Karla II. v Haagu z počátku roku 1660, kde vyjádřil záměr spolupracovat s Nizozemím a Španělskem a vzdát se republikánských vazeb na Francii a Švédsko, hrál tomuto záměru do karet.⁴⁰ Teprve pozdější vývoj ukázal, že daný obrat by anglické monarchii příliš mnoho výhod nepřinesl a proto od něj bylo odstoupeno.

Španělsko přecenilo svůj význam pro Anglii. Od Pyrenejského míru neměla Anglie objektivní důvod obávat se španělských ambic, ale snaha Filipa IV. restituovat území obsazené Anglickou republikou znamenala v počátečních letech nemalé riziko. Trvání na navrácení držav dobytých za Cromwella bylo v zájmu udržení anglické monarchie nepřijatelné – třebaže dávalo smysl v okamžiku, kdy Anglie uznala neplatnost Cromwellova vyhlášení války. Španělská aliance ale padla na výraznějším problému – nedostatku financí. Arlington strávil většinu doby v Madridu snahou získat od Španělska alespoň nějaké finance, slíbené již roku 1656 a jeho neúspěch vedl Clarendona i Karla II. k oprávněnému přesvědčení o neschopnosti jakéhokoli zisku ze španělské strany.⁴¹

Postupná selhání jednání s Nizozemím, Španělskem a Švédskem nemohla uniknout francouzské diplomacii. V srpnu 1661, když bylo zřejmé, že nedojde k alianci se Spojenými provinciemi a bylo vidět, že ani španělská jednání nevedou k úspěchům, nabídl Ludvík XIV. jednání o spolupráci pro případ rebelie či napadení.⁴² Evropská diplomacie se i po Pyrenejském míru pohybovala na ose francouzsko-španělské rivality a Karel II. byl, aniž to očekával, vmanévrován do situace, kdy si musel vybrat jednu z těchto stran. Anglický král však neuvažoval v kontextu volby mezi dvěma tábory, ale spíše v intencích toho, odkud lze vytěžit v krátké době nejvíce hotovosti.

³⁸ Kamen, Henry. *Spain 1469-1714: A Society of Conflict*, Harlow 1991, II. vydání, s. 263.

³⁹ Stradling, s. 272.

⁴⁰ Schoolcraft, *England and Denmark...*, s. 457.

⁴¹ Belcher, s. 75.

⁴² Black, s. 143.

V kontextu jara roku 1661 se do Londýna znovu dostavil⁴³ portugalský vyslanec Dom Francisco de Mello de Torres s nabídkou portugalských subsidií za pomoc proti Španělsku a výrazné injekce 360 000 liber možného věna pro případ sňatkového ujednání.⁴⁴ Portugalsko, vnímáno v Madridu jako vzbouřenecká provincie, představovalo zemi v ještě větší diplomatické izolaci než Anglie a potřebující ještě výrazněji mezinárodní uznání. Zdá se, že španělský vyslanec Batteville tuto možnost dlouho nebral na vědomí a počítal s nezkušeností anglických ministrů, kteří po několika prodlužováních jednání nakonec uznají jedinou možnost, totiž španělskou alianci.⁴⁵ Když si Španělé uvědomili, že vývoj v Londýně směřuje k sňatkové alianci s Francií, pokusili se o protinabídku, ale bylo již příliš pozdě – nemluvě o chronickém nedostatku financí, který svazoval Španělsku ruce v situaci konkurenčních vyjednávání. V létě 1662 se Karel II. definitivně rozhodl zanechat jednání s Nizozemím i Španělskem ve prospěch lukrativnější výhledové dohody s Francií a Portugalskem.

Španělský ústup ze slávy, jenž bude v několika dějstvích probíhat většinou mírou z druhé polovina 17. století, podpořila Anglie v počátečním stádiu hned dvakrát – Cromwellovou podporou Francie v letech 1658-1659 a následně Karlovou podporou portugalské války za nezávislost. Přitom na skutečnost, že to bude právě Karel II., který bude dva roky od svého nastoupení ve válce se státem, jež jej v exilu všemožně podporoval a podepsal s ním spojeneckou smlouvu, by si v okamžiku restaurace monarchie nevsadil nikdo – a ze všech nejméně zřejmě sám Karel II.

2.2 První kroky na evropské scéně

Snaha pevně umístit obnovenou monarchii do vestfálského evropského systému se přirozeně záhy protнула s dynastickou otázkou. Skutečnost, že se v čele tří království na Britských ostrovech ocitla svobodná korunovaná hlava, hrála od počátku výraznou roli při vyjednávání, kdy se rodové ohledy mísily s politickými. Vedle imperativu zanechání následníka trůnu nelze opomenout, že Karel Stuart se do Anglie vrátil bez prostředků a zatížen dluhy svými i svého otce,

⁴³ Znovu proto, že portugalské poselstvo pod jeho velením dorazilo do Anglie již na jaře 1660, aby Karlovi II. gratulovalo k nástupu na trůn, ale Karel II. jej tehdy – k velkému potěšení Madridu – odmítl přijmout. Stradling, s. 70.

⁴⁴ Uglow, s. 150.

⁴⁵ Stradling, s. 273.

k tomu s parlamentní rentou, která nestačila ani na pokrytí jeho vydání. Příjem, který slibovalo přinést věno z případného sňatku, tak byl od prvních týdnů vlády předmětem úvah.⁴⁶ Pro královu radu se téma sňatku stalo spolu s korunovací jedním z pravidelných bodů programu v prvním roce Karlovy vlády.⁴⁷

Na rychlé sjednání královského sňatku tlačil zejména hrabě Clarendon, u něhož se spojily snahy upevnit pozici monarchie a posílit královu prestiž se subjektivní vírou, že svatba „napraví“ charakter mladého panovníka.⁴⁸ Doufání anglického kancléře našlo své vyjádření v plánu na protestantskou svatbu s některou z říšských princezen, což Karel II. vyloučil již v počátku. Celkem záhy odmítl král i druhou možnost na nevěstu protestantského původu, totiž nizozemskou nabídku ruky Marie, nejmladší dcery Frederika Hendrika Oranžského.⁴⁹ Nizozemský návrh neměl v Anglii žádného stoupence, dokonce i George Downing, největší obdivovatel Spojených provincií mezi dobovými politiky, se stavěl proti.⁵⁰ Stavové sami zřejmě nebrali svůj návrh příliš vážně, když vzápětí vyrukovali s nabídkou na příspěvek k věnu, pokud by si král vybral jinou protestantskou nevěstu.⁵¹

Zpočátku se zdálo, že dojde k sňatku Karla II. s některou z příbuzných Filipa IV. Španělského. Návrh na španělský sňatek doprovázený příslušnou alianční smlouvou, považovali za pravděpodobný nejen diplomaté v Anglii.⁵² Okruh Karlových důvěrníků z exilu, vesměs římských katolíků jakými byla hrabata z Ormondu a Bristolu, podporovali jednání o španělském sňatkovém propojení.⁵³ Svou roli hrál i fakt, že Karel ještě v exilu uzavřel předběžnou alianční dohodu se Španělskem.⁵⁴ Jednání se nevyvíjela zdárně, Španělé nemínili přistoupit na požadavky anglických zástupců ohledně otevření trhu (zejména v amerických koloniích), zatímco na anglické straně nejevili vyjednávači zájem o

⁴⁶ Belcher, s. 73.

⁴⁷ July 1-18, 1660. In *CSPD, sv. 7: Charles II, 1660-1*, s. 107-124. *British History Online* [online], url <<http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/domestic/chas2/1660-1/pp107-124>>, 24. 2. 2017.

⁴⁸ Grose, Clyde. „The Anglo-Portuguese Marriage“. In *The Hispanic American Historical Review* 3 (10), 1930, s. 318.

⁴⁹ Geyl, s. 54-55.

⁵⁰ Howat, s. 97.

⁵¹ Grose, *The Anglo-Portuguese Marriage*, s. 325.

⁵² Například korespondence dánského vyslance Petkumse. Blíže viz Rigsarkivet, Tyske Kancelli, i.č. 301, England: de Petkums gesandtskabsarkiv 1651-1667.

⁵³ Uglow, s. 136.

⁵⁴ Black, s. 143.

navrácení Dunkirku a Jamajky, což Španělé od počátku požadovali.⁵⁵ Hlasování anglického parlamentu ze září 1660, kterým byla Jamajka formálně prohlášena za nezcizitelný majetek Koruny, rozhodně možnosti nerozšiřovalo.⁵⁶ Hlasování se časově překrylo s příjezdem španělského vyslance baron de Battevilla, který sebou vzal také s pověřením jednat o budoucí královské svatbě.⁵⁷ Jednání se španělským emisarem neslibovalo žádné výhody, podobně jako návrhy od Spojených provincií, proto přišlo lordu Clarendonovi vhod, když obdržel konkurenční návrh od Portugalců.

Vyhlídku na portugalský sňatek předložil Karlovi baron Francisco de Mello ještě v Bredě, přičemž se odvolával na jednání z roku 1644, kdy panovníkův otec zvažoval tuto variantu.⁵⁸ Portugalsko bylo do značné míry přirozenou volbou, zásobovalo Karla I. za občanské války, poskytlo útočiště rojalistické flotile Ruperta Falckého a po odmítnutí říšských kandidátek a krachu španělské nabídky nezbyvalo mnoho dalších možností.⁵⁹ Od roku 1640, kdy se Portugalci vzbouřili proti španělské nadvládě, byla země ve válce se Španěly. Dlouhodobě se portugalský boj za nezávislost spoléhal na francouzskou podporu, ale po Pyrenejském míru roku 1659 se Francie zavázala ukončit svou pomoc.⁶⁰ Lisabon proto intenzivně hledal nového spojence v bojích za nezávislost na Španělsku.

Mezi výhody portugalské nabídky patřila skutečnost, že regentka Luisa de Guzmán soudila, že za anglické spojenectví spojené s uznáním portugalské monarchie není žádný požadavek nesplnitelný.⁶¹ Francisco de Mello přišel s návrhem nejprve za generálem Monkem a s jeho podporou se návrh stal diskutovanou možností, jak zajistit pokračování protišpanělské politiky, prováděné za časů Commonwealthu.⁶² Pocit ohrožení mocí Španělska byl mezi anglickými představiteli silně přítomen a portugalská aliance se jevila jako logický krok v zadržování španělských ambicí.⁶³ Když byl pak návrh doručen

⁵⁵ Belcher, s. 73.

⁵⁶ 13 September 1660. In *Journal of the House of Commons, sv. 8, 1660-1667*, s. 169-175. *British History Online* [on-line]. url <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol8/pp169-175>>, 24. 2. 2017.

⁵⁷ Grose, *The Anglo-Portuguese Marriage*, s. 322.

⁵⁸ Tamtéž, s. 313, 315.

⁵⁹ Howat, s. 99.

⁶⁰ Belcher, s. 70.

⁶¹ Grose, *The Anglo-Portuguese Marriage*, s. 321.

⁶² Howat, s. 100.

⁶³ Kishlansky, Mark. *A Monarchy Transformed*, London 1997, s. 237.

králi, Mello nabídl věno zahrnující 2 miliony liber ve zboží,⁶⁴ a dalších 500 000 liber hotovosti, což překonalo všechny další nabídky.⁶⁵

Nutnost rychlého posunu ve vyjednávání přinesly i Karlovy rodinné záležitosti. Dne 13. září 1660 zemřel Karlův nejmladší bratr, dvacetiletý Jindřich Stuart, vévoda z Gloucesteru.⁶⁶ Sotva skončilo šest týdnů truchlení, vypukl první skandál Karlova dvora. Když 22. října porodila Anna Hydeová, dcera kancléře Clarendona, zdravou dceru, vyšlo najevo, že je od 3. září provdaná za Jakuba, vévodu z Yorku, toho času následníka trůnu.⁶⁷ Vedle dosud utajovaného morganatického sňatku s byl skandální fakt, že v pořadí druhým následníkem trůnu byla vnučka nedávno nobilitovaného kancléř.⁶⁸ Samotný lord Clarendon o aféře, která započala ještě v bruselském exilu, neměl podle všeho povědomí.⁶⁹

Počátkem roku 1661 vyslal Karel II. svého osobního přítele George Digbyho, hraběte z Bristolu, do Parmy, aby posoudil alternativní možnosti sňatku s některou z tamních princezen.⁷⁰ Svou roli mohla hrát králova váhavost i snaha o zakrytí faktu, že jednání s Portugalskem se blíží ke konci, nicméně osobně bych Bristolovu misi interpretoval spíše jako snahu dostat mimo dvůr hlavního stoupence španělského plánu, který král v této fázi již soukromě zavrhl.⁷¹ Clarendon původně proti Bristolově misi protestoval, ale vynutil si jen její rozšíření i na medicejské princezny, aby to vzápětí využil k posílení své vyjednávací pozice s Mellem za účelem urychlení jednání.⁷² Tak jako tak neměla Bristolova mise přímé dopady – 8 dní po Bristolově odjezdu z Doveru byl v Londýně uvítán portugalský velvyslanec Mello, povýšený v Lisabonu na markýze de Sande.⁷³ Ambasador přivezl souhlas se všemi anglickými požadavky

⁶⁴ Především šlo o cukr, exotické dřevo a koření v hodnotě 330 000 liber. Pearson, Hesketh. *Karel II.*, Ostrava 2001, s. 121.

⁶⁵ Belcher, s. 74.

⁶⁶ Uglow, s. 95.

⁶⁷ Tamtéž, s. 96-97.

⁶⁸ Fakt, považovaný v roce 1661 za skandální, nicméně nevalil roku 1688, kdy byla tato dcera coby Marie II. Stuartovna prohlášena spolu se svým manželem Vilémem III. Oranžským panovnicí na britských ostrovech.

⁶⁹ Pearson, s. 118.

⁷⁰ Belcher, s. 82.

⁷¹ Podrobněji k Bristolově misi zejména Belcher, s. 81-83, ačkoli se kloní k názoru, že pod Bristolovým vlivem se Karel II. přikláněl k španělskému sňatku. Misi do Parmy v souladu s tím Belcher interpretuje jako hledání nové španělské princezny, s jejímž jménem by jednání se Španělskem mohla začít nanovo.

⁷² February 1-18, 1661. In *CSPD*, sv. 30: *Charles II, 1660-1.*, 1660-61, s. 511. *British History Online* [on-line], url <<http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/domestic/chas2/1660-1/pp500-512>>, 26. 2. 2017.

⁷³ Belcher, s. 83.

a Karel II. byl Clarendonem a Southamptonem přesvědčen, že lepší podmínky dohody od kohokoli jsou neproveditelné.⁷⁴

K překvapení portugalského vyslance se však po dobu jeho nepřítomnosti činil u dvora jeho španělský kolega a plán na sňatek s parmskou princeznou byl otevřeně přetřásán u dvora.⁷⁵ Baron de Batteville se skutečně pokusil odvrátit sňatek s portugalskou princeznou všemi prostředky, od pohrůzek válečnými akcemi vůči anglickým plavidlům po využívání protikatolických nálad prostřednictvím letákové kampaně.⁷⁶ Španělská diplomacie se v této fázi pokoušela předložit alternativní návrhy na protestantský sňatek s dánskou princeznou, jíž by přispěla na věno.⁷⁷ Intriky barona Battevilla neměly sílu k tomu, aby vedly k změně politického kurzu, ačkoli zřejmě uspíšily jednání a semkly dvořany na podporu portugalské varianty. Jednalo se o podcenění Clarendonova vlivu, neboť tváří v tvář rostoucím fámám donutil Karla II. oficiálně popřít plán na hledání italské nevěsty a povolat Bristola zpět z cesty do Itálie.⁷⁸

Lord Bristol se však ještě nevzdával a po krachu své parmské mise se vrátil s dalším plánem: na základě jednání s francouzským sekretářem zahraničí Lionnem navrhl oženit svého panovníka s Hortensí Manciniovou, neteří kardinála Mazarina.⁷⁹ Ještě za svého pobytu v exilu ji Karel Stuart nabídl sňatek, což tehdy narazilo na odmítnutí jejího strýce, který tehdy jednal o jejím sňatku s vévodou savojským.⁸⁰ Mazarinovský sňatek nabízel vedle značného věna ještě jednu výhodu: výraznou podporu našel u královny-matky.⁸¹ Spekulace nad svatbou s Hortense Manciniovou (pozdější vévodkyní Mazarinovou) rázně utlal kancléř Clarendon, jemuž pomohl fakt, že Jindřiška Marie na svého syna tlačila až příliš intenzivně.⁸² Paradoxně v počátcích jednání byl Clarendon francouzskému sňatku nakloněn, neboť jej vnímal jako vhodnější než vazbu na Španělsko.⁸³ Francouzská alternativa neměla vážné naděje na úspěch, protože 1. března 1661 se z popudu

⁷⁴ Tamtéž, s. 83.

⁷⁵ Grose, *The Anglo-Portuguese Marriage*, s. 325.

⁷⁶ Tamtéž, s. 323.

⁷⁷ Rigsarkivet, Tyske Kancelli, i.č. 301, England: F. v. Ahlefeldt gesandtskabsarkiv 1660-1661.

⁷⁸ *CCSP*, sv. 3. „Clarendon Bastidovi, 13. 5. 1661“, s. VIII (supp.). *Archive.org* [on-line], url <<https://archive.org/details/calendarclarend00unkngoog>>, 26. 2. 2017.

⁷⁹ Tamtéž, s. 333.

⁸⁰ Heyden-Rynschová, Verena. *Evropské salony*, Praha 2004, s. 33-34.

⁸¹ Howat, s. 97.

⁸² Tamtéž, s. 97.

⁸³ Tamtéž, s. 100.

Ludvíka XIV. a Mazarinových příbuzných konal svatební obřad mezi mladou Hortensíí a Charlesem de la Porte de la Meilleraye.⁸⁴ Hortense Mazarinová nakonec v Karlově loži nicméně skončila, neboť když opustila manžela, přeplavila se v roce 1675 do Anglie, kde obdržela od Karla II. rentu a apartmány v St. James Palace a stala se rivalkou tehdejší královny favoritky, Louise de Keroual.⁸⁵

Nakonec to nebyla španělská nabídka, ani žádné ze schémat podporovaných přímo či nepřímo v Haagu, nýbrž skutečně portugalská alternativa, která zvítězila. Zásluhy na tomto kroku si přičítal – ve shodě se španělským vyslancem – lord Clarendon.⁸⁶ Ačkoli na první pohled se může zdát, že se Karel II. dlouho nemohl rozhodnout, který sňatek bude nejvhodnější,⁸⁷ skutečná příčina projevované zdrženlivosti byla zřejmě jiná. Coby hlava Stuartovské dynastie a obnoveného království nechtěl Karel II. vyvolat diplomatický incident preferováním určité sňatkové varianty ještě před svou korunovací. Svou roli hrála i snaha neuzavírat si pomyslná vrátka k alternativním nabídkám, zcela v souladu s dobovou praxí disimulace, souběžného vyjednávání protichůdných variant. Pokračování jednání se Španělskem podporoval i fakt, že Karel II. neměl jedinou záruku toho, že v Lisabonu přijmou jeho požadavky.⁸⁸ Pro případ odmítnutí zřejmě choval naději, že by od španělských zástupců získal lepší podmínky. Filip IV. skutečně nabídl, že doplatí věno Španělům nakloněné kandidátky do výše, kterou Karlovi II. nabídnou Portugalci, ale danému slibu nikdo příliš nevěřil.⁸⁹ Portugalci se nehodlali pokořit lepší nabídkou, a to do té míry, že královna-regentka Luisa prodala své šperky a cenné nádoby, aby shromáždila polovinu věna v hotovosti už k okamžiku podpisu dohody.⁹⁰

Na podpoře portugalské nabídky se jednomyslně shodla pětice králových rádců ve složení Clarendon, Ormond, Manchester, Nicholas a Southampton, které Karel II. požádal o posouzení nabídek.⁹¹ Pětice důvěrníků byla nadšena především

⁸⁴ Heyden-Rynschová, s. 33.

⁸⁵ Tamtéž, s. 35.

⁸⁶ Stradling, s. 271.

⁸⁷ Ze zde dostupné literatury tuto tezi uvádí např. Pearson, s. 120.

⁸⁸ Belcher, s. 81.

⁸⁹ Tamtéž, s. 74.

⁹⁰ Grose, *The Anglo-Portuguese Marriage*, s. 336.

⁹¹ May 1-17, 1661. In *CSPD*, sv. 35: *Charles II, 1660-1*, s. 580-590. *British History Online* [online]. url <<http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/domestic/chas2/1660-1/pp580-590>>, 22. 2. 2017.

avizovanou výší portugalského věna, dvojnásobně převyšující nabídku ze Španělska, o jehož solventnosti navíc panovaly otevřené pochyby.⁹² Významnou roli hrála i nabídka Tangeru, protože územní zisk strategicky položeného přístavu se jevil královým rádcům i členům parlamentu jako nezbytná součást pro zabezpečení obchodních tras.⁹³ Návrh byl o to cennější, že z portugalského zámořského impéria už v té době mnoho nezbyvalo, neboť v letech 1658-1661 byli Portugalci fakticky vytlačeni z Indického oceánu Nizozemci.⁹⁴ Kombinace anglických plánů na obchodní expanzi, francouzské snahy podlomit moc Španělska a portugalského úsilí uhájit svou nezávislost a uvést dynastii z Braganzy do rodiny evropských monarchů vytvořila sňatkovou nabídku, kterou nešlo odmítnout.

Nemalou roli v uvažované sňatkové partii hrála podpora návrhu ze strany Francie. Ludvík XIV. se pyrenejským mírem roku 1659 zavázal nepodporovat portugalské „vzbouřence“ v boji proti Španělsku, ale nemohl odmítnout otevřenou možnost pomoci portugalskému boji s Habsburky alespoň zprostředkovaně skrze Anglii.⁹⁵ Francouzské úsilí o oslabení Španělska tak sehrálo roli stimulu portugalského návrhu, neboť Ludvík XIV. navrhl Karlovi II. vyplacení 50 000 liber za podpis svatební smlouvy s Portugalskem.⁹⁶ Španělský návrh byl nakonec zavrhnut z řady důvodů, přičemž francouzská diplomacie hrála spíše vedlejší roli. Mnohem výraznější byla nedůvěra vůči finančním možnostem španělské koruny a fakt, že Filip IV. neměl žádnou dceru v provdatelném věku.

V březnu 1661, kdy byla v tichosti sestavena dohoda mezi Anglií a Portugalskem, se do jednání znovu zapojila francouzská diplomacie. Ludvíkův vyslanec Bordeaux nabídl francouzský podíl na finančních závazcích Lisabonu výměnou za anglickou garanci portugalské nezávislosti.⁹⁷ Celá nabídka byla držena v nejvyšší možné tajnosti, vyslanec ani jeho tajemník Bastide, který vedl důvěrná jednání, nedisponovali žádnými pověřovacími listinami, jen doporučujícím dopisem od intendentu Fouqueta a směnkami na půjčku ve výši

⁹² Grose, *The Anglo-Portuguese Marriage*, s. 330.

⁹³ Trevelyan, George M. *England under the Stuarts*, London 1933, XVI. vydání, s. 352.

⁹⁴ Howat, s. 101.

⁹⁵ Grose, Clyde. „Louis XIV's Financial Relations with Charles II and the English Parliament“. In *The Journal of Modern History* 1 (2), 1929, s. 178.

⁹⁶ Pearson, s. 121.

⁹⁷ Belcher, s. 83.

500 000 livrů vůči anglické Koruně.⁹⁸ Vedle toho disponovala francouzská polooficiální Bastidova mise fondy vyhrazenými na úplatky – pokusili se získat Clarendona, jež úplatek odmítl, ač byl později obviňován z jeho přijetí.⁹⁹ Francouzský návrh byl projednáván odděleně od portugalského a bez vědomí králových rádců, ačkoli minimálně z pohledu Karla II. učinil nabídku dynastie Braganza atraktivnější. Vliv francouzské diplomacie nelze ale přeceňovat, protože na volbu portugalské varianty zřejmě neměla Bastidova mise žádný vliv, nanejvýš urychlila královo rozhodování. Francouzské „příspěvky“ však zřejmě obdrželi někteří Karlovi rádcí.¹⁰⁰ Na druhou stranu se zdá, že by portugalský návrh podporovali s podobným entuziasmem i bez úplatků.

Během dubna 1661 tak Clarendon a Mello dojednali všechny podmínky manželské a spojenecké smlouvy. Portugalci sami trvali na platnosti aliance už před uzavřením sňatku, protože se obávali, že Angličané po obdržení věna z nabídky vycouvají. Smlouvou s Lisabonem se sice Karel nakonec nezavázal k přímému vstupu do konfliktu, ale i tak měla jasně protišpanělský osten, ač sám Karel II. nevnímal dohodu jako akt proti Madridu.¹⁰¹ Prioritou mladého krále bylo zajistit si finance a popularitu doma, čemuž měly vedle věna napomoci obchodní výhody. Anglická diplomacie této doby nestála o angažmá v kontinentálních sporech. Výměnou za Tanger, Bombaj a koncese na obchod s Brazílií a portugalskými državami v Indonésii byl panovník ochoten souhlasit se symbolickou pomocí proti Španělsku, ač to neodpovídalo jeho původním preferencím.¹⁰²

Podmínky navrhované svatby s portugalskou princeznou byly příliš výhodné, než aby je panovník mohl odmítnout. Je mírným paradoxem, že pro Karla II. hrála roli zejména vnitropolitická rovina sňatku spojená s přísunem finančních prostředků, zatímco zahraničněpolitické dopady ignoroval. Jeho rádcí přistoupili k situaci obdobně. Clarendon se v jednání soustřeďoval hlavně na výhody pro anglické obchodníky, u kterých se obával nového probuzení revolučních nálad. Portugalci našli překvapivého spojence v Edwardu Montaguovi, hraběti Sandwichovi, který dlouhodobě prosazoval zisk

⁹⁸ Grose, *The Anglo-Portuguese Marriage*, s. 327.

⁹⁹ Tamtéž, s. 328-329.

¹⁰⁰ Trevelyan, s. 352.

¹⁰¹ Belcher, s. 72.

¹⁰² Tamtéž, s. 73.

středomořského přístavu, který by sloužil obchodním i vojenským potřebám.¹⁰³ Obchodní motivy smlouvy s Portugalskem hrály nakonec minimálně stejně velkou roli jako politické a dynastické. Skutečnost, že angličtí obchodníci smlouvou získali rozsáhlá privilegia i ve srovnání s dohodou z roku 1654, měla za následek skutečnost, že se neprojevila žádná kritika vůči katolickému sňatku, ač se ji Španělé pokusili vyvolat.¹⁰⁴

Vedle ujednání o věnu a obchodních koncesích smlouva obsahovala ještě několik ustanovení, diktovaných Portugalci. Anglie se dohodou musela zavázat k sjednání míru mezi Portugalskem a Nizozemím (tajný článek 15), ochraně portugalského pobřeží (čl. 16) a vyslání vojenského kontingentu na Pyrenejský poloostrov, za nějž bude Anglie zodpovídat do chvíle, kdy vstoupí na portugalskou půdu (Mello původně chtěl, aby Anglie platila žold po celou dobu, to však bylo pro druhou stranu finančně neúnosné).¹⁰⁵ Dohoda dále stanovila, že se Kateřina z Braganzy vzdá svých rodových práv, ale ne následnických, a podrobnosti předání portugalských držav do anglických rukou.¹⁰⁶ Anglie se zavázala do budoucna pomoci svými loděmi ve Středomoří i Atlantiku, pokud by bylo Portugalsko napadeno či zavražďováno cizí zemi a neuzavírat se Španělskem žádnou dohodu, která by vystavila portugalskou obranu riziku.¹⁰⁷ Konečně pak závěrečné tajné klauzule zapovídaly předat Španělům Dunkirk či Tanger a pomáhat Portugalcům i proti výzvě nizozemského obchodu.¹⁰⁸

Dne 8. května 1661 král oficiálně informoval o chystaném sňatku a souhlasu své rady s dohodou členy parlamentu, přičemž obdržel jejich svolení a gratulace.¹⁰⁹ Následující projev kancléře Clarendona obhajoval svazek poukazem na to, že obchodní výhody mnohanásobně převáží nad výdaji a symbolickou pomocí dynastii Braganzů.¹¹⁰ Smlouva byla podepsána 19. června ve Whitehallu, ale již 4 dny předtím Sandwich opustil Anglii, aby s flotilou obsadil Tanger,

¹⁰³ Grose, *The Anglo-Portuguese Marriage*, s. 340.

¹⁰⁴ Black, s. 142.

¹⁰⁵ May 1-17, 1661. In *CSPD, sv. 35: Charles II, 1660-1*, s. 580-590. *British History Online* [on-line]. url <<http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/domestic/chas2/1660-1/pp580-590>>, 22. 2. 2017.

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ Howat, s. 101.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 101.

¹⁰⁹ 8 May 1661. In *Journal of the House of Commons, sv. 8, 1660-1667*, s. 245-246. *British History Online* [on-line], url <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol8/pp245-246>>, 23. 2. 2017.

¹¹⁰ Tamtéž.

neboť se obával španělského útoku.¹¹¹ Na druhé straně se téměř současně Španělé obávali, že směřování anglických lodí k Tangeru bylo úhybným manévrem, ale skutečným cílem platby bude přepadení španělské stříbrné flotily coby signál zahájení války na podporu Portugalska.¹¹² Ambassador Mello ještě donutil krále k podpisu dokumentu, kterým se zavázal uznat Kateřinu z Braganzy za svoji právoplatnou manželku, což odráželo portugalské obavy, aby sňatek neztroskotal na některé z právních překážek, zejména ve chvíli, kdy by papež nevydal dispens pro sňatek s „odpadlickým“ panovníkem.¹¹³

Portugalská diplomacie tlačila na rychlé ujednání smlouvy z několika důvodů. Vedle výše nastíněné snahy o rychlou pomoc proti Španělsku, dosažení mezinárodního uznání a též jisté prestiže, šlo zejména o obavy z napadení Tangeru,¹¹⁴ pro který by smlouva nemohla být naplněna. Obavy nebyly úplně bezdůvodné, na přelomu září a října se tím směrem vydala nizozemská flotila pod Ruyterovým vedením a napadení ze strany Španělů také nešlo vyloučit.¹¹⁵ V době, kdy se de Ruyter dostal za Gibraltarskou úžinu, však již v okolí Tangeru hlídkovaly anglické lodě, třebaže k jeho formálnímu převzetí došlo až v lednu 1662.¹¹⁶ Samotný Tanger se navzdory očekáváním nestal strategickou základnou anglického obchodu. V roce 1684 jej anglická posádka opustila z finančních důvodů, když předtím sloužil spíše než jako kotviště středomořské flotily coby místo exilu bývalých představitelů Cromwellova režimu, pro něž se stal „*nuceným barbarským a odlehlým*“ místem pobytu.¹¹⁷

Ustanovení o anglickém zprostředkování míru mezi Portugalskem a Spojenými provinciemi se ukázalo záhy zbytečné. Mello tlačil na článek o anglické podpoře proti Nizozemí pod vlivem zastaralých informací a obavy

¹¹¹ Grose, *The Anglo-Portuguese Marriage*, s. 340.

¹¹² Stradling, s. 271.

¹¹³ Grose, *The Anglo-Portuguese Marriage*, s. 336.

¹¹⁴ Obavám nahrávala skutečnost, že tři roky předtím (1658) se Nizozemci podobně překvapivě zmocnili Cejlonu. Na rozdíl od Tangeru však nejevila portugalská ani anglická strana velké obavy o osud Bombaje. Příčiny leží nejen v geografické vzdálenosti, ale hlavně v tehdejší nevýznamnosti toho bodu. Tento soud nepřímou potvrzuje skutečnost, že anglická správa Bombaj ani po sňatku nepřevzala a Východoindická společnost, která jej získala do správy, otálela s jeho převzetím až do roku 1667. Podrobnosti viz Ames, Glenn. „The Role of Religion in the Transfer and Rise of Bombay 1661-1687“. In *The Historical Journal* 46 (2), 2003.

¹¹⁵ Grose, *The Anglo-Portuguese Marriage*, s. 345.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 350.

¹¹⁷ Spencer, s. 244. Osudy jednotlivých představitelů Commonwealthu vykázaných a vězněných v rámci Tangeru se zabývají s. 244-248.

z nizozemského obsazení Bombaje a Goy.¹¹⁸ Ačkoli George Downing obdržel v červnu 1661 instrukce k zahájení rozhovorů s portugalským emisarem Mirandou a nizozemským politikem de Wittem, jednání mezi oběma se tou dobou již blížila k završení.¹¹⁹ Mírová dohoda, kterou Spojené provincie uznaly portugalskou nezávislost výměnou za obchodní koncese, byla podepsána 27. října 1661 za protestů anglické diplomacie v Haagu i Lisabonu.¹²⁰

V dubnu 1662 se nakonec navzdory španělským protestům a konkurenční nabídce konal sňatek s Kateřinou z Braganzy. Při té příležitosti Karel II. povýšil svého kancléře na hraběte z Clarendonu a využil mírné radosti členů parlamentu k uvolnění některých částek a povolení výběru mýtného.¹²¹ Královna se stala symbolem nové aliance, ale rozhodně ne protagonistou či příčinou. Ačkoli spojenectví hrálo v dalším směřování anglické politiky výraznou roli, stálo na jiném základě než dynastické vazbě. Zmíněný sňatek je ukázkovým příkladem, jak se změnila úloha jedince v nové diplomacii – nebýt faktu, že věno představovalo vhodnou zástěrku pro vysoké subsidie a že manželský pár nesdílel svou víru, nešlo by vůbec poznat, že anglo-portugalská aliance se formálně zakládá na svatební smlouvě.

Bezprostřední dopady nové svatby na obchod však nebyly tak pozitivní. Sňatkové ujednání bylo v Madridu vnímáno jako porážka, zrada a urážka na cti.¹²² Anglicko-španělské vztahy, jež na počátku restaurace slibovaly nejlepší vyhlídky, se v roce 1662 dostaly do hluboké krize a skoro na pokraj obnovení války. Ve Španělsku převládl dojem, že Anglie je v tajné alianci s Portugalskem a Francií. Vyhlášení války a napadení Dunkirku však zabránil katastrofální stav španělských financí a neochota státní rady tříštit síly rozšířením bojů do jižního Nizozemí.¹²³ Od počátku roku 1662 začaly úřady ve španělských přístavech zajímat anglické lodě a konfiskovat jejich náklad.¹²⁴ Tento krok posílil nizozemský obchod na úkor anglických obchodníků. Vedle toho utrpěl anglický obchod i rozhodnutím Filipa IV. narušit zásobování Portugalců z Anglie za pomoci janovských korzárů.¹²⁵ Karel II. se na druhé pokoušel minimalizovat dopady sňatku na vztahy s Filipem

¹¹⁸ Tamtéž, s. 335.

¹¹⁹ Schoolcraft, *The Capture...*, s. 679.

¹²⁰ Tamtéž, s. 680.

¹²¹ Pearson, s. 121.

¹²² Stradling, s. 271.

¹²³ Belcher, s. 85.

¹²⁴ Stradling, s. 272.

¹²⁵ Tamtéž, s. 272.

IV., samotného jej nenapadlo, že její vnímání bude v Madridu tak vyhocené.¹²⁶ S tím souvisí i jeho zjevná neochota vyslat anglické posily na Pyrenejský poloostrov, navzdory názorům králových rádců, kteří naléhali na naplnění dohody.

Španělská diplomacie předvedla rychlý názorový veletoč, když začala obratem finančně podporovat Karlovy oponenty z řad bývalých představitelů Cromwellova režimu a mnohým nabídla azyl.¹²⁷ Paradoxně totiž lidé před čtyřmi lety zavedli Anglii do války právě se Španělskem. Portugalci se zatím ve smlouvě zavázali, že jakékoli zpochybňování sňatku katolické princezny s protestantským panovníkem je čin rovnající se herezi.¹²⁸ Toto drobné gesto ukazuje, jak v Evropě druhé poloviny 17. století státní politický zájem porazil náboženské rozdíly a antipatie.

Měsíc po svatbě ohrožovaly Lisabon španělské i nizozemské lodě, regentka i Ludvík XIV. naléhali na plnění článků o vojenské podpoře z anglické strany. Jejich tlak přiměl Karla II. vyslat minimum, k němuž se zavázal, totiž 10 lodí a 3000 mužů pozemní podpory – rok poté si hrabě Clarendon stěžoval před parlamentem, že za tuto nezištnou pomoc Portugalci nezaplatili.¹²⁹ Vyslání flotily vedené sirem Johnem Lawsonem k portugalským břehům nebylo primárně motivováno snahou splnit Karlův závazek chránit portugalské pobřeží před španělským útokem, ale potřebou zajistit trasy obchodního loďstva.¹³⁰ K vypuknutí otevřené války mezi Anglií a Španělskem však nakonec nedošlo, v Madridu si uvědomili, že své zdroje musí soustředit na válku s Portugalci a Filip IV. nahradil původní instrukce pro svého londýnského vyslance Battevilla příkazem zabránit všemu, co by mohlo být Anglií vnímáno jako akt nepřátelství.¹³¹

Španělské pokusy o vojenskou porážku portugalských „rebelů“ se vyvíjely špatně, navíc se Filipovi IV. nezdařilo sjednat smlouvu s Nizozemím nebo Francií, čímž se Španělsko ocitlo bez spojenců a k tomu před hrozbou protišpanělské koalice Anglie, Francie a Portugalska.¹³² Krach španělských snah o

¹²⁶ Belcher, s. 84-85.

¹²⁷ Black, s. 142.

¹²⁸ Howat, s. 101.

¹²⁹ Tamtéž, s. 101.

¹³⁰ Stradling, s. 272.

¹³¹ Belcher, s. 85.

¹³² Tamtéž, s. 71, 86.

porážku Portugalska přišel celkem záhy, když byla armáda dona Juana Josého, udržovaná už tak z posledního vypětí španělských financí, poražena 8. června 1663 u Ameixialu.¹³³ Karel II. se rozhodl využít situace a působit jako prostředník uzavření míru, čímž by se zároveň dle Karlova názoru odstranila hlavní překážka obnovení přátelských vztahů se Španělskem.¹³⁴ Jeho snaha o uzavření míru však následujících pět let nepřinesla žádné výsledky. Portugalsko bylo definitivně uznáno Španělskem 13. února 1668 při zrušení existující aliance s Francií.¹³⁵ Anglický vstup do války za portugalskou nezávislost se změnil v anglickou garanci nad portugalskou nezávislostí v následném míru z Cáchách.¹³⁶ Zde je nutno korigovat starší tvrzení o tom, že se jednalo o poslední případ anglické vojenské přítomnosti v Evropě v 17. století¹³⁷ – před samotnou válkou o španělské dědictví se anglické síly účastnily drobným kontingentem ve francouzském vojsku III. anglo-nizozemské války a po roce 1691 byly též přítomné v bojích v jižním Nizozemí v rámci devítileté války.¹³⁸

Nadšeně oslavovaný sňatek se záhy ukázal být rostoucím fiaskem – slíbené věno v plné výši nedorazilo, dobré vztahy se Španělskem byly ztraceny stejně jako obchodní koncese, královna byla neplodná a Tanger opustila Anglie v roce 1684 jako nehajitelný. Z celé úmluvy tak Anglii zbyl jen přístav v Bombaji,¹³⁹ který předala Východoindické společnosti jako bezcenný. Oproti tomu sňatek uzavřený ve stejnou dobu s francouzskými Bourbony, stojící ve stínu toho prvního, záhy výrazně ovlivnil směřování anglické diplomacie. Budoucí anglo-portugalská aliance, která byla upevněna roku 1703 známou Methuenovou smlouvou, vznikla jako následek Karlova nedostatku peněz a potřeby získat

¹³³ Stradling, s. 272.

¹³⁴ Belcher, s. 85.

¹³⁵ Grose, *The Capture...*, s. 352.

¹³⁶ Howat, s. 102.

¹³⁷ Dané tvrzení zastává nejenom výše citovaný Clyde Grose v obou svých textech z 30. let, ale i novější syntézy jako Howatova *Stuart and Cromwellian Foreign Policy* z roku 1974 a *A Monarchy Transformed* Marka Kishlanskeho z roku 1996.

¹³⁸ O anglické účasti v devítileté válce kupříkladu Blackův *A System of Ambition* z roku 2000, o účasti anglického kontingentu v III. anglo-nizozemské válce zejména Haley ve studii „The Anglo-Dutch Rapprochement of 1677“. In *The English Historical Review* 73 (289), 1958.

¹³⁹ Dlužno dodat, že samotné anglické počátky v Bombaji byly dosti nesamozřejmě. Když se v roce 1662 pokusili Angličané oblast převzít, zabránili Portugalci pěti anglickým lodím vstup už na samotné drobné ostrůvky kolem. Po měsících vyjednávání se znechucený hrabě Marlborough rozhodl odplout zpět do Anglie, přičemž zanechal posádku 400 mužů na ostrůvku Anjdiva jižně od Goy s cílem vyčkat na příhodnou situaci k obsazení Bombaje. Furber, Holden. *Rival empires of trade in the Orient, 1600-1800*, Minneapolis 1976, s. 92.

dědice – mírnou ironií je fakt, že královna Kateřina byla neplodná a slíbené věno nikdy nedorazilo celé.

Splacení Kateřinina věna činilo portugalským vládcům problémy podobného charakteru, jako válčení se Španělskem. Již v květnu 1662 nebyla další splátka pro špatný stav pokladny portugalské regentky dodána.¹⁴⁰ Pozdržení portugalských plateb souviselo vedle probíhající války s jakýmsi rozčarováním z nedostatečné podpory z anglické strany v konfliktu se Španělskem. Ve stejnou dobu totiž na portugalský návrh začaly proudit francouzské subsidie přímo do Portugalska, jelikož anglické zprostředkování znamenalo často výrazné „transakční ztráty“.¹⁴¹ Jelikož stav anglické pokladny víceméně závisel na těchto transferech, vedlo selhání při obdržení plné výše věna k prvním úvahám o nezbytnosti prodeje Dunkirku.

Předehtou k vyjednávání o prodeji přístavní výspy na kontinentu se stala již sňatková jednání. Ačkoli návrh oženit Karla II. s některou z poddaných Ludvíka XIV. selhal, jednání pokračovala s cílem nalézt urovnání v otázce suverenity v kanálu a okolních mořích. Restaurační režim trval na pozdravech svým lodím v mořích kolem Britských ostrovů,¹⁴² což vedle Francie odmítaly i Spojené provincie.¹⁴³ Na rozdíl od Nizozemí, kde se tato otázka stala jednou z příčin konfliktu, došli diplomaté s Francií ke kompromisu spočívajícího ve vyhýbání se lodím a zdravení se současně, pokud vyhnutí nebylo možné.¹⁴⁴ Nalezení kompromisu podpořila skutečnost, že se souběžně začalo jednat o svatbě mezi Jindřiškou Annou, sestrou Karla II., a Filipem Orléanským, bratrem Ludvíka XIV. O její ruku pro svého bratra požádal Ludvík XIV. v listopadu a Karel II. přislíbil své dceři věno ve výši 840 000 livrů, ačkoli jej nikdy ani zčásti nevyplatil.¹⁴⁵ Obě strany chápaly případný význam sňatku pro diplomatické sblížení mezi Anglií a Francií a proto měly i dobrou vůli jej co nejrychleji sjednat. V následujících letech působila Jindřiška Anna jako hlavní emisar anglických zájmů na francouzském dvoře – podobně, jako Kateřina z Braganzy zastupovala portugalské zájmy na dvoře anglickém.

¹⁴⁰ Grose, Clyde. „England and Dunkirk“. In *The American Historical Review* 39 (1), 1933, s. 21.

¹⁴¹ Grose, Louis XIV's Financial Relations..., s. 179.

¹⁴² Jednalo se zejména o Severní moře a kanál La Manche, v oblasti Irského moře, svatojiřského průlivu a Keltského moře byl výskyt francouzských – a nizozemských – plavidel zcela marginálním.

¹⁴³ Howat, s. 98.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 98.

¹⁴⁵ Uglow, s. 102.

Byly to sňatkové dohody, které se staly prvními kroky Karla II. v evropské politice. Jejich cílem nebylo vymezení se vůči Španělsku, ačkoli je tak interpretovali politikové v Madridu i Londýně. Nakonec oba svazky nepřímo napomohly vzestupu Francie. Dohodu s Portugalskem nevnímali angličtí představitelé jako předstupeň k užší spolupráci s Francií, ačkoli viděno zpětně jím byla.¹⁴⁶ A navzdory řadě peripetií, kterými anglická diplomacie v oněch letech prošla, tvořily – minimálně o portugalském sňatku to lze tvrdit bez výhrad – nakonec nejtrvalejší součást Karlovy diplomacie.

2.3 Nucený prodej území

Břemeno nových výdajů, které na Korunu uvalily svatební dary v podobě Tangeru a Bombaje, si vyžádalo úvahy o prodeji další enklávy, flanderského přístavu Dunkirku. Karel II. sice dostal příspěvek k nástupu na trůn, ale jeho většina padla na rozpuštění armády a již na začátku roku 1662 nebylo z čeho podporovat jednotky v Portugalsku nebo vyplatit věno Jindřišky Anny.¹⁴⁷ Návrh prodat výspu na kontinentu tak musel být zvažován tím spíše, čím akutněji se Koruně nedostávalo hotovosti. Obnovená monarchie byla v evropském měřítku chudým státem, který neměl prostředky na vydržování základny na kontinentu. Od července 1660 se v parlamentu opakovaně přetřásal nedostatek financí na vydržování posádky a rostoucí dluhy v jejich výplatě.¹⁴⁸

Specifická poloha přístavu v místě, kde kanál přechází v Severní moře, učinila z Dunkirku jablko sváru mezi západoevropskými mocnostmi. Dlouhou dobu bylo konstantou anglické zahraniční politiky, že Dunkirk by neměl náležet Francii, s čímž souvisela podpora španělské držby jako nejlepší záruky neškodnosti místa.¹⁴⁹ Scénu radikálně proměnila Cromwellova intervence do francouzsko-španělského konfliktu, která v roce 1658 znamenala anglické dobytí Dunkirku. Tehdy pětitisícové město s katolickým obyvatelstvem získalo

¹⁴⁶ Belcher, s. 84.

¹⁴⁷ Saint-Léger, A. de. „L'acquisition de Dunkerque et de Mardyck par Louis XIV“. In *Revue d'histoire moderne et contemporaine* 2 (3), 1900/1901, s. 236.

¹⁴⁸ První zmíněný zápis je z 11. 7. 1660, další zápisy se pak objevují až do prodeje Dunkerku střídavě s návrhy na posílení posádky jednou či dvakrát v měsíci. Viz 11 July 1660. In *Journal of the House of Commons*, sv. 8, 1660-1667, s. 86-87. *British History Online* [on-line], url <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol8/pp86-87>>, 26. 2. 2017.

¹⁴⁹ Grose, *England and Dunkirk*, s. 2.

třítisícovou anglickou posádku a stalo se součástí protestantské republiky.¹⁵⁰ V pojetí Olivera Cromwella měl flanderský přístav sloužit jako pojistka pro případ dalšího konfliktu s Nizozemím.¹⁵¹ Nešlo jen o držbu přístavu na druhé straně kanálu. Dunkirk představoval anglické pojítko ke kontinentálním záležitostem a jakousi implicitní výzvu k angažmá v tamních sporech – což vyhovovalo zahraničněpolitické koncepci Cromwella, nikoli Stuartovců.¹⁵²

Držba Dunkirku nepřinášela jen správní, konfesní a finanční problémy, navíc byla jednou z překážek pro nalezení míru se Španělskem. Přes očividný zájem Madridu neplánoval Karel II. prodej Dunkirku Filipu IV., protože se obával, že tím může vytvořit precedent (a jistý tlak) k předání Jamajky.¹⁵³ Španělský vyslanec Batteville opakovaně zdůrazňoval, že nebude jednat o ničem jiném než restauraci španělské držby obou území, což bylo pro anglickou prestiž i zájmy nepřijatelné východisko.¹⁵⁴ Několikrát zmíněná nesolventnost Španělska byla jen dalším důvodem, proč s Madridem o Dunkirku prakticky nejednat.

Karel II. necítil vůči držbě Dunkirku, symbolu úspěchů Cromwellovy zahraniční politiky, žádný závazek a nevnímal jej ani jako nezbytnost.¹⁵⁵ Naopak začal rychle pociťovat nejen finanční břímě vydržování tamní posádky, ale i riziko, které znamená držba města obklopeného španělským územím. Pokud by ve Španělsku převládl válečný kurz – k ozbrojené konfrontaci ostatně málem došlo mezi flotilami před Lisabonem – Anglie by neměla prostředky Dunkirk udržet. Kancléř Clarendon a pokladník Southampton proto již za vyjednávání portugalského sňatku nabídli přístav k prodeji Nizozemcům, ti ale neměli ani požadovanou hotovost, ani zájem.¹⁵⁶

Přirozeným zájemcem o koupi byla Francie. Již v rámci jednání o sňatku Karlovy sestry a Ludvíka bratra nastínil Clarendon tuto možnost francouzskému vyslanci. V srpnu 1662 přijel do Anglie nový francouzský zmocněnec, hrabě d'Estrades, aby vyjednal koupi Dunkirku bez ohledu na náklady.¹⁵⁷ Pro Ludvíka XIV. představovala taková koupě možnost ohrožit španělské pozice v jižním Nizozemí a nepřímo podpořit portugalský boj tím, že jejich spojenci poskytně

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 13.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 12.

¹⁵² Blíže k porovnání obou koncepcí zejména Howat, například s. 103.

¹⁵³ Belcher, s. 86.

¹⁵⁴ Grose, *The Anglo-Portuguese Marriage*, s. 331.

¹⁵⁵ Howat, s. 103.

¹⁵⁶ Saint-Léger, s. 236-237.

¹⁵⁷ Grose, *Louis XIV's Financial Relations...*, s. 178.

hotovost. Odkoupení Dunkirku navrhovali francouzští emisaři již v průběhu roku 1659 tehdy ještě Richardu Cromwellovi, takže bylo jen otázkou času, kdy vyrukují s další nabídkou.¹⁵⁸ Anglický odhad ceny byl původně milion liber, nicméně když d'Estrades začal vyjednávání na nabídce dvou milionů, začal Clarendon licitovat.¹⁵⁹ Kancléř si záhy uvědomil, jakou cenu má Dunkirk pro Ludvíka XIV. a dva měsíce cíleně protahoval jednání ve snaze získat od Francie co nejvíce peněz. V listopadu 1662 dosáhl nakonec zvýšení částky na 5 milionů.¹⁶⁰ Francouzský zástupce souhlasil za podmínky předání pevnostního systému, děl a munice a při garanci anglické držby v okamžiku převzetí.¹⁶¹ Navyšování prodejní ceny bylo motivováno i snahou umlčet opozici proti prodeji, kterou představovali zejména Albemarle a York – také proto probíhala jednání v nejvyšším utajení a členové státní rady do něj nebyli vůbec zasvěceni.¹⁶² V říjnu 1663 se Karel II. definitivně rozhodl prodat Dunkirk Francii a informoval o tom svou radu.¹⁶³ Proti zvěstem o prodeji okamžitě protestovali Španělé i Nizozemci, ačkoli ty první rychle umlčena francouzská nabídka nové obchodní smlouvy.¹⁶⁴ Nejhlasitější protest tak přišel překvapivě od braniborského kurfiřta Fridricha Viléma, který skrze svého vyslance v Londýně obvinil Karla II. ze zrady protestantské kauzy vůči katolíkům.¹⁶⁵

Doprovodnou součástí vyjednávání byla výměna guvernéra Dunkirku. Na radu vévody Albemarleho se v roce 1660 stal guvernérem přístavu skotský presbyterián Edward Harley, republikán vyloučený z parlamentu roku 1656, který uvítal Karla II. v Doveru a působil jako člen státní rady.¹⁶⁶ V létě 1663 jej však nahradil Andrew Rutheford, skotský důstojník sloužící ve francouzském vojsku za třicetileté války, kterého Karlovi doporučil Ludvík XIV.¹⁶⁷ Jmenování Rutheforda

¹⁵⁸ Grose, *England and Dunkirk*, s. 11.

¹⁵⁹ Saint-Léger, s. 239.

¹⁶⁰ Poslední Clarendonův požadavek zněl dokonce 12 milionů liber, d'Estrades však odmítal jít nad 4 miliony, dokonce ukončil jednání a požádal o doprovod na své cestě do Amsterdamu, nicméně na ni s výmluvou na své zranění nenastoupil a v následujícím týdnu se vrátil k jednacímu stolu. Ani jedna ze stran nechtěla jednání příliš protahovat pro obavy z indiskrece, a proto se po tomto incidentu dohodly na 5 milionech. Grose, *England and Dunkirk*, s. 22.

¹⁶¹ Saint-Léger, s. 238.

¹⁶² Tamtéž, s. 238.

¹⁶³ Belcher, s. 86.

¹⁶⁴ Obchodní dohoda Francie a Nizozemí, výhodná pro republiku, byla podepsána 27. 10. 1663. Saint-Léger, s. 244.

¹⁶⁵ Howat, s. 104.

¹⁶⁶ Grose, *England and Dunkirk*, s. 18.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 20.

bylo vstřícným krokem v probíhajících jednáních a reálným počátkem anglo-francouzského sblížení.

Ačkoli částka 5 milionů převyšovala několikanásobně příjmy přislíbené Karlu II. parlamentem na roční výdaje, neměla být vyplacena celá. Ludvík XIV. nemohl nabídnout najednou více jak 2 miliony a nabízel postupné splácení, což Karel i Clarendon odmítali, neboť potřeba hotovosti byla stále palčivější.¹⁶⁸ Nakonec měly být 2 miliony vyplaceny v hotovosti a zbytek po půlmilionových splátkách se čtvrtletní frekvencí.¹⁶⁹ Celkem 46 kočárů naložených stříbrem, které na konci října vyjely z Louvru, užil Karel z 1/3 k výplatě vojska a námořnictva, zbývající dvě třetiny pak nechal zmincovat.¹⁷⁰ Finanční situace Koruny však byla tak mizerná, že nárok na zbývající 3 miliony prodal Karel II. již další rok francouzskému bankéři Abrahamu Dolinovi za 154 000 liber v hotovosti a směnku na 346 000 liber, splatných s pozdějším datem.¹⁷¹ Tím byl odstraněn původní smysl splátek, který měl pojistit anglickou garanci francouzské držby do doby splacení pohledávky.¹⁷² Dne 18. listopadu pak došlo k slavnostnímu předání Dunkirku do francouzských rukou, když d'Estrades vyplul z Londýna, aby se s pověřovací listinou od Ludvíka XIV. ujal převzetí správy města.¹⁷³ Anglická posádka – konkrétně regiment vévody z Yorku – zůstala ve městě do 20. listopadu, kdy Rutheforda oficiálně vystřídal intendent Colbert de Saint-Pouanges z Amiensu.¹⁷⁴

Myšlenka prodeje neměla v City mnoho zastánců, ale restaurační režim byl v prvních letech existence natolik populární, že samotný prodej vyvolal jen opatrnou kritiku.¹⁷⁵ Delegatione londýnských obchodníků předala v listopadu králi svou petici, kde vyjádřila obavu, aby se Dunkirk nestal hnízdem pirátů a parlament podnikl formální snahu zastavit předání, když vyzval posádku, aby neopouštěla město.¹⁷⁶ Oba kroky ale přišly až ve chvíli, kdy byla francouzská držba hotovou věcí. Mark Kishlansky sice označuje rozhodnutí prodat Dunkirk za

¹⁶⁸ Saint-Léger, s. 239.

¹⁶⁹ Grose, *Louis XIV's Financial Relations*, s. 278.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 178-179.

¹⁷¹ Saint-Léger, s. 240.

¹⁷² V případě útoku Španělů měl původně anglický král do doby vyplacení celé částky pomoci Francouzům se zajištěním obrany. Saint-Léger, s. 241.

¹⁷³ Grose, *England and Dunkirk*, s. 22.

¹⁷⁴ Saint-Léger, s. 242-243.

¹⁷⁵ Trevelyan, s. 353

¹⁷⁶ Saint-Léger, s. 243.

počátek veřejné kritiky krále a dvora a bod obratu, odkdy popularita krále klesá,¹⁷⁷ nicméně tato interpretace je výrazně ovlivněna náladami z dob neúspěchu ve druhé anglo-nizozemské válce. Dobově se sice objevila pamfletová kritika prodeje, nicméně stejně tak byla kritizována královna Kateřina pro své katolictví, král za rozmařilý život a kancléř Clarendon za sňatek své dcery s následníkem trůnu.

Nelze přirozeně pominout, že po roce 1667 se prodej Dunkirku stal hlavní zbraní kritiků královské politiky a záminkou pro politický konec hraběte Clarendona. Již v průběhu roku 1663 se vyrojily zvěsti, že kancléř se nechal zkorumpovat od Francouzů a přistoupil na nevýhodnou nabídku.¹⁷⁸ Do stádia reálného útoku se však zvěsti dostaly až v roce 1665, kdy se po francouzském vstupu do druhé anglo-nizozemské války stal Dunkirk základnou francouzské piraterie – přesně, jak se londýnští kupci v roce 1663 obávali.¹⁷⁹ Za probíhající války bylo snadné očernit lorda Clarendona jako agenta Francie, protože obvinění ze zrady při neúspěších ve válce bylo podporováno faktem, že již dříve dosáhl s Francií dohody o prodeji anglického území.¹⁸⁰

Prodej Dunkirku, vnímaný později velmi kriticky, byl ve skutečnosti překvapivě úspěšným tahem. Jedinou dohodou se Karel II. zbavil nehajitelné a nákladné výspy, dosáhl sblížení s Francií, zajistil si – alespoň krátkodobě – hotovost na své potřeby a navíc odstranil hlavní problém pro urovnání vztahů se Španělskem. Tradiční historická interpretace říká, že prodej Dunkirku byl nezbytný, i když nevýhodný. Ačkoli prodej může být nahlížen jako svého druhu z nouze ctnost, ve skutečnosti z něj restaurační režim vytěžil daleko víc, než se očekávalo. Klasické argumenty pro udržení Dunkirku,¹⁸¹ totiž strategická výhoda držby opěrného bodu, obětování velkých výdajů na jeho získání a udržení a ztráty na clech, jsou do značné míry spekulacemi. Předáním obtížně hajitelné a drahé enklávy na kontinentu Anglie mnoho neztratila a ačkoli se z dohodnutých 5 milionů stala ve výsledku polovina, podařilo se prodejem pohledávky Karlovi vyvázat se ze závazku pomáhat Francii s obranou přístavu. Hlavní přínos

¹⁷⁷ Srov. Kishlansky, s. 236-237.

¹⁷⁸ Black, s. 143.

¹⁷⁹ Grose, *England and Dunkirk*, s. 26.

¹⁸⁰ Ackroyd, Peter. *Rebellion: the history of England from James I to the Glorious Revolution*, New York 2014, s. 391.

¹⁸¹ Důkladně je rozebírá Clyde Grose v zde hojně citovaném textu „England and Dunkirk“ z roku 1933 (např. s. 22-24), nicméně v jisté transformaci se objevují i ve většině pozdějších prací a syntéz.

z prodeje, totiž finanční dopad, byl ale překvapivě spíše marginální. Finanční zisk z transakce však stačil spíše na pokrytí nutných výdajů a dluhů, než že by dlouhodoběji pomohl. Podobně je třeba relativizovat efekt úspory za udržování posádky, protože podobnou částku bylo potřeba nově vynakládat na posádku v Tangeru.

Předání flanderského města významně zlepšilo vztahy s Francií. Součástí Karlovy diplomacie nyní bylo narovnat notně pošramocené vztahy se Španělskem. Jako vstřícné gesto vůči nim byl v době vyjednávání o prodeji do úřadu státního tajemníka povolán Henry Bennet, bývalý exilový vyslanec v Madridu, odpůrce kancléře Clarendona a muž známý svými sympatiemi k Habsburkům.¹⁸² Bennet se záhy po svém jmenování veřejně postavil proti vyjednávání s Francií a Španěly se pokusil naklonit nabídkou na zprostředkování míru mezi Španělskem a Portugalskem.¹⁸³ Již v srpnu 1662 Filip IV., přesvědčený o možnosti dohody o Dunkirku, obnovil diplomatickou korespondenci s Anglií, přerušenu po alianci s Portugalskem, a vyslal Patricia de Molendiho, aby navázal jednání s londýnskými politiky.¹⁸⁴ Snaha o smírný kurz však byla zničena, než se stihla rozvinout, neboť se na veřejnost dostal prodej Dunkirku Francii. Ve španělské státní radě převládl ostře protianglický kurz s cílem dosáhnout ukončení anglo-portugalsko-francouzské aliance prostřednictvím změny vlády nad Anglií.¹⁸⁵

Již po portugalské alianci našli mnozí republikáni útočiště a podporu na španělském území.¹⁸⁶ Nyní se cílem španělské diplomacie stalo paralyzovat Anglii a odstranit Clarendona rozsáhlým povstáním.¹⁸⁷ Jejich plán vyvolat povstání v Anglii a Irsku byl nejhlubším španělským zásahem do vnitřní politiky Anglie od časů Filipa II. Očekávání španělských rezidentů Caraceny a Ignatia Whitea bylo, že Španěly podnícené povstání v jižním Irsku odvede královské síly z jihu Anglie, kde se vylodí republikáni z jihonizozemského exilu, a následná krize přivede k pádu Clarendona, Španělé obsadí Dunkirk a série komplikací učiní Anglii v zahraniční politice ústupnou.¹⁸⁸ Spiknutí, finančně podporováno

¹⁸² Belcher, s. 87.

¹⁸³ Tamtéž, s. 87.

¹⁸⁴ Stradling, s. 274.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 274, 283.

¹⁸⁶ Spencer, s. 101.

¹⁸⁷ Stradling, s. 282.

¹⁸⁸ O povaze, plánech a organizaci spiknutí Stradling, s. 274-283.

z Madridu a připravováno v Bruselu, však selhal na neochotě irských katolíků vstoupit do služeb povstání – William Galway se v létě 1663 přiznal Henrymu Bennetovi a následné tvrdé vyšetřování pod vedením jeho a irského místodržícího Ormonda hrozbu zadusilo v zárodku.¹⁸⁹ Selhání tohoto pokusu, spolu s velkorysým přístupem Henryho Benneta, projevující nadále vstřícnost vůči Španělsku, donutila Madrid k navrácení za jednací stůl. V lednu 1664 byl sir Richard Fanshaw přijat v Madridu jako první anglický vyslanec od restaurace monarchie a v červnu byly formálně obnoveny řádné diplomatické vztahy.¹⁹⁰ Nepřekvapí, že Karel II. záhy s úspěchem žádal oplacení své vstřícnosti v ignorování španělského pokusu o revoltu formou navrácení obchodních koncesí pro anglické obchodníky.¹⁹¹

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 278-279.

¹⁹⁰ Belcher, s. 87.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 87.

3. Útok na horu zlata (1664-1667)

3.1 Konkuruující si režimy

Neúspěch jednání se zástupci Spojených provincií v dubnu 1662 se při zpětném pohledu stal bodem obratu ve vztazích mezi restaurovanou monarchií a nizozemskou republikou. Do roku 1662 panovala na anglické straně snaha dospět k dohodě, nicméně od krachu jednání o spojenecké smlouvě se prohlubovaly vzájemné antagonismy, směřující k válečnému konfliktu.

Jednání o alianci nemohla dopadnout úspěšně. Obě strany do nich vstoupily s očekáváním rychlé dohody. Anglickému požadavku na obchodní výhody nemohli nizozemští představitelé vyhovět, neboť by podobné obchodní výsady požadovali další nizozemští partneři a sami o sobě by tímto ústupkem rozpory vznikající z obchodu neodstranili. V nizozemském zájmu nebyla podpora Portugalska ani prodej Dunkirku, v anglickém zase nizozemská koloniální expanze ani vliv na Baltu.

Výsledkem vzájemných jednání bylo potvrzení platnosti mírové dohody z roku 1654 a utvoření separátních komisí, které měly vyjasnit stávající obchodní rozpory a otázku vydání tzv. kralovrahů uprchlých do Nizozemí.¹⁹² Úsilím kancléře Clarendona došlo k sjednání dodatečných článků k potvrzení mírové dohody, které představovaly zřejmě maximum možného. Dne 4. září 1662 podepsali zmocněnci obou států dohodu o narovnání vzájemných vztahů. Obě strany se zavázaly nepodporovat rebely protistrany, neboť se Karel II. obával možného republikánského povstání, Anglie uznala práva nizozemských lodí na rybolov u anglických břehů, Nizozemci měli vrátit ostrov Pulo Run, pomoci dopadení představitelů Anglické republiky a uznat parlamentní obchodní regulace.¹⁹³ Smlouva se paradoxně nestala počátkem, nýbrž vrcholem Clarendonova úsilí o dobré vztahy s Nizozemím, neboť od jejího uzavření se vzájemné vztahy už jen zhoršovaly. Kancléř měl výrazné problémy prosadit podporu smlouvy v Tajné radě a zabránit vydání kaperských listů jako odvety za neodškodnění anglických obchodníků.¹⁹⁴ Dohoda z roku 1662, kterou uvítala anglická obchodní komunita, zpětně oslabilu kancléřovu pozici v okruhu

¹⁹² Schoolcraft, *The Capture of New Amsterdam*, s. 680-681.

¹⁹³ Black, s. 143-144.

¹⁹⁴ Schoolcraft, *The Capture of New Amsterdam*, s. 681-682.

králových rádčů, kteří si uvědomili, že obchodní rivalita mezi Anglií a Nizozemím je tak výrazná, že žádné urovnání není možné.

Na základě ujednání, že žádná strana nedovolí přítomnost nežádoucích osob uvnitř svých hranic Clarendon neprodleně po podpisu požadoval vypovězení republikánů pobývajících v té době v Rotterdamu.¹⁹⁵ Ani po dvou letech od podepsání dohody ale nedošlo k reakci na nizozemské straně, k nemalému zklamání lorda kancléře. Vedle toho se od roku 1662 objevují problémy, které smlouva neodstranila a neřešila. Anglie se kupříkladu vzdala nároků na odškodnění za ztráty, způsobené Nizozemci obchodnímu loďstvu v letech 1649-1660, s výjimkou dvou případů,¹⁹⁶ jejichž řešení bylo v nedohlednu stejně jako vypovězení „kralovrahů“ z Nizozemí.¹⁹⁷ Dohoda zcela pominula otázku práv Viléma Oranžského, synovce Karla II., který byl od smrti svého otce vychováván pod dohledem stavů.¹⁹⁸

Režim obchodní oligarchie, který se ve Spojených provinciích postupně vytvořil a definitivně etabloval po smrti Viléma II. Oranžského neobsazením úřadu místodržícího, nevyvolával v Anglii obecně sympatie. Již za doby anglické republiky byli Nizozemci považováni za konkurenty anglického obchodu a stoupence chybné náboženské doktríny. K náboženským a obchodním motivům odporu vůči Nizozemcům se po roce 1660 přidaly problémy bezpečnostní a dynastické. Kombinace těchto rizik vyplývajících z nizozemského postavení se spojil s tezí o snaze Spojených provincií dosáhnout nadvlády v Evropě prostřednictvím ovládnutí světových moří, obchodních toků a finančních operací.¹⁹⁹ V úspěšnosti nizozemského obchodu viděli angličtí představitelé důkaz úsilí o ovládnutí světa, nikoli lepší ekonomické výkonnosti. Lord Clarendon ve svých pamětech shrnul všeobecný názor lamentací nad tím, jak „naši sousedé a

¹⁹⁵ Spencer, s. 212, 230.

¹⁹⁶ Jednalo se o případy lodí *Bona Esperanza* a *Henry Bonaventura* (v pramenech a literatuře někdy uváděna také jen coby *Bon Aventura*). Případné odškodné vlastníků Nizozemci a jeho výše byla svěřena zvláštní komisi námořních právníků.

¹⁹⁷ Pincus, *Protestantism and Patriotism: Ideologies and the Making of English Foreign Policy*, Cambridge 1996, s. 220.

¹⁹⁸ Pod tlakem vnitřních střetů a Olivera Cromwella rozhodly nizozemské generální stavy v roce 1654 odmítnout nároky syna Viléma II. Oranžského na místodržitelství. Krátce po restauraci v zájmu vstřícného gesta prohlásila nizozemská reprezentace mladého Viléma za „dítě státu“ a zavázala se přispívat na jeho výchovu a zajistit mu později důstojnou roli. Po smrti vdovy po Vilému II. Marie, sestry Karla II., v prosinci 1660, se dohoda zkomplikovala a de Witt následně dosáhl zrušení usnesení, zřejmě v souladu s neúspěchem vyjednávání o spojení s Karlem II. Viz Uglow, s. 306.

¹⁹⁹ Pincus, *Protestantism and Patriotism*, s. 263-4.

naši rivalové, kteří se dvoří jedné a stejné slečně, obchodují a prodávají celému světu, postupují v loďařství a mocenských ambicích s neuměřenou snahu ovládat přepravu zboží v celém vesmíru, je dost nechvalně známé“.²⁰⁰ Konkurenční námořní moc a rizika, která představovaly, našla vnější vyjádření v anglických nárocích na suverenitu při vnějších mořích, žádostech o odškodné pro anglické lodi a ve sporech o práva na rybolov u anglických břehů a obchod v koloniích.²⁰¹ Reálné problémy vzájemného vztahu však stály ve stínu této zástěrky.

Pro Anglii byla v této situaci kombinace republikánství, odlišné protestantské konfese a úsilí o ovládnutí evropského obchodu horší než riziko katolické monarchie.²⁰² Během roku 1662 došlo ke zhoršování vztahů mezi oběma zeměmi. Parlament zakázal dovoz zboží z nizozemských přístavů a pozitivně se vyjádřil i o napadání nizozemských lodí piráty v Karibiku a západní Africe.²⁰³ Řada politiků cíleně podporovala eskalaci obchodního napětí a argumentovala nutností zničit nizozemskou uzurpaci světového obchodu. Kancléř Clarendon v průběhu roku také otočil a proti své dřívější politice od léta 1662 sledoval protinizozemský kurz, včetně stížností na nizozemské obchodníky před oběma komorami parlamentu. Nizozemci se postupně v parlamentu stali rivalem, usilujícím o převzetí anglického obchodu a ochuzení země.²⁰⁴ Jejich zášť ale nebyla směřována proti Nizozemí jako takovému, ale oficiálně pouze vůči „republikánské straně“, tedy stávajícímu režimu, který usiloval o hegemonii v evropském obchodě a stavěl se otevřeně proti monarchickému uspořádání.

Královův odpor vůči Nizozemí ale nebyl zřejmě založen na obchodních důvodech. Nemalou, dnes poněkud opomíjenou, roli hrál i rodový závazek Karla II. vůči synovci Vilémovi Oranžskému, jehož péči byl svěřen. Po smrti své sestry Marie v lednu 1661 se Karel II. prohlásil poručníkem Viléma Oranžského a zavázal se dbát na jeho vzdělání a podporovat jeho dosazení do úřadu místodržícího, což nizozemské stavy odmítly.²⁰⁵ Vztah republikánského režimu

²⁰⁰ Hyde, s. 159.

²⁰¹ Sherman, Arnold A. „Pressure from Leadenhall: The East India Company Lobby 1660-1678“. In *The Business History Review* 50 (3), 1976, s. 331.

²⁰² Rommelse, Gijs. „Mountains of iron and gold: mercantilist ideology in Anglo-Dutch relations 1650-1674“ in Onnekink, David – Rommelse, Gijs (eds.). *Ideology and Foreign Policy in Early Modern Europe 1650-1750*, Oxford 2011, s. 246.

²⁰³ Sturdy, David. *Fractured Europe, 1600-1721*, Oxford 2002, s. 335.

²⁰⁴ Pincus, Steven. „Absolutism, ideology and English foreign policy“ in Onnekink, David – Rommelse, Gijs (eds.). *Ideology and Foreign Policy in Early Modern Europe 1650-1750*, Oxford 2011, s. 36.

²⁰⁵ Howat, s. 107.

k svému synovci vnímal anglický král jako osobní urážku a opakovaně vyzýval k nápravě v této věci.²⁰⁶ Nepřekvapí, že restaurace rodu Oranžských byla vnímána ne jako záruka, ale podmínka vzájemně přátelských vztahů.²⁰⁷ Stuartovci, obdobně jako další evropské dynastie, z osobních otázek činily témata celostátní politiky, zde tento aspekt navíc vítanou měrou přispěl jako jeden ze zdrojů legitimizace budoucího konfliktu.

Podobnou roli sehrála hlediska, která bychom dnes označili pojmem bezpečnostního rizika. Spojené provincie se záhy staly útočištěm republikánského exilu, k nimž se postupně přidala vlna nábožensky motivovaných uprchlíků. Ačkoli se Nizozemci zavázali vydat je do Anglie, v praxi nic nepodnikli. Když se v březnu 1662 pokusil George Downing zatknout v Delftu tři bývalé soudce nad Karlem I. na základě zatykače podepsaného de Wittem, magistrát v Delftu zatykač neuznal a odmítl spolupracovat.²⁰⁸ Jejich vydání proběhlo v létě téhož roku na základě de Wittových intervencí ve snaze nevyvolat roztržku s Anglií, ale veřejné pobouření mezi stavovskými politiky jakékoli další aktivity kolem stíhání „kralovrahů“ zastavilo.²⁰⁹ Tato aféra přispěla k dojmu, že Nizozemí tiše podporuje konspirace zaměřené na státní převrat v Anglii, což přispívalo k legitimizaci konfliktu, neboť posouvalo Spojené provincie do pozice automatického nepřítele, který chystá útok.

Hrozba byla spatřována, zejména kancléřem Clarendonem a vévodou z Yorku, také ve skupinách protestantských dissenterů, které byly nějakým způsobem navázány na komunity v Nizozemí.²¹⁰ Členové parlamentu trpěli paranoidními představami o možných spiknutích a povstáních řízených z bezpečí nizozemského útočiště a požadovali důrazný postup na diplomatickém poli.²¹¹ Královi poradci věřili, že je nezbytné porazit nonkonformisty v zahraničí, kde jsou známí a viditelní, než doma, kde se skrývají. Nizozemské pojmání náboženské snášenlivosti bylo v Anglii vnímáno jako ústupnost vůči bezvěrcům a jakési státní bezvěrectví, které narušuje jednu z klíčových povinností státu, dohled nad správnou cestou ke spáse svých poddaných. Pro anglikánskou většinu

²⁰⁶ Trevelyan, s. 353.

²⁰⁷ Pincus, *Protestantism and Patriotism*, s. 325.

²⁰⁸ Spencer, s. 230-231.

²⁰⁹ Schoolcraft, *The Capture of New Amsterdam*, s. 682.

²¹⁰ Pincus, *Protestantism and Patriotism*, s. 226.

²¹¹ Black, s. 145.

parlamentu se tak Nizozemí stalo zemí náboženského i politického extremismu.²¹² Toleranční politika stavovské reprezentace znamenala pro Anglii navíc stálou bezpečnostní hrozbu, neboť místní náboženské skupiny mohly vzdorovat snahám státní církve o vymýcení díky zahraniční podpoře. Argumenty republikánské a nonkonformistické hrozby se vhodně doplňovaly s ekonomickou rivalitou a utvářely tlak nevyhnutelně směřující ke konfrontaci.

K uvedeným problémům se přidaly stupňující koloniální a obchodní potíže. Tlak nizozemské konkurence pociťovaly zejména obchodní kruhy angažované v Africe a Asii, Královská africká společnost stála před bankrotem.²¹³ Ačkoli se toto společenství těšilo podpoře Karla II. a Jakuba z Yorku, který byl jejím patronem, obchodní výsledky byly slabé. Ve snaze zlepšit obchodování v Guinejském zálivu se její členové stali nejvýraznějšími stoupenci politiky prosazující konfrontaci s Nizozemím.²¹⁴ V tomto kontextu je signifikantní, že mezi oběma zeměmi neexistovaly konzulární styky. Jednotliví obchodníci pro řešení svých sporů užívali pověřené agenty, ti ale neměli žádný oficiální status a soudy obou zemí je často odmítaly respektovat.²¹⁵

Na počátku roku 1662 byly vztahy republiky Spojených provincií a anglické monarchie napjaté. Negativně zapůsobila kombinace neúspěšných vyjednávání, portugalský sňatek Karla II., obnovení zákona o plavbě a jeho následné zpřísnění zákonem o obchodování s koloniemi a vztahům nepřispělo ani jmenování George Downinga vyslancem v Haagu, neboť dotýčný byl znám kritickým postojem vůči de Wittovi.²¹⁶ Pravděpodobně v této době dospěl král k závěru, že vymezováním se proti Nizozemí může jedině získat, neboť posílí podporu obnovené monarchie mezi londýnskými obchodníky, kteří svého času tvořili jednu z opor republikánského režimu. Nádavkem si Karel II. válečným podnikem mohl zajistit další finanční prostředky poukazem na nutnost zbrojit proti nizozemskému nepříteli. Návrat úvah o válce s Nizozemím ukazuje kontinuitu se zahraniční politikou republiky, neboť přejímal stejné motivy, jaké vedly k první anglo-nizozemské válce.

²¹² Scott, Jonathan. *When the Waves Ruled Britannia: Geography and Political Identities*, New York 2011, s. 96.

²¹³ Schoolcraft, The Capture of New Amsterdam, s. 688.

²¹⁴ Seaward, Paul. „The House of Commons Committee of Trade and the Origins of the Second Anglo-Dutch War 1664“. In *The Historical Journal* 30 (2), 1987, s. 349.

²¹⁵ Barbour, Violet. „Consular Service in the Reign of Charles II“. In *The American Historical Review* 33 (3), 1928, s. 574.

²¹⁶ Grose, The Anglo-Portuguese Marriage, s. 343.

Změně královské politiky nahrála i otevřeně projevovaná nespokojenost prominentních kruhů v Haagu s anglickým obsazením Bombaje a Tangeru. Anglické budování systému strategických opěrných bodů, které mohly být využity k vojenským úderům na nizozemský obchod, vyostření koloniálních sporů a počátek řady petic anglických společností králi a parlamentu, které byly zaměřeny ostře protinizozemsky, v součtu posilovalo obavy a nespokojenost mezi nizozemskými politiky.²¹⁷ Místem ostrých sporů se stala nejasná hranice mezi severoamerickými koloniemi Nizozemců a Angličanů. Peter Stuyvesant, který byl stavy již roku 1647 jmenován ředitelem kolonie Nového Nizozemí, provozoval politiku záborů velké plochy území a vytyčování hranic, což anglickou koloniální správu popouzelo.²¹⁸ Navzdory anglické početní převaze se Nizozemci odvolávali na právo prvotní držby a své nároky posilovaly cíleným udílením nizozemských zeměpisných jmen, což odrážely mapy šířené po Evropě, na něž si anglická správa opakovaně stěžovala do Londýna.²¹⁹

Rivalita v severoamerickém prostoru se v Anglii dostala na přetřes v příhodné době hledání možnosti, jak ukázat Spojeným provinciím vůli Anglie bránit se vůči domnělým snahám stavů o ovládnutí obchodu. Koncem roku 1662 se plánoval na jaro úder v Novém Nizozemí, který měl odlákat konkurenční námořní síly z prostoru Guinejského zálivu a Indického oceánu, kde bylo možné zajímat jejich obchodní lodě.²²⁰ Karel II. se v této věci dostal do zajetí opakovaných tvrzení George Downinga o vnitřní slabosti Spojených provincií, která poskytuje vhodnou příležitost pro válku. Zřejmě pod vlivem informací o nepřipravenosti anglického loďstva a nutnosti připravit se na větší konflikt však byly výraznější přípravy zastaveny. Tento dojem podpořil neúspěch Královské africké společnosti, která počátkem roku 1662 vyslala expedici vedenou kapitánem Robertem Holmesem, který měl s královskými plavidly obsadit libovolné dva záchytné body v ústí řeky Gambie, ale jeho mise neuspěla a sám Holmes byl zajat.²²¹ Úvahy o válce však nebyly v rovině spekulací, o čemž

²¹⁷ Rommelse, *The Role of mercantilism...*, s. 602.

²¹⁸ Schmidt, Benjamin. „Mapping an Empire: Cartographic and Colonial Rivalry in Seventeenth-Century Dutch and English North America“. In *The William and Mary Quarterly* 54 (3), s. 550.

²¹⁹ Tamtéž, s. 551-4.

²²⁰ Schoolcraft, *The Capture of New Amsterdam*, s. 689.

²²¹ Black, s. 145.

svědčil fakt, že za rok 1663 poklesly výnosy cel o desetinu v porovnání s předchozím rokem.²²²

Od roku 1662 se předpokládal střet mezi španělsko-nizozemskou aliancí a anglo-portugalským spojenectvím, kde rozhodující roli mělo sehrát, na čí stranu se přikloní Francie. Petkumova relace do Kodaně pobízela Frederika III., aby se připravil na blížící se válku, která zasáhne i Balt.²²³ Ze strany dánské diplomacie se však jednalo o přecenění významu, který pro Nizozemce a Angličany měla portugalská válka za nezávislost. Je sice pravda, že mezi Nizozemím a Portugalskem existoval do října 1661 válečný stav a admirál de Ruyter prosadil vyslání nizozemské flotily k ochraně cádizského přístavu, ale mezi stavovskou reprezentací nebyl zájem zapojit se do tažení na portugalské půdě.²²⁴ V průběhu léta byly podniknuty první kroky pro případ války, propagované zejména Georgem Downingem.²²⁵ Pod vlivem zkušeností ze střetů z první anglo-nizozemské války předpokládali mnozí, že politici v Haagu nebudou riskovat nákladný konflikt a raději vyjdou Angličanům vstříc. Sekretář Arlington otevřeně předpokládal budoucí válku s Nizozemím o ovládnutí kolonií v Indii a Americe.²²⁶ Vypuknutí bojů v roce 1662 odvrátilo – vedle faktu, že pozornost krále a jeho kancléře tehdy plně poutal boj s parlamentem o finance a církevní legislativu – zářijové podepsání obchodní dohody.²²⁷ Krize ve vzájemných vztazích odhaluje ještě jeden faktor v dynamice tehdejších vztahů obou zemí: vyčkávaní obou maritimních mocností, kterou z nich bude preferovat francouzská diplomacie.

Francii je třeba přičíst dílčí zásluhy na zbrzdění úvah o chystané anglo-nizozemské válce. Anglii bylo dáno jasně najevo, že nemůže počítat s francouzskou podporou a vzhledem k záruce na francouzskou držbu Dunkirku by musela počítat i s případným zastavením plateb. Francie byla v Anglii již v této době vnímána jako možný partner proti nizozemské obchodní a koloniální

²²² Pincus, *Protestantism and Patriotism*, s. 296.

²²³ Petkumova relace Frederiku III., prosinec 1663 [blíže nedatováno], Rigsarkivet, Tyske Kancelli, i. č. 301, England: de Petkums gesandtskabsarkiv 1651-1667.

²²⁴ Stradling, s. 271.

²²⁵ Uglow, s. 310.

²²⁶ Pincus, *Protestantism and Patriotism*, s. 264.

²²⁷ Součástí dohody bylo zrušení vzájemných nároků na odškodnění obchodníků – s výjimkou dvou výše zmíněných lodí – a nizozemské potvrzení navrácení ostrovu Pulo Run. Uglow, s. 310.

moci.²²⁸ K překvapení Londýna ale došlo v dubnu 1662 k uzavření spojenecké smlouvy mezi Francií a Spojenými provinciemi.²²⁹ Cílem francouzské diplomacie bylo držet Anglii dál od sblížení s Nizozemím, na nizozemské straně šlo o faktor odstrašující Anglii od zahájení konfliktu. Součástí smlouvy byl také francouzský závazek podporovat Nizozemí v případě nedodržení starší dohody s Anglií o navrácení ostrovu Pulo Run.²³⁰ Dohoda byla nesporným úspěchem de Wittů, který v ní spatřoval pojistku proti anglickému napadení, třebaže v Anglii vládla skepse ohledně toho, zda by Francie opravdu intervenovala.

Ve snaze dosáhnout určité protiváhy vůči francouzsko-nizozemskému bloku, vstoupil Karel II. do série jednání s Dánskem a Švédskem. Možnosti vzájemné dohody nahrávala skutečnost, že obě monarchie usilovaly o dobré vztahy s Anglií. Švédsko se v průběhu let 1658-1660 fakticky dostalo do diplomatické izolace, ve které byla republikánská Anglie ze západních mocností nejvstřícnější vůči zájmům Stockholmu. Restaurace monarchie však z toho důvodu vyburcovala i Dány, kteří chtěli využít změny režimu k obratu anglické diplomacie od Švédska k Dánsku. Vyjednávání s oběma státy probíhala již od roku 1660 a v případě Dánska vedla v následujícím roce k uzavření defenzivní aliance. Pod vlivem tohoto zájmu dospěli Karel II. i jeho okolí k značně idealistickému závěru, že obě monarchie budou mít zájem na vzniku protinizozemského bloku. Tento soud ukazuje, že se angličtí představitelé do značné míry neorientovali v dění na Baltu či v širší evropské politice. V duchu přeceňování zájmu, který mají Dánové a Švédové na dobrých vztazích s Anglií, předpokládala Tajná rada dokonce vzájemnou alianci tří království.²³¹

Neporozumění dynamice mezinárodní politiky v baltském prostoru bylo ještě posíleno jednáními s Kodaní a Stockholmem, kdy si angličtí diplomaté chybně vyložili požadavky obou dvorů. V průběhu roku 1663 totiž selhaly snahy dánských obchodníků vymoci si odškodnění z Haagu za ztráty způsobené nizozemskými plavidly v západní Africe, a tak se Frederik III. obrátil osobním

²²⁸ Onnekink, David. „The ideological context of the Dutch Wars“ in Onnekink, David – Rommelse, Gijs (eds.). *Ideology and Foreign Policy in Early Modern Europe 1650-1750*, Oxford 2011, s. 133-134.

²²⁹ Rowen, Henry. „John de Witt and the Triple Alliance“. In *The Journal of Modern History* 26 (1), 1954, s. 3.

²³⁰ Geyl, s. 96.

²³¹ Schoolcraft, *England and Denmark*, s. 461.

dopisem na Karla II. s žádostí o pomoc v jednáních s generálními stavby.²³² Dánský vyslanec Petkum se poté obrátil na státního tajemníka Arlingtona a posléze referoval o jeho instrukci anglickému vyslanci v Haagu Downingovi, aby jednal zároveň o odškodnění pro anglické i dánské obchodníky.²³³ K anglickému překvapení však Dánsko nejevilo zájem o ofenzivní alianci a případný konflikt se Spojenými provinciemi, Frederik III. podporoval nepřímý tlak na nizozemský obchod, kterým by se domohl svých nároků, místo války doufal v řešení prostřednictvím jednání, a proto v lednu 1664 přesunul z Londýna do Haagu svého zvláštního vyslance Hannibala Sehesteda.²³⁴ Svůj vliv na dánský přístup měla také prázdná pokladna a válečné vyčerpání po nedávném konfliktu se Švédskem.²³⁵ Oficiálním zdůvodněním dánského odmítnutí ofenzivní aliance s Anglií byl požadavek na zajištění švédské neutrality v jakémkoli případném konfliktu.²³⁶

Podobným neúspěchem skončila i anglická jednání ve Stockholmu. Ačkoli regentská rada, která od ledna 1660 vládla za nezletilého Karla XI., projevovala jistou vstřícnost vůči Anglii, rozhodně neměla v úmyslu zaplést se do dalšího konfliktu, ale soustředila veškerou energii na stabilizaci švédské říše.²³⁷ Nový kancléř Magnus Gabriel de la Gardie odmítl zahájit jakékoli vyjednávání o spolupráci s Anglií, pokud nezíská garanci držby švédských území, navíc nedůvěřoval anglickému vyslanci Henrymu Coventrymu, že návrhy obchodní a vojenské smlouvy jsou myšleny z Londýna vážně.²³⁸ Švédský požadavek na garanci obsazených území od Anglie byl nesplnitelný podobně jako dánský na garanci neútočení od Švédska v případě jakéhokoli konfliktu. Zatímco Dánové doufali ve znovudobytí ztracených provincií, Švédsko nemohlo připustit, že ponechá Dánům volnou rukou k válečným operacím. Navzdory tomu se Sir Gilbert Talbot v Kodani i Henry Coventry ve Stockholmu po dva roky snažili o nemožné: dojednat alianční smlouvu pro válku se Spojenými provinciemi a obchodní dohodu, která by vedla k vytlačení nizozemských kupců z Baltu.

²³² Tamtéž, s. 460.

²³³ Petkumova relace Frederiku III., prosinec 1663 [blíže nedatováno], Rigsarkivet, Tyske Kancelli, i. č. 301, England: de Petkums gesandtskabsarkiv 1651-1667.

²³⁴ Instrukce Frederika III. velvyslanci Petkumovi, 12. 3. 1664, Rigsarkivet, Tyske Kancelli, i. č. 301, England: de Petkums gesandtskabsarkiv 1651-1667.

²³⁵ Schoolcraft, England and Denmark, s. 460.

²³⁶ Tamtéž, s. 461.

²³⁷ Lockhart, s. 112-113.

²³⁸ Schoolcraft, England and Denmark, s. 461, 465.

Tři roky mezi první přípravou na válku v létě 1662 a jejím vyhlášením v březnu 1665 představovaly ve vztazích maritimních mocností období klidu před bouří. Clarendon instruoval anglického vyslance v Haagu, aby se vyhýbal možným střetům s vírou, že se tak oslabí možná podpora anglického republikanismu.²³⁹ Ve snaze nedráždit Nizozemce hrála roli i snaha dopřát Anglii čas stabilizovat nejen režim, ale i loďstvo a královské finance. Nechuť obou stran k vzájemné válce, způsobená na anglické straně relativní křehkostí obnovené monarchie a na nizozemské mírovou politikou, se zkombinovala s celkovým nezájmem obou stran na vzájemném konfliktu. V období po roku 1662 se pozornost obou námořních mocností obrátila jiným směrem. Anglie řešila primárně svůj postoj k bojům na Pyrenejském poloostrově, zatímco Nizozemí usilovalo o vytvoření aliančního systému, garantujícího mírový stav, který bude příznivý jejich obchodním zájmům.

S uvedeným se zkombinovalo i jisté vystřízlivění stavovských politiků v Haagu z předchozí naděje na blízký vztah s Anglií daný faktem Karlova kontinentálního exilu. V průběhu léta a podzimu 1664 si de Witt začal uvědomovat riziko války a navrhl Londýnu revizi dva roky staré dohody směrem k hospodářskému narovnání.²⁴⁰ Na tomto obratu měl zásadní podíl George Downing, který přesvědčoval nizozemské představitele o nezbytnosti ukázat restauračnímu režimu dobou vůli.²⁴¹ Když však v září 1664 předložil de Witt návrhy na urovnání určitých sporů hospodářského charakteru (šlo zejména o rybolov, obchod s kořením a koloniální otázky), k překvapení stavovských politiků se jimi králova Tajná rada ani nezabývala.²⁴² Z toho lze usuzovat, že král a jeho ministři byli v této době již přesvědčeni o vyvolání války. Ačkoli neexistuje žádný přímý doklad tohoto tvrzení, okázalé ignorování nabídky ústupků v dlouhodobých sporných otázkách slouží jako výrazný argument na podporu takového tvrzení.²⁴³ Svou roli sehrál i George Downing, který se po roce 1662

²³⁹ Howat, s. 107.

²⁴⁰ Pincus, *Protestantism and Patriotism*, s. 321.

²⁴¹ Scott, Jonathan. „Good Night Amsterdam: Sir George Downing and the Anglo-Dutch Statebuilding“. In *The English Historical Review* 118 (476), 2003, s. 344-5.

²⁴² Pincus, *Protestantism and Patriotism*, s. 321-322.

²⁴³ O ústupcích předložených de Wittem se starší literatura nezmiňuje. Jonathan Scott vysvětluje anglické mlčení jistým chaosem a nejednotností v anglické zahraniční politice, což zapadá do vysoké míry improvizace, kterou se vláda Karla II. v zahraniční politice projevovала. Jenny Uglov předložila alternativní vysvětlení, spočívající v jakési diplomatické hře, kdy mlčením chtěla anglická strana dosáhnout vylepšení nabídky. Viz Uglov, s. 311.

stále výrazněji tlačil na tvrdý postup proti Spojeným provinciím a opakované stížnosti na agresivitu tamních obchodníků vnímal sám jako prostředek k legitimizaci budoucí války.²⁴⁴

Poměr obou maritimních mocností nezhoršovala pouze kontinentální politika a nedořešené spory v evropském prostoru, ale také konkurenční zájmy v koloniálním světě. Restaurace poskytla stoupencům koloniální expanze prostor k prosazování jejich zájmů, zejména George Downing a s ním spřízněné kruhy koloniálních guvernérů, kteří často zachovávali věrnost Stuartovcům i v počátcích republiky, se toho rozhodli využít. V průběhu roku 1663 postupně parlament přijal sérii legislativních aktů, jejichž cílem bylo vyloučit zahraniční kupce z obchodování s koloniemi a připoutat je více k mateřské zemi.²⁴⁵ Letáková publicistika vinila Nizozemce z nelegálních uzurpací portugalských zámořských držav.²⁴⁶ Nizozemští obchodníci nelibě nesli anglickou konkurenci v Indickém oceánu a účinně chránili svůj faktický monopol na obchodování v prostoru dnešní Indonésie. Od roku 1662 vynaložil guvernér faktorie v Súrátu sir George Oxenden nemalé úsilí k rozšíření anglického vlivu na indickém subkontinentu, který byl faktickou náhradou za odříznutí od obchodu s východní Indií. Za svého působení převzal Bombaj a asistoval při jejím předání do rukou Východoindické společnosti v roce 1668 a roku 1664 uhájil anglické faktorie na pobřeží před útoky Maráthů.²⁴⁷

Vyhrocená situace panovala i v západní Africe, atraktivní nejenom pro získávání zlata a slonoviny, ale také jako zdroj otroků pro karibské plantáže. Anglo-nizozemské soupeření o pozice v ústích řek a na ostrovech u pobřeží probíhalo již několik let, ale nejpозději od roku 1661 přerostlo do stádia otevřených vojenských operací. V roce 1661 najala anglická Královská africká společnost kapitána Roberta Holmese k útoku na nizozemské državy.²⁴⁸ Jeho útok byl navenek zdůvodňován faktem, že se původně jednalo o anglické faktorie, které Nizozemci obsadili za první anglo-nizozemské války, faktickou příčinou byla finanční situace anglické společnosti, která stála nad bankrotem a doufala, že

²⁴⁴ Scott, *Good Night Amsterdam*, s. 346-7.

²⁴⁵ Jednalo se zejména o *Staple Act* a *Act of Encouragement Trade*. Tamtéž, s. 351.

²⁴⁶ Pincus, *Protestantism and Patriotism*, s. 300.

²⁴⁷ Furber, s. 92.

²⁴⁸ Uglow, s. 309.

jej tímto násilným činem odvrátí.²⁴⁹ Spojené provincie protestovaly proti Holmesově útoku a Karel II. je musel ujistit, že Holmes překročil své pravomoci a slíbil jeho potrestání, ačkoli na něj po Holmesově návratu „zapomněl“.²⁵⁰ Trvalá nizozemská přítomnost v obchodních stanicích v Atlantiku a Indickém oceánu fakticky znemožňovala anglickým kupcům dostatečně výnosy.²⁵¹

Třetí konfliktní zámořský prostor mezi oběma zeměmi představoval americký kontinent. Peter Stuyvesant uskutečňoval promyšlenou strategii zaměřenou na rozšiřování území pomocí sestavování nových map, udílení nizozemských jmen a uzavíráním smluv s domorodými kmeny.²⁵² Jako propagandistický materiál a potvrzení svých nároků dávali Nizozemci tisknout a šířit nové mapy severní Ameriky, zachycují velkorysé vymezení hranic nizozemských držav, což vyvolávalo sérii oficiálních a neúspěšných protestů v Anglii.²⁵³ Nizozemská výspa oddělující severoamerické anglické kolonie byla v Londýně považována za strategickou hrozbu. Vzájemné spory ohledně map jen překrývaly hlubší spory kolem nedodržování zákona o plavbě z nizozemské strany jejich obchodování v anglických koloniích. Koncem roku 1664 tak mezi Anglií a Nizozemím fakticky existoval nevyhlášený válečný stav na úrovni kolonií. Bylo pouze otázkou času, kdy dojde k formálnímu vyhlášení války a jejímu rozšíření do evropského prostoru. Koloniální spory, které se zrodily a byly živeny obchodní rivalitou, představovaly jakýsi katalyzátor v propuknutí konfliktu, kde postačovaly stále menší příčiny k eskalaci bojů.

Zhoršování vzájemných vztahů mezi Anglií a Nizozemím v letech 1663-1665 bylo dílem zájmových skupin v obou zemích, které svou aktivitou přispívaly k eskalaci napětí až do stádia vojenského konfliktu. Londýnští obchodníci, povzbuzeni odporem Karla II. vůči Spojeným provinciím, začali vyvíjet tlak na provádění důsledné protinizozemské politiky.²⁵⁴ Nizozemci se obávali tlaku anglického obchodu v baltské oblasti, která byla jádrem jejich obchodní aktivity a kde anglický podíl narůstal na jejich úkor.²⁵⁵ S výjimkou Levantské společnosti, která očekávala, že válka bude finanční katastrofu pro ni i celý anglický obchod,

²⁴⁹ Tamtéž, s. 309-310.

²⁵⁰ Schoolcraft, *The Capture of New Amsterdam*, s. 684.

²⁵¹ Ferro, Marc. *Dějiny kolonizací: od dobývání až po nezávislost*, Praha 2007, s. 79-80.

²⁵² Schmidt, s. 550, 554.

²⁵³ Tamtéž, s. 562.

²⁵⁴ Sherman, s. 344-346.

²⁵⁵ Mörke, s. 137.

měl boj širokou podporu mezi obchodníky.²⁵⁶ Přitom v řadě oblastí – například na Baltu či ve Středomoří – se anglická a nizozemská obchodní moc spíše umocňovala prostřednictvím vytlačování místních kupců z dálkového obchodu. V prostředí Karibiku a obchodu s Jižní Amerikou obchodníci obou maritimních mocností úzce spolupracovali ve snaze oslabit přímý španělský vliv a vytlačit španělské obchodníky.²⁵⁷ Již v polovině století odřízly skupiny nizozemských a anglických zprostředkovatelů místní obchodníky od kontroly i podílu na zisku.²⁵⁸ V rámci úsilí o soustředění obchodu do anglických rukou musela být plavidla anglických kupců registrována, bylo zakázáno provádět obchody skrze najímání nizozemských plavidel a explicitně roku 1662 zakázal parlament dovoz jakéhokoli zboží nizozemského původu do kolonií.²⁵⁹

Svou roli v posílení pozice obchodních kruhů sehrála podpora výsadních obchodních společností, které se za Karla II. obecně těšily.²⁶⁰ Panovník záhy po restauraci vydal nové charty, které obvykle rozšířily pravomoci společností, například Východoindická společnost získala novelou právo razit vlastní platidla, najímat vojenské jednotky, vykonávat trestní a obchodní soudnictví ve svých stanicích a dokonce uzavírat smlouvy s domorodými vladaři.²⁶¹ Tyto společnosti stály v čele stoupenců válečné konfrontace, neboť doufali, že úspěšné zakončení války přiměje Nizozemci k nižší míře agresivity v koloniích.²⁶² Obchodníci předpokládali, že monopoly výsadních společností by byly nadbytečné, pokud by anglické loďstvo disponovalo silou dostatečnou k tomu, aby dokázalo uchránit obchodní flotilu před piráty či obchodními konkurenty.²⁶³ Zlomení nizozemské námořní moci tak bylo v zájmu jak společností pro eliminaci konkurence, tak ostatních anglických kupců, neboť by tím došlo k zrušení monopolních výsad jako nadbytečných a jim by se tak nabídla širší paleta obchodních příležitostí. V letech 1664-1665 tak zejména Východoindická společnost úspěšně přesvědčila krále i

²⁵⁶ Uglow, s. 313.

²⁵⁷ Schmidt, s. 549.

²⁵⁸ Jedinou výjimku představoval v tomto procesu Hamburk. Blíže viz Mörke, s. 137-139.

²⁵⁹ Black, s. 143.

²⁶⁰ Je vhodné připomenout, že podpora obchodních společností byla spíše záležitostí krále a jeho ministrů, v samotném parlamentu byly společnosti často terčem kritiky a kavalírský parlament se po celou dobu své existence pokoušel privilegia společností oslabovat. V případě Merchant Adventurers se poslancům na krátkou dobu let 1663-1683 podařilo monopol společnosti zrušit, v dalších případech alespoň donutil společnost za udržení monopolu platit každoroční poplatky. Více viz Hill, Christopher. *The Century of Revolution*, London 1980, II. vydání, s. 183-185.

²⁶¹ Furber, s. 91.

²⁶² Pincus, *Protestantism and Patriotism*, s. 305.

²⁶³ Hill, s. 183.

parlament, že neexistuje jiná možnost na zvýšení objemu anglického obchodu, než zlomení moci Nizozemců silou.²⁶⁴

Tvrzení, že právě tlak obchodních společností a jejich těsné sepětí se státem přivodil válku, je tradiční součástí většiny interpretací druhé anglo-nizozemské války.²⁶⁵ Z výše nastíněného je však zřejmé, že obchodní kruhy hrály pouze dílčí a spíše okrajovou roli ve skutečných důvodech války, třebaže patřili k hlasitým stoupencům, což neúměrně zveličuje jejich význam. Skutečnost, že obchodní komunita po nové smlouvě z roku 1662 na čas skončila s předkládáním petic, dostatečně svědčí o slabé míře jejich protinizozemského zaměření. Obchodní zájmy byly sice bezpochyby přítomné v rozhodování o válce, přesto nelze přijmout pohled, redukující je na hlavní či jedinou příčinu. V prvních pěti letech Karlovy vlády dosáhly obchodní kruhy na monarchii fakticky všeho, oč usilovaly, tudíž neměly důvod k nespokojenosti.²⁶⁶ Koruna neměla pro změnu důvod jim v jejich tlaku na válku vyjít vstříc, neboť odmítnutím nic neriskovala. Naopak je zřejmé, že rivalita mezi Anglií a Nizozemím měla hlubší souvislosti a z čtveřice nastíněných příčin tvoří rivalita mezi obchodníky obou zemí jen jednu. Minimálně stejný význam měly otázky rodové prestiže, zahrnující práva budoucího Viléma III., náboženské ohledy spojené s vnitropolitickou situací a v Anglii a bezpečnostní hledisko spjaté s přítomností opozice proti Karlu II. v nizozemském exilu.

Na jaře 1664 eskalovalo napětí do situace, kdy byla válka nevyhnutelnou. Množící se střety v koloniích a setrvalá neschopnost diplomatů obou stran dosáhnout urovnání alespoň některých sporů, radikalizovaly politickou debatu v Anglii do situace, kdy převládl dojem, že anglické zájmy a obchod musí být hájeny v ozbrojeném střetnutí. V této situaci zasáhl parlament, který se tehdy zabíral otázkami obchodu s koloniemi a stavem vývozu vlny. Pod vlivem Arlingtona a Henryho Coventryho došlo postupně k přesměrování diskuze na prozkoumání škody, kterou Nizozemci působí anglickému obchodu.²⁶⁷ Poslanci tuto změnu směru diskuze uvítali, neboť doufali, že jejich závěry budou využity anglickou diplomacií k posílení tlaku při vyjednávání.

²⁶⁴ Sherman, s. 351.

²⁶⁵ Za základ své argumentace ji vzal Trevelyan (viz s. 353), jehož argumenty přebírají a rozvíjejí další autoři. Z novější produkce např. Seaward, Paul. *The Restoration 1660-1688*, London 1991.

²⁶⁶ Sherman, s. 330.

²⁶⁷ Seaward, *The House of Commons...*, s. 444, 446.

Už pro současníky jako Samuel Pepys nebo John Evelyn byl králův plán celkem zřejmý: ovlivnit prostřednictvím stížností od obchodníků parlamentní mínění natolik, aby sami poslanci požadovali vyhlášení války.²⁶⁸ Řada politiků v průběhu roku 1664 vsadila na kartu protinizozemské obchodní politiky, neboť očekávali, že tím pomohou své kariéře i finanční situaci. Z těchto důvodů podpořili poslanci výraznou většinu 22. března zřízení výboru k prostudování problémů v obchodu s látkami a do jeho čela postavili Thomase Clifforda.²⁶⁹ Výbor měl původně jen prověřit situaci v obchodě s vlnou, ale již během týdne zřejmě došlo k určitému přehodnocení, když začali poslance kontaktovat královi důvěrníci a sněmovna již po třech dnech zdvojnásobila počet členů výboru o osoby blízké dvoru a přidala mu sérii nových úkolů.²⁷⁰

Po celý duben fakticky ovládaly parlamentní rozpravu nizozemské překážky a hrozby anglickému obchodu. První dubnový den započal výbor vyslýchat svědky, převážně z řad zástupců výsadních obchodních společností,²⁷¹ jejichž argumentace a příklady se sice lišily, ale ústily vždy v jediný závěr – nizozemští obchodníci jsou příčinou všech problémů.²⁷² Hlavní pozornost se soustředila na obchod v severoamerických koloniích a západní Africe, kde Nizozemci narušovali zájmy výsadních společností, v nichž měli své podíly panovník a řada dvořanů.²⁷³ Zástupci Moskevské společnosti, obecně velmi agilní ve výpovědích před výborem, si stěžovali, že Nizozemci obcházejí zákon o plavbě a účinně likvidují jejich monopol, což jde zvrátit už jen silou.²⁷⁴ Parlamentní výbor nakonec vyčíslil škody způsobené nizozemským narušováním anglického obchodu na blíže nespecifikovaných několik milionů liber a vyzval krále k činům pro nápravu způsobovaných škod.²⁷⁵

Není bez zajímavosti, že dochované výpovědi zástupců obchodních kruhů obsahují široké spektrum stížností, v nichž jsou Nizozemci jen jedním z řady problémů, stojících vedle pirátů, anglických pašeráků, konkurence francouzských,

²⁶⁸ Uglow, s. 313.

²⁶⁹ Rommelse, *Mountains of iron...*, s. 262.

²⁷⁰ Seaward, *The House of Commons...*, s. 444.

²⁷¹ Konkrétně se jednalo v tomto pořadí o *Merchants Adventurers*, *Royal Adventurers*, Levantskou společnost, Moskevskou společnost, zástupce italské a francouzské obchodní komunity v Londýně, Východoindickou společnost, Rybářskou společnost, Královskou africkou společnost a individuální obchodníky se Španělskem a Portugalskem. Tamtéž, s. 446-447.

²⁷² Tamtéž, s. 445-447.

²⁷³ Black, s. 145.

²⁷⁴ Schoolcraft, *The Capture of New Amsterdam*, s. 675.

²⁷⁵ Black, s. 149.

italských a židovských obchodníků, nefunkčních celních úřadů v některých přístavech či příliš nákladnou stavbu lodí.²⁷⁶ Přesto závěrečná zpráva výboru zmiňuje a rozebírá pouze nizozemský případ. Celkem jednoznačně lze tedy konstatovat, že pravým záměrem parlamentního šetření nebylo řešit obchodní problémy, ale legitimizovat tvrdý postoj vůči Nizozemcům. Poslanci byli při svém rozhodování zcela v zajetí touhy po zlomení nizozemské obchodní moci a monopolu, než praktickými výhodami pro anglické obchodníky. Druhý restaurační zákon o plavbě byl v dolní komoře schválen 13. června a již 19. června obdržel podobné potvrzení také od horní komory.²⁷⁷ Merkantilistická rétorika se tak tímto jednáním stala oficiální doktrínou anglické diplomacie a reálným zdůvodněním válečného konfliktu. Ačkoli byl ekonomický rozměr výrazně přítomný, nebyl jedinou příčinou války, pouze jedinou oficiálně vyhlášenou příčinou války.²⁷⁸

V Haagu nepochopili vývoj anglické politické debaty. Až do vypuknutí války se stavovští politici domnívali, že anglický protekcionismus a vyhocené parlamentní debaty jsou součástí anglické vyjednávací pozice.²⁷⁹ Skutečnost, že by se politický vývoj v Londýně mohl dostat plně do vleku obchodní kliky, si Nizozemci nepřipouštěli a vypuknutí války pro ně bylo do značné míry překvapením. Přitom situace gradovala tempem, kdy se válka stala pro Karla II. poslední možností, jak si zajistit podporu parlamentu, neztratit tvář, získat nějaké finanční prostředky²⁸⁰ a posílit anglické loďstvo. Po pěti letech od obnovení monarchie vyprchalo prvotní nadšení stejně, jako již předtím královny finance. Vzhledem k silicím rozporům v náboženské politice a kritice králových ministrů byly protinizozemské postoje fakticky jediným stanoviskem, na němž se dokázaly shodnout obě komory parlamentu, Tajná rada i vlivné zájmové skupiny. Porážka republiky ve Spojených provinciích, vnímané jako pravý opak anglické monarchie, stala jediným společným rojalistickým programem.²⁸¹ Po silných prohlášeních v parlamentu se navíc nemohl Karel II. spokojit jen s formálními ústupky, musel

²⁷⁶ O jednotlivých stížnostech podrobně Seaward, *The House of Commons...*, s. 447 an.

²⁷⁷ Ogg, David. *England in the Reign of Charles II*, sv. I., Oxford 1955, s. 284.

²⁷⁸ Claydon, Tony. *Europe and the making of England 1660-1760*, Cambridge 2007, s. 135.

²⁷⁹ Rommelse, *The Role of mercantilism...*, s. 602.

²⁸⁰ Vidina příjmů z konfiskací nizozemských plavidel a jejich nákladů zřejmě byla pro Karla II. s ohledem na stav jeho financím jedním z nejvýraznějších faktorů, předchozí válka v letech 1652-1654 zdvojnásobila příjmy z cel vlivem otevření nových možností pro anglické obchodníky. Coward, Barry. *The Stuart Age: England 1603-1714*, London/New York 1994, II. vydání, s. 299.

²⁸¹ Ackroyd, s. 392.

by od Spojených provincií dosáhnout reálného podřízení, jinak by fakticky ukázal, že není schopen a ochoten vzdorovat hlavní překážce národních zájmů a že restaurační režim je slabší než republikánský, který v roce 1652 do války šel.

Ambice a zájmy obchodníků, poslanců a dvořanů hrály roli v nasměrování Anglie k válce.²⁸² Přesto nelze tvrdit, že jejich podíl byl rozhodující. Navzdory existenci celkem semknuté obchodní lobby, hájící nutnost konfliktu, by král nevstoupil do války jen kvůli jejich tlaku. Vedle očekávaného zlepšení svých příjmů, které si z války sliboval, byl Karel II. přesvědčen zejména neúplnými a zavádějícími informacemi. George Downing a další podcenili sílu nizozemského loďstva i odhodlání Spojených provincií pustit se do rozsáhlého konfliktu a lobbovali u panovníka za tvrdý kurz. Zřejmě pod jejich tlakem slíbil král poslancům 24. listopadu 1664 ve své trůnní řeči tvrdý postup ve „*smlouvách, obyčejích a rokováních s Nizozemci*“.²⁸³ Ačkoli v králově Tajné radě zasedali na prominentních místech odpůrci války, jako kancléř Clarendon či strážce pokladu Southampton, také oni sdíleli dojem, že válka s Nizozemím nebude příliš náročným podnikem.²⁸⁴ O míře podcenění situace nejlépe vypovídá, že den po zprávě o králově projevu žádal kancléř po poslancích na válečné výlohy částku 800 000 liber, která k vydržování válečného námořnictva nemohla postačovat – teprve na návrh poslance za Norfolk, sira Roberta Pastona, byl požadavek zvýšen na dalším zasedání na 2 500 000 liber.²⁸⁵ Poslanci následně poměrem 172:102 odhlasovali navýšenou částku s upřesněním, že částka má „*být vynaložena na podporu válčení s Nizozemci*“.²⁸⁶ Schválené daně v této výši se přesto již v prvních týdnech války ukázaly jako zcela nedostačující, tím spíše, že Nizozemci proti všem předpokladům do války opravdu vstoupili a nevyhýbali se bojům. Navíc slibně znějících 2,5 milionu liber zůstalo převážně na papíře, parlament se totiž neusnesl na způsobu výběru a grant rozdělil do tří let postupného uvolňování. O poslanecké podpoře válce však nemohlo být sporu.

²⁸² Rommelse, *Mountains of iron...*, s. 244-245.

²⁸³ 24 November 1664. In *Journal of the House of Commons: Volume 8, 1660-1667. British History Online*. Url <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol8/pp566-568>>, 12. 4. 2017.

²⁸⁴ Price, L. „Restoration England and Europe“ in Jones, J. R (ed.). *The Restored Monarchy: 1660-1688*, Totowa 1979, s. 125.

²⁸⁵ Uglow, s. 318.

²⁸⁶ 25 November 1664. In *Journal of the House of Commons: Volume 8, 1660-1667*, s. 568. In *British History Online*. Url <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol8/p568>>, 12. 4. 2017.

Již od léta 1664 se vyjednávalo o problému plavidel, které smlouva z roku 1662 určila k sjednání odškodného,²⁸⁷ ale sami angličtí vyjednavací, kterými byli George Downing a Denzil Hollis uznávali, že to nepostačuje coby casus belli.²⁸⁸ Válka nakonec započala v koloniální oblasti, neboť vedle výpravy do západní Afriky provedlo anglické loďstvo na příkaz Jakuba z Yorku obsazení Nového Amsterdamu a karibského ostrovu Tobago.²⁸⁹ V odvetě na dvojí napadení v zámoří nařídil admirál de Ruyter vyslání nizozemských lodí do obou oblastí a když se o tom dozvěděl Londýn, vyhlásil Karel II. dne 4. března oficiálně válku Spojeným provinciím.²⁹⁰

V předvečer oficiálního vyhlášení války dosáhla anglická diplomacie nečekaného úspěchu, když 1. března 1665 dosáhl velvyslanec Coventry ve Stockholmu podpisu spojenecké dohody se Švédskem. V 31 člancích takzvané Stockholmské dohody se obě monarchie zavázaly v případě konfliktu, který by probíhal na Baltu, v Sundu či Severním moři, pomoci druhé kontingentem o 4000 pěších či ekvivalentní finanční subsidií, vzájemně si v případě potřeby najímat lodě a muže protistrany, anglický král se zavázal vyhlásit válku každé zemi kolem Baltu, která by porušila kodaňský mír, a tajným článkem se jeho švédský protějšek zavázal anulovat osvobození od cel, které přiznal Nizozemcům v roce 1659 smlouvou z Elsinoru.²⁹¹ Karel II. na dohodu přistoupil nejen kvůli chystané válce, ale také s očekáváním, že tím přiměje k podobnému řešení i dánského krále. Krátce před podpisem dohody informovali švédští regenti Kodaň o anglických zárukách, na což Frederik III. reagoval okamžitým ukončením jednání s anglickým velvyslancem Talbotem, ale zároveň koncem února svou proklamací povolal dánské námořníky sloužící v nizozemském loďstvu domů pod trestem obvinění ze zrady.²⁹²

Kancléř Clarendon v témže měsíci, kdy vrcholila jednání o smlouvě garantující Švédsku jeho državy, poskytl na tytéž provincie v jižním Švédsku anglické záruky také Dánsku pro případ, že by je dánská armáda dobyla zpět.²⁹³ Poskytnutí rozporných záruk bylo drženo v tajnosti před velvyslanci u obou

²⁸⁷ Jednalo se o výše zmíněné případy lodí *Henry Bonaventura* a *Bona Esperanza*.

²⁸⁸ Pincus, *Protestantism and Patriotism*, s. 320.

²⁸⁹ Coox, Alvin. „The Dutch Invasion of England: 1667“. In *Military Affairs* 13 (4), 1949, s. 223.

²⁹⁰ Tamtéž, s. 223.

²⁹¹ Schoolcraft, *England and Denmark*, s. 466.

²⁹² Tamtéž, s. 466.

²⁹³ Tamtéž, s. 465.

skandinávských dvorů. Na samém počátku války se tím Anglii podařilo efektivně vyloučit nizozemské obchodníky z Baltu. Clarendonův plán na zajištění Baltu jako výsadního prostoru pro anglický obchod mohl fungovat i navzdory existenci rozporných záruk Dánsku a Švédsku, pokud se tyto dvě země nedostanou do válečného konfliktu, což Londýn – těžko říct, zda na základě pochopení vyčerpání obou zemí nebo jen neorientování se v baltské problematice – nepředpokládal.

3.2 Parlamentní válka

Na vyhlášení války Spojeným provinciím v březnu 1665 se lze dívat několika způsoby. Klasická historiografická interpretace hovoří o snaze dosáhnout ekonomických cílů neekonomickými prostředky. V modernější variaci je na druhou anglo-nizozemskou válku nahlíženo jako na vyústění obchodní rivality, které bylo následkem domácí politické radikalizace a neschopnosti nalézt ekonomické či diplomatické řešení.²⁹⁴ Válku můžeme vnímat také jako pokus anglické monarchie převzít iniciativu v západoevropské části evropského systému a tím potvrdit své nároky na velmocenské postavení. Nelze vyloučit ani motivy bezpečnostní (podpora republikánů a náboženských menšin), ideologické (boj s republikánstvím) a legitimizační (monarchie hájící zájmy obchodníků a posilující tak svou úlohu²⁹⁵). Konečně lze konflikt interpretovat také coby produkt vnitropolitických debat a snahy panovníka posílit své domácí postavení prostřednictvím boje s vnější hrozbou.

Samotný akt vyhlášení války nepředstavoval v reálné situaci příliš viditelný mezník. Již více než rok docházelo k námořním střetům výsadních obchodních společností v Indickém oceánu, západní Africe a severní Americe. Do konfrontací se běžně zapojovali také námořní důstojníci obou zemí,²⁹⁶ v srpnu 1664 například Thomas Allin, pověřený velením středomořské flotily, začal zajímat nizozemská plavidla, včetně tzv. Smyrenské flotily, konvoje obchodních a

²⁹⁴ Tento názor rozvíjí argumentačně především James Price studií *Restoration England and Europe* v kolektivní monografii *The Restored Monarchy: 1660-1688* vzniklé pod Jonesovým vedením, s. 124-125.

²⁹⁵ Tuto tezi zformuloval a blíže rozvíjí okruh nizozemských badatelů kolem Gijse Rommelseho.

²⁹⁶ Anglie ani Spojené provincie v této době nedisponovaly stálou státní vojenskou flotilou. V anglickém případě existoval určitý počet královských lodí, které doplňovaly pro případ potřeby zrekvírovaná obchodní plavidla a speciálně najímaná posádka a velení. V nizozemském případě byla situace obdobná s tím rozdílem, že flotily nevystrojovaly generální stavy, ale stavy jednotlivých provincií.

válečných lodí vracejících se z Malé Asie.²⁹⁷ Ačkoli v Haagu i Londýně existovali politici, kteří nebyli stoupenci otevřeného konfliktu, i oni považovali vypuknutí války za reálné a nevyhnutelné vyústění prohlubujících se sporů. Obě strany se pokoušely oddálit oficiální vypuknutí války především proto, že doufaly v nashromáždění dostatečné finanční hotovosti a zajištění podpory ze strany případných spojenců.

Na anglické straně vypuknutí války na počátku roku 1665 již podporovali prakticky všichni s výjimkou kancléře Clarendona a pokladníka Southamptona, kteří se obávali, že válka odkryje pečlivě zahlazované spory ve vnitřní politice a poškodí stabilitu režimu.²⁹⁸ Jejich obavy paradoxně příliš nevycházely z pohledu na problematický stav financí, neboť dokonce i oni očekávali, že ve výsledku přinesou vedlejší příjmy Koruny jisté zhojení deficitního rozpočtu, ačkoli se obávali, jaké ústupky bude třeba předložit poslancům, aby poskytli finance nutné pro vystrojení loďstva. Od ledna 1665 považovali oba válku za hotovou věc, ačkoli varovali, že se má vyčkat na shromáždění dostatečné finanční hotovosti.²⁹⁹ Ostatní královi ministři nejevili takovou zdrženlivost. Největšího nadšení se válka dočkala mezi poslanci. Nelze sice tvrdit, že k ní byl Karel II. parlamentem dotlačen, nicméně mu rozhodně nevadilo, když byl takový dojem vyvoláván. Nelze popřít ani fakt, že okamžikem vyhlášení války došlo za jeho vlády naposledy k dojmu úplné jednoty mezi králem a parlamentem.

Předehrou války se staly rozsáhlé námořní přípravy, které prováděla Koruna od počátku roku 1665. Vévoda z Yorku, čelný stoupenec vojenského řešení, si krátil čas tím, že objížděl všechna plavidla a osobně kontroloval výstroj a zásoby.³⁰⁰ Podobné inspekce plavidel nedaleko Londýna vykonával i Karel II. s královnou a jejími portugalskými dvorními dámami a dalším doprovodem, ačkoli smyslem těchto vizitací bylo spíše k uklidnění veřejnosti, očekávající brzké napadení.³⁰¹ Královská přítomnost měla reprezentovat panovnický zájem a dokazovat serióznost podnikaných příprav. Tyto spektakulární přípravy a manévry dělaly velký dojem na zahraniční diplomaty, kteří referovali o síle anglické flotily, a také na Angličany, kteří pod vlivem příprav očekávali, že

²⁹⁷ Black, s. 145.

²⁹⁸ Kishlansky, s. 238.

²⁹⁹ Například při únorové schůzce s poslanci ve Worcester House přednesl v tomto duchu kancléř Clarendon jakýsi poloveřejný proslav. Uglov, s. 318.

³⁰⁰ Tamtéž, s. 316.

³⁰¹ Tamtéž, s. 314, 317.

vítězství nad Nizozemím bude věcí rychlé a levné námořní kampaně.³⁰² Nelze vyloučit, že právě tato okázalá příprava vedla k překvapivému úspěchu anglických jednání u skandinávských dvorů.³⁰³ Námořnictvo bylo již za Commonwealthu jedním z hlavních nástrojů zahraniční politiky a Karel II. a jeho bratr projevovali výrazný osobní zájem o jeho stav. Anglickému námořnictvu veleli prakticky tři typy důstojníků – bývalí velitelé Cromwellovy pozemní armády, osoby kolem dvora, které hodnost získaly jako projev přízně či koupí a kapitáni obchodních plavidel.³⁰⁴ Jejich míra spolupráce však byla dosti limitována a lišily se v celkovém pojmání námořní strategie, tudíž se běžnou součástí bojů stanou vzájemná obviňování z neschopnosti či obohacování, které později našlo živnou půdu v parlamentu.

Přípravu na konflikt, oproti anglickému očekávání nepodcenili ani Nizozemci. Jejich kapitáni byli většinou zkušení námořníci, ale zvyklí na velení obchodním lodím a jejich konvojům, tedy nikoli na námořní válčení.³⁰⁵ Ačkoli každá z nizozemských provincií vystrojila vlastní flotilu s vlastním velením, paradoxně prokázalo jejich loďstvo daleko lepší strategickou koordinaci, danou díky od počátku jasně vytyčené a dodržované koncepci, kterou formuloval de Witt společně s de Ruyterem.³⁰⁶ Na anglické straně obdobný jednotný plán neexistoval. Lze jednoznačně tvrdit, že v roce 1665 byly obě strany konfliktu mnohem lépe připraveny než v letech 1652 nebo 1672. Svědčí o tom nejenom udržování bojeschopného loďstva vzhledem k trvalé eskalaci konfliktu v koloniích, ale také detaily jako skutečnost, že v prvních měsících roku 1665 podnikali velitelé i političtí představitelé obou stran osobní inspekce na jednotlivých plavidlech a v docích.³⁰⁷

Navzdory sjednané spojenecké dohodě se Švédsko války neúčastnilo, neboť jeho účast byla podmíněna vojenskými střety v Baltském moři. Koruna však formálně nebojovala s Nizozemci osamocena, neboť získala poněkud bizarního spojence v Christopheru Bernardovi von Galen, biskupovi z říšského

³⁰² Pincus, *Protestantism and Patriotism*, s. 271-272, 282.

³⁰³ O rozsáhlých přípravách a častých králových cestách k inspekci plavidel píše do Kodaně i dánský velvyslanec de Petkum. Petkumova relace Frederiku III., 5. srpen 1665 [blíže nedatováno], Rigsarkivet, Tyske Kancelli, i. č. 301, England: de Petkums gesandtskabsarkiv 1651-1667.

³⁰⁴ Trevelyan, s. 354.

³⁰⁵ Wilson, Charles. *Profit and Power: A Study of England and the Dutch Wars*, Hague 1978, s. 136.

³⁰⁶ Ogg, s. 284.

³⁰⁷ Howat, s. 110.

církevního knížectví Münster. Iniciativa k navázání spojeneckého svazku vzešla od biskupa samotného, přičemž jeho motivy jsou poněkud záhadou.³⁰⁸ S ohledem na praktickou podobu angažmá tohoto preláta ve válce šlo zřejmě o snahu vydělat na válčení dvou ekonomicky silných států, a to prostřednictvím subsidií od jedné strany a plenění u druhé. Biskup v měsících před válkou naverboval 18 000 mužů, převážně ve svobodných říšských městech a na španělském území, přičemž očekával, že obdrží z Anglie subsidie na jejich žold.³⁰⁹ Biskupská armáda nebyla sice nejkvalitnější, nicméně s ohledem na fakt, že Spojené provincie se na možnost pozemního útoku vůbec nepřipravily a jejich pozemní síly v počtu 6000 mužů byly podfinancované, mohl von Galen sehrát významnou úlohu v anglickém vítězství.³¹⁰ Podle uzavřené dohody měl münsterský biskup přivést do boje 20 000 pěšáků a 10 000 jezdců, za což mu měl anglický král vyplatit ekvivalent 50 000 tolarů ve třech splátkách a poté dalších 50 000 tolarů za každý měsíc válčení.³¹¹ V této podobě zůstala však smlouva pouze na papíře, neboť biskup nevystrojil tak početné vojsko a anglický panovník zase nesehnal odpovídající hotovost a jeho směnky přestal biskup přijímat.

Bojové operace začaly již v létě 1664, ale zprávy o nich se dostávaly do Londýna a Haagu s jistým zpožděním. V prosinci porazil kapitán Allin nizozemské hlídky u Gibraltaru a začal ze základny v Tangeru zajímat nizozemská plavidla, za což byl po vypuknutí války jmenován baronetem a povýšen na admirála.³¹² Již 28. června 1664 obsadil anglický výsadek bez boje Nové Nizozemí a prohlásil jej majetkem vévody z Yorku, na jehož počest byla kolonie přejmenována na Nový York.³¹³ Zpráva o tomto činu dorazila do Evropy až v průběhu listopadu, kdy poněkud zapadla v oslavách, které vyvolaly Holmesovy úspěchy v západní Africe.³¹⁴ Severoamerické bojiště stálo sice stranou

³⁰⁸ Downing Clarendonovi, 26. 3. 1665, in *Calendar of Clarendon State Papers*, sv. 5, s. 474, url <<https://ia800203.us.archive.org/9/items/calendarofclaren05bodl/calendarofclaren05bodl.pdf>>, 12. 4. 2017.

³⁰⁹ Brinkamnn, C. „Charles II and the Bishop of Münster in the Anglo-Dutch War of 1665-6“. In *The English Historical Review* 21 (84), 1906, s. 690.

³¹⁰ Tamtéž, s. 690.

³¹¹ Články útočné a obranné aliance mezi Karlem II. a knížetem-biskupem z Münsteru proti Spojeným provinciím, 13. 6. 1665, in *Calendar of Clarendon State Papers*, sv. 5, s. 490-491, url <<https://ia800203.us.archive.org/9/items/calendarofclaren05bodl/calendarofclaren05bodl.pdf>>, 12. 4. 2017.

³¹² Black, s. 145.

³¹³ Weigley, Russell. *The Age of Battles: The Quest for Decisive Warfare from Breitenfeld to Waterloo*, Bloomington 2004, s. 150.

³¹⁴ Schoolcraft, *The Capture of New Amsterdam*, s. 691.

pozornosti obou stran a bylo jasné, že rozhodující střetnutí se odehrají u anglického a nizozemského pobřeží, přesto se nejednalo o oblast nějakého klidu. Karibik byl fakticky jedinou oblastí, kde boje trvaly až do finálního podpisu mírové dohody. Navíc se v této oblasti po svém vstupu do války výrazně angažovala Francie, jejíž vojenská účast na evropských mořích byla spíše marginální. Vedle rozsáhlé kaperské aktivity se Francouzi soustředili na obsazování karibských základen jako Tobago či St. Kitts a cíleně využívali toho, že obě maritimní mocnosti jsou až příliš vázány vzájemným bojem v Evropě.³¹⁵

V průběhu jarních měsíců roku 1665 zaznamenaly anglické lodě drobná vítězství při náhodných střetech u východoanglického pobřeží, o nichž se v anglických pramenech plošně referuje coby o výhře u Southwold Bay.³¹⁶ Označení těchto spíše náhodných střetů za bitvu je však spíše přeceňováním situace, ačkoli tvoří nutnou předehru klíčového střetu prvního roku oficiální války. Vévoda z Yorku dosáhl coby velitel dosud největší anglické flotily 13. června 1665 výrazného vítězství u Lowesoftu.³¹⁷ Prestiž a popularita monarchie se zdály být zachráněny. Anglická flotila však zůstala poté nečinně kotvit u východoanglického pobřeží a svého vítězství nijak nevyužila.³¹⁸ Vévoda z Yorku sice vydal příkaz pronásledovat prchající plavidla, ale jeho tajemník jej nepředal, a tak nizozemská flotila ustoupila bez další úhony.³¹⁹ Další šanci na zablokování nizozemských lodí v přístavech již Angličané během války nedostali. Později se nevyužití vítězství v postupu proti nepříteli stane tématem parlamentního vyšetřování, které skončilo odsouzením vévodova tajemníka Henryho Brouckera za napomáhání Nizozemcům (král mu poté udělil milost).³²⁰ Zatím však Anglie slavila výhru procesími a ohňostroji. Nadšení Londýňanů bylo takové, že francouzskému velvyslanci, který nevyzdobil svůj dům na oslavu anglického vítězství, vyloukl rozzuřený dav okna.³²¹

Druhá anglo-nizozemská válka nebyla vedena jen na moři a v koloniích, ale také prostřednictvím pamfletů, úplatků a učených spisů. V roce vypuknutí bojů vychází v Anglii klíčový spis merkantilismu, *Anglické bohatství ze*

³¹⁵ Ackroyd, s. 395.

³¹⁶ Coox, s. 223.

³¹⁷ Kishlansky, s. 238.

³¹⁸ Weigley, s. 150.

³¹⁹ Pearson, s. 162-163.

³²⁰ Tamtéž, s. 163.

³²¹ Uglow, s. 338.

*zahraničního obchodu*³²² od Thomase Muna, který doprovází záhy celá plejáda učené literatury, ukazující na nizozemskou ambici ovládnout svět prostřednictvím kontroly obchodních tras.³²³ Válečné činy protistrany byly terčem kritické letákové propagandy, v anglickém prostředí například popisující mučení zajatých námořníků Nizozemci.³²⁴ Výraznými sponzory a inspirátory těchto dokumentů byli angličtí obchodníci, kteří tak poskytovali válce širší podporu zdůrazňováním její nezbytnosti.³²⁵ Podobné nástroje politické propagandy, vůči níž byla dobová společnost velmi zranitelná, tvořily výraznou součást v získávání podpory konfliktu.³²⁶ V kontextu polarizace, kterou propaganda přinášela do konfesijně vyhrčené společnosti, lze připustit, že měla výrazný podíl nejen na legitimizaci války, ale i na samotném jejím vyvolání.³²⁷

Dopady bitvy u Lowesoftu na válečnou situaci byly nakonec zásadnější na anglické straně. Karel II. zprostil tehdy svého bratra a dědice trůnu velení nad loďstvem, neboť bitva u Lowesoftu přinesla smrt řadě výrazných osobností dvora,³²⁸ a ponechávat v bojích následníka bylo riskantním podnikem. Po odmítnutí pozice admirála ze strany Ruperta Falckého svěřil král velení lordu Sandwichovi a Williamu Pennovi, jež podřídil kontrole komisařů admirality, mezi nimiž hrál klíčovou roli William Coventry, jmenovaný nově členem Tajné rady.³²⁹ Jakubova snaha vyhrát válku likvidací nizozemského loďstva jedním úderem nevyšla, nové velení se rozhodlo místo bitev soustředit na zajímání nizozemských obchodních lodí, čímž hodlalo podlomit jejich obchod.³³⁰ Strategie vycházela vstříc jak stavu králových financí, tak skutečnosti, že flotily obou maritimních

³²² Původním názvem *England's treasure by forraign trade*, dostupné například skrze server Archive.org, url <<https://archive.org/details/englandstre00muntuoft>>.

³²³ Pincus, *Protestantism and Patriotism*, s. 300.

³²⁴ Pearson, s. 164.

³²⁵ Pincus, *Popery, Trade...*, s. 1-2.

³²⁶ Miller, Jaroslav. *Propaganda, symbolika a rituály protestantské Evropy (1580-1650)*, Praha 2012, s. 10.

³²⁷ Tezi, kterou zastává jak Jaroslav Miller ve své monografii *Propaganda, symbolika a rituály protestantské Evropy (1580-1650)*, explicitně např. s. 10 an., tak Steven Pincus v *Protestantism and Patriotism: Ideologies and the Making of English Foreign Policy* a koncentrovaně na případě druhé anglo-nizozemské války ve studii *Popery, Trade and Universal Monarchy: The Ideological Context of the Outbreak of the Second Anglo-Dutch War*.

³²⁸ Vedle admirála Sira Johna Lawsona, Jakubova zástupce ve velení námořnictva, to byli především tři dvořané a osobní přátelé Karla II. ještě z časů exilu, konkrétně lord Muskerry (Charles MacCarthy), Richard Boyle (syn lorda Burlingтона a bratr slavného vědce Roberta Boyleho) a výrazný podporovatel války a člen Tajné rady Charles Berkeley, krátce předtím povýšen na hraběte z Falmouthu za své zásluhy na přípravách války, jemuž se dostalo státního pohřbu ve Westminsterském opatství. Uglow, s. 338-340.

³²⁹ Tamtéž, s. 341-342.1

³³⁰ Ogg, s. 290.

mocnosti závisely na dodávkách zdrojů z baltského prostoru.³³¹ Snaha „vyhladovět“ Nizozemce zablokováním obchodních tras a likvidací obchodního loďstva neuspěla. Strategie rozdělení královského námořnictva mezi jednotlivé obchodní trasy a jeho pověření faktickou státní piraterií rozptýlila loďstvo natolik, že více než rok nedošlo k další bitvě.

Nová anglická strategie poskytla Nizozemcům čas obnovit bojeschopnost své flotily a nadto přivodila výrazný obrat i na diplomatickém poli. Anglické vítězství podnítila Ludvíka XIV. k zaslání ultimáta Anglii ohledně ukončení války, což Karel II. rezolutně odmítl.³³² Po odmítnutí zahájila Francie širokou diplomatickou ofenzívu namířenou proti Anglii. Tlak jejích diplomatů na německé státy, zejména kurfirty z Kolína a Braniborska, postupem času vyřadil z války biskupa z Münsteru.³³³ Skrze velvyslance v Kodani Chevaliera Terlonu požádal dánského krále o poskytnutí podpory Spojeným provinciím a nabídkou subsidií. Francouzská žádost neměla na Frederika III. žádný vliv do okamžiku, kdy na jeho dvůr dorazila zpráva o incidentu, který způsobilo anglické loďstvo v Bergenu.³³⁴ V červenci 1665 se konvoj nizozemských obchodních lodí vracejících se z Indie uchýlil před anglickým pronásledováním do norského přístavu Bergen, kde byl napaden anglickou eskadrou pod velením admirála Teddemana.³³⁵ Ačkoli ve stejné době jednala anglická diplomacie s Dánskem o jeho připojení k protinizozemské koalici, útok na vlastní přístav (ostřelována byla také bergenská pevnost, kam nizozemští obchodníci ukryli náklad) dánského krále přiměl ukončit jednání s Anglií. Frederik III. se zcela automaticky obrátil k Nizozemí a Francii, kterým výměnou za odpuštění části svých dluhů a nizozemský souhlas platit cla na Sundu nabídl připojení se na jejich stranu konfliktu.³³⁶ Dánský hlavní poštmistr Paul Clingenberg odjel na jaře 1666 v tajnosti do Haagu a výměnou za smazání dánského dluhu ve výši 15 milionu livrů a 1 milion livrů válečných subsidií zde podepsal vojenskou alianci, v níž se Dánsko zavázalo chránit nizozemské kupce v Severním a Baltském moři, nepouštět Angličany do svých přístavů a zajímat jejich plavidla.³³⁷ Dne 19. září

³³¹ Mörke, s. 137.

³³² Uglow, s. 340.

³³³ Brinkmann, s. 689.

³³⁴ Schoolcraft, England and Denmark, s. 473-474.

³³⁵ Uglow, s. 344.

³³⁶ Schoolcraft, England and Denmark, s. 474.

³³⁷ Tamtéž, s. 478.

1666 pak Anglie vstoupila formálně do války s Dánskem v důsledku uzavření Sundu pro anglické obchodníky.³³⁸

Konec srpna přinesl nejen změny na mezinárodním poli, ale také ve velení královského námořnictva. Příčiny ležely ve financích. Teoreticky všechn náklad z ukořistěných lodí náležel Koruně a měl projít státní pokladnou, nicméně Karel II. toleroval letitý zvyk, kdy se z kořisti odměnila posádka a především kapitán, zejména proto, že po dohodě s kancléřem pokladu Shaftesburym obdržel svůj podíl mimo oficiální účetní kanály.³³⁹ Když však admirál Sandwich zajal konvoj 23 nizozemských lodí a začal rozprodávat podíly z jejich nákladu svým známým, využili toho jeho protivníci k obžalobě před parlamentem.³⁴⁰ Spojený tlak Coventryho a vévody z Yorku, kteří nesouhlasili se Sandwichovou strategií, vedl k jeho odvolání. Před odsouzením zachránil admirála král, když jej urychleně jmenoval svým velvyslancem ve Španělsku, čímž jej vzdálil z dosahu parlamentu a poskytl mu imunitu před dalšími žalobami.³⁴¹ Jeho nástupcem ve velení královského námořnictva se stal vévoda z Albemarle, který již velel anglickým lodím v letech 1653-1654.³⁴²

Ve stejné době se zkomplikovala i pozice anglického spojence, biskupa z Münsteru. Počátkem července začala biskupova vojska plenit provincii Overijssel, jejíž zástupci požadovali na generálních stavech jednání o míru.³⁴³ Neuspokojivý stav královské pokladny vedl v srpnu k pozastavení plateb, v září již musel biskup zastavit své osobní klenoty a liturgické náčiní, aby mohl uhradit alespoň část žoldu.³⁴⁴ Jeho počínání navíc vzbudilo odpor mezi dalšími německými knížaty, zejména kurfiřti z Mohuče a Braniborska vyslali do Münsteru ultimativní výzvy k ukončení bojů.³⁴⁵ Ačkoli braniborský kurfiřt byl ochoten své ultimátum biskupovi nenaplnit, pokud mu Anglie poskytne určitou platbu v zájmu udržení míru, Francie si nenechala podobnou příležitost k intervenování ujít a 8. října 1665 se její armáda vydala skrze španělské

³³⁸ Tamtéž, s. 478.

³³⁹ Uglow, s. 344.

³⁴⁰ Tamtéž, s. 345.

³⁴¹ Ackroyd, s. 383.

³⁴² O'Malley, Leslie. „The Whig Prince: Prince Rupert and the Court vs. Country Factions during the Reign of Charles II“. In *Albion* 8 (4), 1976, s. 335.

³⁴³ Brinkmann, s. 690-691.

³⁴⁴ Tamtéž, s. 691.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 692-693.

Nizozemí směrem k Münsteru.³⁴⁶ Francouzský vstup přiměl k vystoupení další říšská knížata, která se obávala přítomnosti francouzských sil v Porýní. Biskup von Galen neměl šanci takové ofenzivě vzdorovat a okamžitě zahájil skrze španělské prostředníky jednání v Dortmundu se zástupci Braniborska, Brunšviku, Kolína, Mohuče, Neuburgu a Spojených provincií, přičemž doufal, že k výsledku jednání se připojí i Anglie.³⁴⁷ Münsterská armáda byla rozpuštěna a Karel II. tak přišel o 250 000 liber, aniž přinesly viditelný přínos ve vývoji války.

Francouzská intervence na území biskupa z Münsteru zachránila postavení de Wittova režimu, který nebyl schopen ochránit vlastní vnitrozemské provincie, v nichž se navíc zdvihlo silné volání po restauraci rodu Oranžských.³⁴⁸ Právě obava z pádu vstřícného a spojeneckého republikánského režimu v Haagu přivedla Francii k nutnosti zásahu.³⁴⁹ Přesto se jednal spíše o limitované angažmá, k nevoli Nizozemců, kteří se cítili podvedeni formální pomocí – i sám francouzský velvyslanec Ruvigny přiznal, že se jedná o „válku jen na papíru“.³⁵⁰ Přímým důsledkem proměn z podzimu 1665, kdy Anglii opustil münsterský biskup a Spojené provincie přesvědčily k vstupu do konfliktu Dánsko, byl formální vstup Francie do konfliktu. Na konci ledna 1666 odeslal Ludvík XIV. zprávu o svém záměru vstoupit do války na nizozemské straně do Haagu a Londýna a 10. února 1666 byl v Londýně formálně vyhlášen válečný stav mezi Anglií a Francií.³⁵¹

Před započítím jarních bojů se zdála být vhodná příležitost k uzavření míru, münsterský biskup vyjednal klauzuli, kterou se Anglie mohla připojit k jeho mírové dohodě s Nizozemím. Francouzský vstup do války k tomu poskytl i příležitost, nicméně Arlington tehdy doufal v pád Wittova režimu a obnovení vlády Viléma Oranžského, proto odmítl francouzské snahy o zprostředkování.³⁵² Ačkoli Ludvík XIV. neměl v úmyslu nasadit nově budované francouzské loďstvo do námořních střetů mezi Anglií a Nizozemím, obávala se anglická admirálita náhlého přepadení z francouzské strany, a proto rozdělila flotilu na dvě, čímž

³⁴⁶ Pincus, *Protestantism and Patriotism*, s. 337.

³⁴⁷ Brinkmann, s. 694.

³⁴⁸ Wilson, s. 109.

³⁴⁹ Rowen, s. 4.

³⁵⁰ Howat, s. 99.

³⁵¹ Uglow, s. 346.

³⁵² Pearson, s. 166.

eliminována dosavadní početní převahu nad nizozemskými silami.³⁵³ Oslabení anglické bojeschopnosti přispěla skutečnost, že parlament oddaloval schválení financí na výplatu námořníků a obstarání zásob, pozornost tehdy věnoval snahám omezit nonkonformistické kazatele, kteří byli vnímáni jako součást nizozemských snah vyvolat v Anglii povstání.³⁵⁴

Obdobně jako v předchozím roce se jarní měsíce nesly v duchu série drobných střetnutí u východoanglického pobřeží. Jejich vyvrcholením se stala takzvaná čtyřdenní bitva probíhající od 11. do 14. června 1666, v níž se s nerozhodným výsledkem střetla loďstva pod vedením Albemarleho a Ruytera.³⁵⁵ Zatímco Angličané spoléhali na svou početní převahu, Nizozemci na uplatnění novější liniové formace lodí, kvůli níž nemohli Angličané uštvřit ztráty v takovém rozsahu, jaký by teoreticky odpovídal jejich převaze.³⁵⁶ Obě strany v bitvě ztratily více než 6000 mužů, ale anglické ztráty dosahovaly dvojnásobného počtu lodí, co nizozemské.³⁵⁷ Ačkoli bitva znamenala válečné vyčerpání pro obě námořnictva a z hlediska dopadů se dá klasifikovat spíše jako nerozhodná, prohlásili ji Angličané za své vítězství. Nizozemci měli dostatečné námořní rezervy a zásoby, aby se ztrátami dokázali rychle vypořádat, ale anglické loďstvo se muselo vrátit do doků a čekat na postupné opravy, tudíž se anglické pobřeží stalo nehájeným.³⁵⁸ Ukázalo se, že ačkoli je anglické námořnictvo početně silnější, po každém úderu potřebuje relativně dlouhý čas na zotavení, komplikovaný nedostatkem zásob a financí.

Po bitvě se Nizozemcům podařilo zablokovat ústí Temže, čehož využil Albemarle k útoku a 25. června 1666 uštvrdil části Ruyterovy flotily porážku u North Forelandu.³⁵⁹ Dílčí anglické vítězství se mohlo stát předebranou k finální porážce Nizozemí na moři, nebýt faktu, že anglické válečné úsilí bylo v následujících měsících paralyzováno sérií nepředvídaných katastrof – nejprve morem, který během léta zahubil většinu obyvatel Londýna, nedostatkem financí

³⁵³ Coward, s. 301.

³⁵⁴ Ogg, s. 292.

³⁵⁵ Weigley, s. 150.

³⁵⁶ Tamtéž, s. 151.

³⁵⁷ Ackroyd, s. 395.

³⁵⁸ Jones, J. R. *Country and court*, London 1978, s. 101.

³⁵⁹ Weigley, s. 151.

od parlamentu,³⁶⁰ který přerušil své zasedání, a konečně požárem Londýna ze září 1666, po kterém bylo jasné, že se bojové operace musí na delší dobu přerušit.

V lednu 1667 se tři válčící strany konfliktu shodly v Haagu na zahájení jednání o míru.³⁶¹ Z anglické strany došlo k závažnému podcenění situace, neboť zahájení mírových jednání považoval Karel II. a jeho Tajná rada za potvrzení válečného vyčerpání Nizozemců a francouzské neochoty se výrazně angažovat v konfliktu. Vzhledem k nedostatku finančních prostředků došlo k redukci anglické flotily a změně strategie směrem k provádění drobných nájezdů na nizozemské konvoje a přístavy. V Londýně převládl názor, že válka je již vyhraná a anglickým lodím nehrozí nyní žádné nebezpečí. Pod vlivem Jakuba z Yorku a admirála Allina došlo k rozdělení námořnictva na malé eskadry, věnující se pátrání po lodích protivníka s cílem vydělat na jejich zajetí.³⁶² Krátké období, kdy se Angličané cítili být pány moří, bylo promarněno, neboť poskytlo Nizozemcům čas obnovit svou flotilu a vypracovat plán nového úderu. Anglickou strategií se stalo zajímání či pálení obchodních lodí. Velkého ohlasu se v dobových pramenech dočkalo vypálení přístavu Schelling se 138 kotvícími plavidly, vesměs rybářskými a obchodními loděmi.³⁶³ Následkem tohoto útoku přijaly nizozemské stavy starší švédskou nabídku na zprostředkování mírových jednání a po předběžných rozhovorech s Francouzi v Paříži byla zahájena mírová konference v Bredě za účasti zplnomocněnců Anglie, Francie, Nizozemí a Švédska. Souběžně s ním se Karel II. pokoušel o paralelní tajná jednání s Ludvíkem XIV., neboť doufal, že Francie obětuje svého nizozemského spojence a nadto jej dotlačí k podpisu míru dle anglických představ.³⁶⁴ Na tomto jednání bylo poskytnuto slyšení i Janu Amosi Komenskému, který pak svou výzvu protestantským zemím k ukončení válek vydal pod názvem *Posel míru*.

³⁶⁰ Na podzim 1666 započala parlamentní rozprava o uvolnění dříve schválených prostředků na válečné úsilí, avšak poslanci nejevili příliš zájem válku dále financovat. Po dlouhé debatě se usnesli na nutnosti důkladně prověřit před dalším uvolněním peněz dosavadní válečné výdaje a následně projevíli značné pochyby, zda Koruna vynaloží prostředky skutečně efektivně. Ačkoli v lednu 1667 se poslanci usnesli určité fondy uvolnit, k faktickému vyplacení nedošlo, neboť se pokračovalo debatou, zda mají být finance vybrány metodou daní z hlavy nebo z pozemků. Debatu dále komplikovaly zvěsti o chystané nizozemské invazi a obnově loďstva poslanci otevřeně odmítali jako fámy. Ackroyd, s. 397.

³⁶¹ Brinkmann, s. 696.

³⁶² Jones, s. 101.

³⁶³ Coox, s. 224.

³⁶⁴ Ackroyd, s. 397.

Jednání v Bredě a relativní úspěšnost v zajímání nizozemských lodí zaslepila anglické představitele natolik, že nepočítali s možností protiútoky Spojených provincií. Válečné úsilí na anglické straně bylo prakticky zastaveno vlivem očekávání brzkého míru. Lodě poškozené během léta 1666 nebyly opravovány, dělníkům v docích byly zastaveny výplaty a admirálita neplánovala ani rutinní hlídky.³⁶⁵ Za této situace nepřekvapí, že se de Witt rozhodl riskovat prodloužení konfliktu vrhnutím zbývajících nizozemských sil na jediný úder. Jeho zájmem bylo také uzavření míru, ale takového, který nepoškodí nizozemské zájmy a prestiž. Vzhledem k rozptýlení a oslabení anglických sil navíc příliš neriskoval. Skutečnost, že Angličané nebyli při jednáních v Bredě schopni ustoupit ze svých požadavků a zároveň nebyli připraveni pokračovat v bojích, jasně vybízela k určitému vystoupení, které by zvrátilo situaci.

V červnu 1667 zahájili Nizozemci pod vedením de Ruytera realizaci de Wittova vojenského plánu, spočívající v rychlém a energickém výsadbku na anglickém pobřeží, který by demonstroval slabost anglických ozbrojených sil. Celkem 99 lodí a posádka o síle 17 500 mužích dorazila 6. června k břehům Harwiche a již 9. června obsadila ostrůvek Sheppey s pevností Queensborough, odkud měla volnou cestu k dokům v Chathamu a Rochesteru.³⁶⁶ Ačkoli se v Chathamu vévoda Albemarle narychlo pokoušel zajistit provizorní opevnění, dělníci odmítli pracovat a když proto 12. června připlula nizozemská eskadra, nasetkala se s žádným odporem.³⁶⁷ Do druhého dne byla spálena celá zdejší flotila, Nizozemci v akci ztratili na 50 mužů, Angličané téměř 600.³⁶⁸ Jednalo se o skutečnou národní potupu, admirál Ruyter potopil většinu anglické flotily a navíc zajal a odtáhl vlajkovou loď královského námořnictva coby svou trofej, králova zástava byla umístěna na radnici v Amsterdamu jako důkaz vítězství.³⁶⁹ Po vypálení doků nedisponoval král nejen financemi na pokračování bojů, ale ani loďstvem a doky. Skutečnost, že mnozí námořníci sledovali útok a neudělali nic, aby katastrofě zabránili, a že někteří dokonce vstoupili do nizozemských služeb, ukazuje jasně míru roztrpčení panující v námořnictvu.³⁷⁰

³⁶⁵ Coox, s. 225.

³⁶⁶ Tamtéž, s. 226-228.

³⁶⁷ Tamtéž, s. 229.

³⁶⁸ Wilson, s. 156.

³⁶⁹ Claydon, s. 127.

³⁷⁰ Trevelyan, s. 356.

Nizozemský nájezd ukázal, že Anglie potřebuje urychleně mír. Karel II. svou odpovědnost za blamáž odmítl. Hájil se logickým argumentem, že k oslabení loďstva byl donucen parlamentem, který sice chtěl válku, ale nechtěl na ni přispívat.³⁷¹ Příjmy Koruny v souvislosti s válkou, ať už poskytnuté parlamentem, nebo získané mimořádným způsobem, dosáhly výše 5,36 milionu liber, zatímco výdaje nepřesáhly 5,25 milionu liber.³⁷² Svůj vliv na to měl fakt, že druhá anglo-nizozemská válka byla konfliktem menšího rozsahu, protože obě strany neztratily více než 50 lodí a celé vojenské operace se omezily na dvě krátké letní kampaně a jeden nizozemský nájezd.³⁷³ Navzdory široké kritice a neúspěchu válčení tak Koruna zvládla konflikt ufinancovat, ačkoli to bylo za cenu anglické porážky.

Válka, která začala za nadšení Koruny a poslanců a s dojmem jejich jednoty, nakonec prohloubila nedůvěru mezi těmito aktéry. Skutečnost, že během nizozemského nájezdu trávil panovník čas se svou milenkou lady Castlemainovou, zatímco organizování obrany zajišťoval bývalý republikánský generál, nynější vévoda Albemarle, popudila i dosavadní stoupence války v parlamentu.³⁷⁴ Nejedna anglický politik sdílel tehdy názor Samuela Pepyse, že král nedokáže řízení země zvládnout.³⁷⁵ Nejednalo se ještě o vznik organizované parlamentní opozice, ale jen odhalení faktu, že řada poslanců navzdory proklamacím vlastně nikdy za králem doopravdy nestála.³⁷⁶ V říjnu 1667 se parlament rozhodl vyšetřit, proč 3 roky válčení a válečných výdajů nevedly k žádnému výsledku a po výpovědích Albemarleho a prince Ruperta se shodli, že na vině jsou královi špatní poradci, zejména kancléř Clarendon.³⁷⁷

3.3 Dopady války a míru

Mír v Bredě svým zněním svědčí spíše o nalezení kompromisu než anglické porážce. Přitom kombinace nedostatku financí, neakceschopného

³⁷¹ Pearson, s. 171.

³⁷² Coward, s. 300.

³⁷³ Ogg, s. 297.

³⁷⁴ Wilson, s. 91.

³⁷⁵ Přímou do deníku si Samuel Pepys zapsal, že král není „*a man to be trusted with the management of state*“. In tamtéž, s. 91.

³⁷⁶ Coward, s. 298.

³⁷⁷ O'Malley, s. 335-336.

lodstva³⁷⁸ a obchodní blokády Temže svědčí jasně o tom, že v plnění válečných cílů Anglie selhala. Ukázala se neschopnost restaurované monarchie čelit Spojeným provinciím vlivem slabosti státních financí.³⁷⁹ Navzdory tomu projevovaly oba státy protianglické koalice snahu vyjít alespoň některým anglickým přáním vstříc a nepokořit je mírem, který by odpovídal rozsahu porážky. Již na jaře 1667 se Ludvík XIV. zavázal vrátit okamžikem míru obsazené faktorie na západoindickém pobřeží výměnou za slib, že Anglie uzavře mír se závazkem neúčastnit se spojeneckého svazku namířeného proti Francii.³⁸⁰ Podobné úsilí nepokořit Anglii projevoval i de Witt, neboť si od Anglie sliboval možnost uzavření spojenečství.³⁸¹ Přispíval k tomu i obecný nezájmu obchodní oligarchie o jiné než obchodní výhody. Před tvrdými mírovými podmínkami nezachránilo Karla II. námořnictvo, jak věřil, ale nedůvěra Nizozemců vůči francouzskému spojenci.³⁸² Spěch v jednání o ukončení války byl z pohledu Haagu na místě, neboť v květnu 1667 začaly francouzské síly dobývat pevnosti v jižním Nizozemí, což nizozemské stavy znepokojilo.

Ani na anglické straně nebyla vůle prodlužovat trvání válečného stavu. Po postupné porážce a za efektivní blokády Temže si v Londýně uvědomovali nutnost navrácení k jednacímu stolu, který anglická delegace opustila na protest proti nizozemskému nájezdu.³⁸³ Podíl na mírném a rychlém míru měl také anglický vyjednávač, pronizozemsky orientovaný William Temple, který nahradil George Downinga coby vyslance u Spojených provincií.³⁸⁴ Tato výměna, uskutečněná hlavně na nátlak Švédska, obnovila na jaře 1667 přerušená jednání, z nichž po třech měsících vznikla finální mírová dohoda.³⁸⁵ Karel II. doufal, že bude možné využít rozporů mezi Francií a Nizozemci a získat tak nějaké výhody, což ale ilustrovalo spíše nepochopení situace. Oba protivníci Anglie totiž již na začátku představili benevolentní podmínky a sotva měli pochopení pro jejich další zmírnění. Angličtí zástupci v Bredě se pokoušeli navázat spolupráci s Francouzi,

³⁷⁸ Již na jaře nařídil Karel II. svému bratrovi a vévodovi Albemarlemu nechystat flotilu na další bojovou sezónu, protože neměl z čeho financovat její vystrojení, ani kde získat půjčky. Rommelse, *The Role of mercantilism...*, s. 604.

³⁷⁹ Platzhoff, Walter. *Europäische Geschichte im Zeitalter Ludwigs XIV. und des Grossen Kurfürsten*, Leipzig 1921, s. 31.

³⁸⁰ Pearson, s. 170.

³⁸¹ Black, s. 146.

³⁸² Weigley, s. 151.

³⁸³ Coox, s. 223.

³⁸⁴ Howat, s. 114.

³⁸⁵ Claydon, s. 149.

přičemž doufali, že tím dosáhnou příznivějších podmínek.³⁸⁶ Mír mezi Anglií a Spojenými provinciemi z 21. července 1667 doplnily 31. července ještě mírové smlouvy mezi Anglií a Francií a Anglií a Dánskem, které byly stručnějšími variacemi míru podepsaného s Nizozemci.³⁸⁷

Základem vyjednávání byl princip *uti possidetis*,³⁸⁸ v jehož rámci si obě strany garantovaly držbu svých kolonií a uznaly změny, k nimž došlo v rámci války. Nizozemci nemuseli vracet indonéský ostrov Pulo Run, Angličané si ponechali někdejší Nové Nizozemí i dobyté základny v západní Africe, jejichž dobytím válka započala.³⁸⁹ Vedle koloniálních výměn řešila smlouva převážně podmínky vzájemného obchodování. Smlouvy obnovila obchodní dohodu obou zemí z roku 1662 a potvrdila platnost anglických zákonů o plavbě, ačkoli umožnila nizozemským obchodníkům dovážet veškeré zboží z Říše, která byla smlouvou určena za nizozemské přirozené zázemí.³⁹⁰ Pro obchod s koloniemi však Anglie přijala nizozemské podmínky, ačkoli smlouva potvrdila i monopolní postavení Východoindické společnosti.³⁹¹ Obě strany se smluvně zavázaly neumožňovat prodej kořisti ze zajímání lodí druhé strany a netolerovat cizí piraterii vůči druhé straně.³⁹² Paradoxně mírové ujednání nevyřešilo léta se táhnoucí spory o náhradách za škody na obchodním loďstvu, které byly již před válkou předmětem rozporů, ačkoli se jednalo o urovnání.³⁹³

Mírem z Bredy si de Witt pojistil svou pozici faktického vládce Nizozemí, kterou počátek války ohrozil. Skutečným vítězem ale byl spíše Ludvík XIV., který uchránil své loďstvo a armádu od výraznějších ztrát a přitom si mohl přičíst k dobru jak válečné vyčerpání obou maritimních mocností, tak zisky v Karibiku.³⁹⁴ Přitom však Francie uzavření míru rozhodně nevítila, v zájmu francouzského obchodu bylo pokračování střetu mezi dvěma hlavními ekonomickými rivaly. Francouzské angažmá v devoluční válce však nebylo nijak

³⁸⁶ Rommelse, *The Role of mercantilism...*, s. 604-605.

³⁸⁷ Coox, s. 233.

³⁸⁸ Princip mezinárodního práva, který stanovuje, že strany dohody si ponechají území, jehož se násilně zmocnily v průběhu konfliktu.

³⁸⁹ Weigley, s. 151.

³⁹⁰ Coox, s. 232-233.

³⁹¹ Wanner, Michal. *Zrození impéria: Východoindická společnost a britský stát (1600-1773)*, Praha 2003, s. 51.

³⁹² Rommelse, *The Role of mercantilism...*, s. 605.

³⁹³ Pincus, *Protestantism and Patriotism*, s. 321.

³⁹⁴ Jednalo se o ostrovy St. Kitts, Antigua a Montserrat a dále kanadskou Acadii, kterou Francie ztratila za předchozí anglo-nizozemské války roku 1654. Mandrou, Robert. *Louis XIV. en son temps 1661-1715*, Paris 1973, s. 237.

ovlivněno vývojem vztahů mezi Anglií a Nizozemím, ačkoli si část politiků v Haagu a Londýně myslela opak.³⁹⁵ Jednání v Bredě ale Ludvík XIV. a jeho ministři považovali za okrajová a ve srovnání s probíhající devoluční válku podružná.

Zpětně vzato byla dohoda bodem zlomu v anglo-nizozemských vztazích. Spojené provincie uznaly anglické nároky na regulaci svého obchodu a postoupily jim pozice v severoamerickém obchodu, včetně svých držav. Obrat však nastal i v celkovém vnímání, protože po míru z Bredy se postupně oslabuje vnímání Nizozemců jako nepřátel. Anglická politika vůči nim se ukázala být neúčinná, nejen kvůli prohře ve válce, ale také proto, že válka se neukázala být adekvátním nástrojem pro zničení nizozemské konkurence.³⁹⁶ Za příčinu anglické prohry se nabízel nizozemský spojenec, Francie, která byla za druhé anglo-nizozemské války útočníkem podobně jako Spojené provincie a dostalo se jí stejného puncu útočiště a centra nábožensky motivovaných spiklenců.³⁹⁷ Anglická protestantská propaganda přenesla na Francii stejný typ výpadů jako předtím na Spojené provincie – nepřáteli restauračního režimu se stali absolutisté místo republikánů a katolíci místo dissenterů. Po roce 1666 členové parlamentu věřili, že válka dvou protestantských států je výsledkem snahy Francii o univerzální monarchii.³⁹⁸ Vzhledem k válečné situaci byly obavy z katolicismu a absolutismu vnímány výrazněji než předválečná varování před hrozbou republikánů a puritánů. Souhra pohrom, z nichž vyvstal snadno uzavřený mír, nepřímo podpořili v Anglii teze o spiknutí katolíků, která se začala šířit již po moru a požáru v Londýně.³⁹⁹ Karel II. přitom vyhlášením války zároveň odstranil z anglické politické debaty ještě jednu ideu, totiž široké protestantské koalice proti katolickým mocnostem.⁴⁰⁰ Ve chvíli, kdy se arbitrem mezi dvěma protestantskými státy stala katolická Francie, nemohlo to být částí protestantských politiků vnímáno jinak než coby zrada. Jejich vliv na utváření zahraniční politiky, navzdory široké propagandistické ofenzivě letáků, se ukázal být mizivý. Zároveň jejich působení nelze ignorovat. V závěrečné fázi války došlo k posunu v názorech anglických elit, kdy se Francie

³⁹⁵ Stoye, s. 194.

³⁹⁶ Price, s. 126.

³⁹⁷ Pincus, *Protestantism and Patriotism*, s. 359.

³⁹⁸ Tamtéž, s. 369-370.

³⁹⁹ Scott, *When the Waves...*, s. 97.

⁴⁰⁰ Claydon, s. 133.

stala postupně hrozbou stejného rozsahu jako Nizozemí.⁴⁰¹ Ačkoli propagandistické texty často ignorovaly celkem zásadní fakta, prostřednictvím svého vlivu na veřejné mínění zpětně tlačily politickou reprezentaci k určitým akcím, které původně neplánovala.⁴⁰²

Za pokračující nespokojenosti značné části poslanců, živené publicistickou propagandou, byl Karel II. ponechán podpisem míru s prázdnou pokladnou, válečnými dluhy a navzájem soupeřícími ministry. Potupa, kterou ušředřili Nizozemci anglické prestiži vypálením doků, vyvolala pobouření.⁴⁰³ Celkem přirozeně začal parlament v reakci na neúspěšnou válku hledat viníky selhání, kteří způsobili lehkomyšlný přístup krále a dvora k vedení bojů.⁴⁰⁴ Nepřímý odpor vůči králi a jeho politice se přenesl přirozeně na jeho prvního ministra. Ve výběru obětího beránka čile asistovali někteří Karlovi ministři, neboť v tom viděli šanci pro svůj postup. Vedle toho předpokládali, že se podaří svalit odpovědnost za všechny problémy na kancléře a jeho odstraněním se poslanci obměkčí v odporu vůči dvoru a k uvolnění peněz.⁴⁰⁵ Na základě podpory Arlingtona, Buckinghama a Thomase Osborna koncem srpna 1667 vypracovali poslanci znění obžaloby z velezrady, despotického jednání, korupce a předávání tajných informací nepříteli, kterou měsíc po podepsání mírových smluv z Bredy schválili.⁴⁰⁶ Jednalo se o zástupná obvinění, Clarendon se s poslanci dostával dlouhodobě do sporů a nadto je neustále žádal o finance.⁴⁰⁷ Parlament dlouhodobě nesouhlasil s Clarendonovým pojetím královských prerogativ, neoblíbený byl i pro prodej Dunkerku, podporu anglikánské ortodoxie a sjednání králova sňatku s katoličkou.⁴⁰⁸ Neúspěšná válka se tak stala spíše záminkou a jakousi poslední kapkou, než hlavní příčinou kancléřova pádu.

Pozice kancléře Clarendona byla neudržitelná již po blamáži u Medweye, kdy začali poslanci zpracovávat obžalobu. Během srpnového projednávání kancléř dvakrát odmítl odstoupit, panovník mu sice odňal státní pečeť, ale zároveň jej ponechal v úřadě.⁴⁰⁹ Příčinou zřejmě nebyly jen sympatie k věrnému

⁴⁰¹ Pincus, *Protestantism and Patriotism*, s. 275.

⁴⁰² Miller, *Propaganda, symbolika...*, s. 10-11.

⁴⁰³ Pearson, s. 171.

⁴⁰⁴ Tamtéž, s. 172.

⁴⁰⁵ Ackroyd, s. 399.

⁴⁰⁶ Pearson, s. 173-174.

⁴⁰⁷ Trevelyan, s. 362.

⁴⁰⁸ Ackroyd, s.399.

⁴⁰⁹ Tamtéž, s. 400.

služebníkov, ty nepatřily zrovna k charakteristickým rysům Karla II., ale snaha odvést pozornost parlamentu k hádkám o vině kancléře směrem od kritiky války. Nakonec ale Karel II. ustoupil tlaku poslanců a 30. srpna Clarendona odvolal.⁴¹⁰ Vlastním odvoláním kancléře sledoval také snahu nepřipustit parlamentu podíl na určování svých ministrů, a proto bylo i v jeho zájmu, aby Clarendon nerezignoval po obžalobě, ale vytrval do okamžiku, kdy jej on sám odvolá. Dlužno dodat, že i král byl se svým prvním ministrem stále více nespokojen, neboť Clarendon se stavěl proti většině jeho iniciativ, včetně deklarace o snášenlivosti a válce s Nizozemci, nedokázal zajistit požadované finance od parlamentu a jeho linie podpory státního anglikanismu, která měla zajistit spokojenost poslanců, nefungovala.⁴¹¹

Ačkoli lordi nevyhověli žádosti poslanců o uvěznění někdejšího kancléře,⁴¹² ten se rozhodl odejít do exilu. Ve svých memoárech to zdůvodňoval snahou uklidnit napjatou politickou situaci a zabránit kritice krále vzetím viny na sebe, ale svou roli v jeho rozhodnutí měly zřejmě také obavy z osudu, který potkal lorda Stafforda v roce 1641.⁴¹³ Za místo svého exilu zvolil Paříž, odkud jej Ludvík XIV. vykázal, následně se věnoval sepsování svých pamětí v Montpellieru a roku 1674 zemřel v Rouenu.⁴¹⁴ Jeho opakované žádosti o povolení návratu Karel II. opakovaně zamítl.⁴¹⁵ Je paradoxní, že jeden ze strůjců Karlova návratu z exilu a hlavní oponent druhé anglo-nizozemské války byl vypovězen z Anglie právě kvůli válečné prohře.

Clarendonův pád znamenal pouze nejviditelnější proměnu okruhu králových ministrů. Do konce války určovali anglickou politiku vedle Clarendona jeho chráněnci Southampton v pozici pokladníka, vévoda z Ormondu a vévoda z Albemarle, muži staršího věku a pamětníci občanské války, kteří se různým způsobem pokoušeli zabránit za války s Nizozemím nejhorsí potupě, ale po jejím konci postupně opouštějí vrcholnou politiku. Southamptonu a Albemarle zemřeli v posledních měsících války. Po obětování kancléře a faktickém vytlačení jeho

⁴¹⁰ Coward, s. 302.

⁴¹¹ Trevelyan, s. 362.

⁴¹² Odmítnutí poslanecké žaloby však nebylo založeno na tom, že by lordi byli stoupenci kancléře, ale procedurálními důvody. Sněmovna lordů konstatovala, že proti jejich členu nejde použít žalobu od dolní komory, protože peerové mají být souzeni „Bohem a svými peery“. Druhý proces proti Clarendonovi nestihl začít pro emigraci bývalého kancléře. Ackroyd, s. 400.

⁴¹³ Hyde, s.

⁴¹⁴ Pearson, s. 175.

⁴¹⁵ Black, s. 147.

vrstevníků z podílu na moci však Karel II. ne zvolil žádného faktického prvního ministra, ale rozhodl se obklopit skupinou politiků s diametrálně odlišnými názory a sám taktizovat svými rozhodnutími mezi nimi.⁴¹⁶ Spjovali je dvě věci: touha po posílení své pozice a názor, že je nutno posilovat moc panovníka na úkor parlamentu a obchodní kliky, neboť ti jsou reálně zodpovědní za válku i její neúspěch.⁴¹⁷ Paradoxem je, že léta 1668-1670 jsou ve vztazích Karla II. a parlamentu nejharmoničtějšími od restaurace.⁴¹⁸ Netřeba dodávat, že tomu tak mohlo být hlavně proto, že panovník a jeho ministři před poslanci řadu kroků tajili, samotný Clarendonův pád by k tomu nestačil.

Dopady tohoto kroku se ukázaly být dlouhodobě destruktivní. Utváření anglické politiky se stalo nepředvídatelným. Jelikož se každý z králových blízkých rádců pokoušel o prosazení svého vlivu spíše než o následování (a vytváření) vlastní koncepce, výsledná politická linie byla faktickým sledem nesourodých improvizací. Do podepsání míru řídil anglickou zahraniční politiku kancléř Clarendon. Ačkoli se vyskytovaly snahy o odlišné zahraničněpolitické projekty, jakými byly třeba Arlingtonovy pokusy o španělskou orientaci Anglie, nakonec se prosadila linie, kterou prosazoval lord kancléř. Nelze na druhou stranu tvrdit, že celá anglická zahraniční politika let 1660-1667 byla výsledkem Clarendonovy koncepce, neboť v řadě oblastí neměl kancléř, stejně jako jeho král, žádný vyhraněný názor. Ve výsledku tak anglická diplomacie vznikala jako série různých návrhů a improvizací, s Clarendonem jako závěrečným arbitrem. Nyní rozhodoval panovník sám, bez zprostředkování některého z rádců. Zároveň ale názor často měnil v závislosti na tom, který z ministrů mu přislíbil větší výhody, čímž zahájil éru častých změn a protichůdných kroků. Minimálně do roku 1678 se tak od Clarendonova pádu v Karlově zahraniční politice objevují zcela souběžné tendence: protestantská zahraniční politika kombinovaná s podporou anglikánské církve, vedle níž existuje vazba na Francii. Nelze také zapomínat, že státní sekretář Arlington, který zodpovídal za výkon zahraniční politiky, byl stoupencem dohody se Španělskem a v tomto směru se pokoušel na Karla II. působit.⁴¹⁹

⁴¹⁶ Sturdy, s. 335.

⁴¹⁷ Rommelse, *The Role of mercantilism...*, s. 606.

⁴¹⁸ Coward, s. 303.

⁴¹⁹ Harris, Tim. *Politics under the Later Stuarts: Party Conflict in a Divided Society 1660-1715*, London – New York, 1993, s. 56.

Po roce 1667 se mění celkový charakter vládnutí v Anglii. Určujícím tělesem politických debat již není Tajná rada, neboť Karel II. projednává státní záležitosti se svými rádci soukromě a dosti nahodile. Řada státních úřadů navíc zůstala neobsazena, nebo jejich činnost král rovnou svěřil kolektivní komisi, díky níž mohl snáze lavírovat v zákulisních bojích jejích členů.⁴²⁰ Příkladem je správa financí, kdy po smrti pokladníka Southamptona ustanovil král 16. května 1667 pokladní komisaře z řad poslanců a dvořanů sira Thomase Clifforda, sira Williama Coventryho a sira Johna Duncomba, k nimž po Clarendonových protestech o nenáležitém postavení správců financí přidal ještě vévodu Albemarleho a po jeho smrti strážce pokladu Shaftesburyho.⁴²¹ V této komisi se postupně vyprofiloval jako lídr Clifford, který s podporou Coventryho a tajemníka komise, jímž se stal sir George Downing, vytvořil systém stálých státních půjček, ručených daňovými výnosy a existujících pod veřejnou kontrolou, čímž výrazně napomohl financování Koruny.⁴²²

Obecně se soudí, že „osvobozen“ od poručnictví Clarendona nedovolil Karel II. již nikomu nabýt takového vlivu, v čemž je spatřována analogie s Francií po smrti kardinála Mazarina. Takový soud je však přehnaný. Kancléř Clarendon patřil sice k nejvlivnějším osobám královny Tajné rady, ale rozhodně nebyl formálně ani neformálně ekvivalentem prvního ministra. Jeho silná pozice spočívala v osobní vazbě na Karla II. ještě z dob exilu a skutečnosti, že často cíleně prosazoval nalezení kompromisu mezi ostatními královskými rádci, neboť si uvědomoval relativní křehkost restauračního režimu a obával se, kam by mohly zajít spory mezi bývalými republikány a navrativšími se exulanty. Tímto svým zaměřením vyhovoval panovníkovi, který sám věřil v smířlivou politiku. V průběhu let 1667-1669 postupně nahradil Karel II. všechny čelní představitele monarchie z počátku své vlády za mladší politiky, od čehož si sliboval vyšší příjmy, větší poslušnost a posílení své osobní autority, neboť mnozí z jeho starších služebníků mu neopomínali připomenout své zásluhy na obnovení monarchie.⁴²³

⁴²⁰ Kishlansky, s. 244.

⁴²¹ Tomlinson, Howard. „Financial and Administrative Development in England 1660-1688“ in Jones, J. R (ed.). *The Restored Monarchy: 1660-1688*, Totowa 1979, s. 96-97.

⁴²² Tamtéž, s. 103.

⁴²³ Hutton, R. „The Making of the Secret Treaty of Dover 1668-1670“. In *The Historical Journal* 29 (2), 1986, s. 312.

Doufání poslanců, že Clarendonovým pádem dojde k naprostému obratu v anglické politice, se ale nenaplnilo. Došlo sice k jistému zmírnění v náboženské politice a přestalo se s otevřeným pronásledováním dissenterů, ale dělo se tak z královy vůle proti přání dolní komory.⁴²⁴ Tichá snášenlivost protestantských dissenterů byla navíc umožněna spíše jejich loajalitou k monarchii během války, než pádem kancléře, protože ukázali, že nejsou skrytými republikány, jejichž povstání se Karel II. od restaurace obával. Jinak byli poslanci zklamáni faktem, jak mnoho z Clarendonovy politiky zůstalo. Když lordi koncem roku 1667 zahájili rozpravu o změnách v manželském právu a baron Roos nadhodil otázku panovníkova rozvodu, dal Karel II. na vědomí, že svou neplodnou manželku zapudit nehodlá.⁴²⁵

Důvod, proč v králově okolí do roku 1674 nedošlo k prosazení určitého politika coby dominantní osoby vládnutí, leží v absenci podobně cílevědomé, přijatelné a spolehlivé osoby. Vévoda z Buckinghamu, králův osobní přítel, který byl hlavním strůjcem Clarendonova pádu, nezastával žádný státní úřad a politicky byl příliš nespolehlivý a nepředvídatelný ve svých názorech, tudíž jeho vliv kolísal.⁴²⁶ Mnohem většímu vlivu se tak těšil hrabě z Arlingtonu, který se stal v roce 1665 peerem a sloužil do roku 1674 jako státní tajemník, než byl obětován rozzuřeným poslancům coby viník neúspěchů ve třetí anglo-nizozemské válce.⁴²⁷ Třetím mužem, který se pohyboval v králově okruhu, podílel se na Clarendonově pádu a vydělal na něm, byl markýz Lauderdale, jež jménem Karla II. spravoval Skotsko od roku 1667. Trojici záhy doplnil sir Thomas Clifford, který se osvědčil ve správě králových financí a coby člen Dolní sněmovny se stal nepostradatelným v úloze prostředníka mezi králem a poslanci, které uplácel posty a penzemi.⁴²⁸ Svě ostruhy si získal jednáními s Dánskem a po roce 1669 se vypracoval mezi jednoho z čelních tvůrců anglické politiky, když mu král svěřil důvěru, aby společně s Arlingtonem vyjednával o spojení s Francií.⁴²⁹ Oproti Clarendonovské éře, kdy řízení Anglie bylo v rukou ortodoxních anglikánů, se moci ujala konfesně rozdílné uskupení. Clifford byl známý svým katolicismem a Arlington

⁴²⁴ Tamtéž, s. 313.

⁴²⁵ Tamtéž, s. 308.

⁴²⁶ Kishlansky, s. 244.

⁴²⁷ Howat, s. 115.

⁴²⁸ Mezi poslanci se mu říkalo „Bribe Master General“ podle jeho činnosti v uplácení poslanců místo „Payements Master General“, což byl titul vyplývající z jeho správy plateb státní pokladny. Ackroyd, s. 400.

⁴²⁹ Howat, s. 114-115.

s katolicismem sympatizoval do té míry, že jej poslanci považovali za katolíka, vévoda Buckingham podporoval protestantské dissentery a Lauderdale byl presbyteriánem.⁴³⁰

Státní církev tak v Karlově okruhu ministrů reprezentoval hrabě Shaftesbury, který se stal po Clarendonovi kancléřem, a princ Rupert, jež sice nebyl počítán jako součást „kabaly“ (*cabal*), ale náležel k výrazným politickým autoritám let 1667-1674.⁴³¹ Tito dva vlivní politici, kteří postupem času stále blíže spolupracovali, až se v roce 1673 postavili do společné opozici proti králově politice, neměli na zahraniční politiku žádný vliv.⁴³² Ze zmíněných šesti osob ji vykonával především Arlington, už s ohledem na jeho pozici státního sekretáře a také pro blízké spojení s pokladníkem Cliffordem. Druhou tendenci zahraničního směřování Anglie v letech před třetí anglo-nizozemskou válkou, totiž spolupráci s protestantským táborem, reprezentoval zejména William Coventry a v menší míře Buckingham.⁴³³ Faktickým tvůrcem jejich koncepcí však byl sir George Downing, který se po odvolání z velvyslanecké služby stal tajemníkem pokladny a jakousi protiváhou Cliffordovi.⁴³⁴

Podle iniciál osobních jmen či titulů pětice výrazných ministrů se tomuto uspořádání přezdívá běžně „*cabal*“ (Clifford, Arlington, Buckingham, Shaftesbury pod jménem Ashley a Lauderdale) a zjednodušeně se to označuje za zárodek kabinetního uspořádání. Tento názor však nemá žádnou odporu v realitě. Vládu nad Anglií s královým požehnáním vykonávali ještě další podobně vlivní politici jako Rupert Falcký, William Coventry nebo Samuel Pepys. Zejména ale „*cabal*“ nebyla žádným kolektivním orgánem, její členové se o svých krocích vzájemně neinformovali, nebyli za ně odpovědní a nezodpovídali se ze své činnosti parlamentu.⁴³⁵ Označení vládnoucí sestavy z let 1667-1672 jako „*cabal*“ je ale až pozdější projekcí, kdy se politický vývoj spojuje s pěticí, která podepsala dvojici Doverských smluv. Nemalý vliv na královo rozhodování mělo ale více státních hodnostářů a samozřejmě jeho příbuzní, mezi nimi hlavně bratr a designovaný dědic Jakub z Yorku.

⁴³⁰ Trevelyan, s. 364.

⁴³¹ O'Malley, s. 334.

⁴³² Tamtéž, s. 333-334.

⁴³³ Kishlansky, s. 244.

⁴³⁴ Tomlinson, s. 96.

⁴³⁵ Trevelyan, s. 363.

Klíčovou slabinou Karlova panování zůstávaly finance. K stávajícím dluhům se přidaly ztráty způsobené mimořádnými válečnými výdaji a poklesem řádných příjmů Koruny o třetinu, neboť ztráty obchodního loďstva či jeho konfiskace k válečným účelům výrazně ztenčily celní příjmy. Válka navíc nepřinesla zisky, v něž král i obchodníci doufali, naopak přinesla jen ztráty.⁴³⁶ Kritika poslanců, že finance určené válku pohlcují výdaje dvora, nebyla od věci. Karlova osobní vydání taktéž dosahovala nemalé výše, v roce 1667 měl již 9 nemanželských dětí, které zajistil tituly, pozemky a rentou.⁴³⁷ Konec aliance mezi dvorem a obchodníky, který válka přinesla, problémy zesílil, neboť monarchie ztratila zdroj půjček a její důvěryhodnost coby dlužníka se ještě zhoršila.⁴³⁸ Jelikož Koruna hospodařila s ročním deficitem přes 300 000 liber a plán snížit výdaje dvora nefungoval, stála Anglie na prahu bankrotu.⁴³⁹ Jeho odvrácení bylo dílem výrazných reforem komisařů pokladny ve správě financí, které změnily pokladnu z jakési pobočky Tajné rady ve fakticky nezávislý úřad, řídící příjmy a výdaje státu pod dohledem poslanců a s pravidelnými rozpočty, systémem státních půjček a pozvolným ukončováním praxe nájemců daní.⁴⁴⁰ Ačkoli byl tento systém schválen parlamentem již v roce 1665 v rámci *Act for Additional Aid*, reforma musela počkat na pád kancléře Clarendona, který byl jejím odpůrcem, neboť v parlamentní kontrole viděl narušení královských prerogativ.⁴⁴¹ Hospodaření Koruny se postupně stabilizovalo, ačkoli stále produkovalo deficity. Teprve 11. dubna 1670 dosáhli Clifford a Arlington prvního výraznějšího úspěchu v sanaci králových dluhů, když jim poslanci povolili vybrat a volně použít všechny daně, jež parlament schválil k financování druhé anglo-nizozemské války.⁴⁴² Bylo však jasné, že parlament v dohledné době neumožní takové zvýšení daní, aby král mohl odstranit své dluhy a začít provádět politiku nezávislou na poslancích.

⁴³⁶ Rommelse, *Mountains of iron...*, s. 263.

⁴³⁷ Howat, s. 115.

⁴³⁸ Rommelse, *Mountains of iron...*, s. 263.

⁴³⁹ Hutton, s. 304.

⁴⁴⁰ Tomlinson, s. 97.

⁴⁴¹ Scott, *Good night Amsterdam*, s. 353-354.

⁴⁴² Howat, s. 133.

4. Cesty z izolace (1668-1672)

4.1 Mýtus aliance tří

Skutečnou příčinou ukončení války mezi Anglií a Spojenými provinciemi nebyla touha obou stran po nastolení míru, ale oboustranná nutnost. Válečné úsilí za strany Karla II. fakticky zastavil nedostatek finančních prostředků a ztráta podpory na domácí scéně, zatímco důvodem de Witta a ostatních nizozemských regentů k uspořádání dohody byl jejich francouzský spojenec. Po smrti španělského krále Filipa IV. vznesl Ludvík XIV. nároky na území v jižním Nizozemí. Když Madrid odmítl francouzské nároky, vtrhly francouzské síly do jižního Nizozemí. Vzhledem k tomu, že již dříve byly soustředěny v severní Francii s ohledem na probíhající válku mezi Anglií a Nizozemím, a především pro španělskou nepřipravenost na konflikt, celkem rychle ovládly většinu území. Postup francouzských sil španělským územím byl v rozporu s de Wittovou koncepcí zahraniční politiky, která usilovala o zachování nárazníkového pásma mezi Francií a Spojenými provinciemi.⁴⁴³

Angažmá Ludvíka XIV. v devoluční válce nebylo jediným důvodem rostoucích tenzí mezi Francií a Nizozemím. Stavovské politiky v Haagu trápil Colbertův nový obchodní tarif, snaha Francouzů o proniknutí do východní Indie. V tomto kontextu se de Witt rozhodl využít skutečnosti, že novým anglickým vyslancem se stal pro-nizozemský sir William Temple, a vstoupit do jednání s Anglií. Z pohledu Nizozemců se zdálo být vhodnou cestou vytvořit diplomatický tlak na Francii pomocí zahájení jednání s Anglií. Pro jednání s nedávným nepřítelem hovořil také tlak stavů,⁴⁴⁴ jimž de Witt vyhověl až v rámci své snahy vyvolat větší umírněnost na francouzské straně.⁴⁴⁵ Rezervovaný přístup velkého penzionáře je více než logický, nechtěl vyměnit existující alianci s Francií za nejistou vidinu dohody s nedávným protivníkem. Jeho návrh, jenž byl částečně

⁴⁴³ Rommelse, *The Role of mercantilism...*, s. 604.

⁴⁴⁴ Jednání nebyla primárně následkem de Wittova osobního rozhodnutí, ale také tlaku zástupců provincie Zeeland, kteří požadovali, aby stavy vydaly společný protest proti francouzskému postupu.

⁴⁴⁵ Rowan, s. 6.

míněn spíše symbolicky, však narazil v Anglii na velmi vřelé přijetí, půdu pro něj připravila alarmistická Templova hlášení i anglická diplomatická izolace.⁴⁴⁶

Vývoj událostí hrál do karet představám státního tajemníka Arlingtona, který převzal po pádu kancléře Clarendona řízení zahraniční politiky. Jeho koncepce zahrnovala užší spolupráci s Madridem s cílem dosáhnout obchodních výhod, aniž blíže reflektoval skutečnost, že Španělsko se nacházelo ve stádiu mocenského úpadku, který však nebyl při pohledu z Londýna zřejmý.⁴⁴⁷ Hlavní slabinou jeho plánu však bylo vnímání Španělska mezi anglickými elitami – plán na spojenectví se státem, který je vnímán jako nepřítel, by vzhledem k slabé míře podpory monarchie nebyl politicky průchodný. Navíc v tom Arlingtonův návrh nekorespondoval s úvahami Karla II., který hodlal simultánně jednat s Francií, Nizozemím i Španělskem a vybrat si podle finančně nejvýhodnější nabídky.

Základem vyjednávání v Bredě se stal podnět vzešlý ze španělské strany. Manuel de Lira, který jako španělský vyslanec u Spojených provincií pozoroval již jednání v Bredě s očekáváním na brzkou pomoc Španělsku, podnítil u nizozemských stavů zájem o nalezení nové dohody s Anglií.⁴⁴⁸ Přispěl k tomu i velvyslancův pronizozemský postoj, jimž byl v Haagu znám. V počáteční fázi však Anglie dokázala de Witta přeci jen překvapit návrhem, aby se do vyjednávání o společném diplomatickém tlaku vůči Francii zapojil ještě čtvrtý účastník kongresu v Bredě, totiž Švédsko. Vůči tomuto návrhu choval de Witt zpočátku značnou nedůvěru, neboť jej považoval za anglické kličkování vedené snahou vyhnout se dohodě a ustoupil až poté, co mu Temple osobně zaručil serióznost anglických záměrů.⁴⁴⁹

Karlova a Arlingtonova nabídka na trojstrannou dohodu zaměřenou proti Francii byla vedena snahou rozbít dosavadní vliv francouzské diplomacie na nizozemskou a švédskou politiku.⁴⁵⁰ Kalkul byl jasný: pokud by byly nizozemské stavy přesvědčeny o francouzské hrozbě v podobě, jakou Temple a Arlington líčili při jednáních, v příštím případném konfliktu s Anglií by nepočítaly s francouzskou pomocí a byly by tak mnohem svolnější k dohodě. Arlington, který byl v této době otevřeně protifrancouzský, vyvinul spolu s Templem nemalé úsilí

⁴⁴⁶ Price, s. 120.

⁴⁴⁷ Trevelyan, s. 371.

⁴⁴⁸ Kamen, s. 263.

⁴⁴⁹ Rowen, s. 6.

⁴⁵⁰ Lee, Maurice. „The Earl of Arlington and the Treaty of Dover“. In *Journal of British Studies* 1 (1), 1961, s. 68.

směřující k rozbití aliance mezi Francií a Spojenými provinciemi, přičemž skutečně přesvědčili politiky v Haagu, že podpora Francie z jejich strany znamená ohrožení vlastní země.⁴⁵¹ V průběhu roku 1668 převládal mezi anglickými elitami jasný názor, že francouzský tlak v Evropě musí být zastaven.⁴⁵² Celkem utilitárně se tento názor protnul s přesvědčením Karla II. a jeho nejbližšího okolí o tom, že za porážku v druhé anglo-nizozemské válce mohla – vedle domácích faktorů – právě Francie a její podpora Nizozemcům.

Následkem francouzské invaze do španělského Nizozemí se znovu rozběhly úvahy o vzniku spojenecké dohody protestantských států proti hrozbě katolicismu a absolutismu. V anglickém prostředí existovala dlouhodobá tradice odvolávání se na náboženské motivy a jazyk v právním a politickém prostředí.⁴⁵³ V souladu s tím je potřeba vnímat Templeův návrh zapojit do jednání s nizozemskými zástupci další protestantskou mocnost, Švédsko. Zapojení Švédů do vyjednávání usnadnil jejich velvyslanec v Haagu, hrabě Christopher von Dohna, který byl protifrancouzsky zaměřen, zejména pro nelibě vnímanou rostoucí vstřícnost Francie vůči Polsku a Braniborsku.⁴⁵⁴ V lednu 1668 zvítězil ve Stockholmu protifrancouzský kurz a regenti rozhodli o přistoupení k jednání o alianci s Anglií a Spojenými provinciemi, zlákáni zejména slibem subsidií ze španělské strany.⁴⁵⁵

Samotná jednání probíhala velmi svižně. Rozhovory byly zahájeny v lednu 1668, již 13. ledna, pět dní po Templeově příjezdu do Haagu, projednávaly generální stavy konkrétní znění dohody, kterou následující den svým usnesením podpořily.⁴⁵⁶ Jednání o smlouvě probíhalo přímo mezi zástupci stavů a Templem, bez obvyklého zasedání místních sněmů jednotlivých provincií, a její text byl následně předložen švédskému velvyslanci k připomínkování.⁴⁵⁷ Dne 23. ledna 1668 pak obdržel Temple svolení z Londýna a společně se švédským velvyslancem Dohnou a delegací zástupců jednotlivých nizozemských provincií

⁴⁵¹ Troost, Wout. „To restore and preserve the liberty of Europe: William III's ideas on foreign policy“ in Onnekink, David – Rommelse, Gijs (eds.). *Ideology and Foreign Policy in Early Modern Europe 1650-1750*, Oxford 2011, s. 286.

⁴⁵² Lee, s. 61.

⁴⁵³ Kantorowicz, s. 34.

⁴⁵⁴ Howat, s. 121.

⁴⁵⁵ Lockhart, s. 116.

⁴⁵⁶ Howat, s. 119.

⁴⁵⁷ Rowen, s. 7-8.

vedených de Wittem dohodu podepsal.⁴⁵⁸ Oficiálně smlouva potvrzovala v prvních dvou člancích platnost míru z Bredy a její signatáři se zavázali usilovat o nastolení míru v jižním Nizozemí svou výzvou Španělsku k uzavření míru.⁴⁵⁹ V souladu s tím Karel II. zopakoval svou dřívější nabídku španělskému králi zprostředkovat mírové ujednání mezi ním a Ludvíkem XIV. Klíčovou částí smlouvy však byl její třetí, tajný článek, v němž Anglie, Nizozemí a Švédsko uzavíraly dohodu o svém záměru zatlačit společným postupem Francii k přijetí takového míru, který neohrozí pozici Španělska.

Zmíněný tajný článek anglická diplomacie na počátku února sdělila do Paříže, daleko spíše k diskreditaci pozice jejího oficiálního nizozemského spojence, než pro ukončení konfliktu. Zmíněné varování by totiž bylo nadbytečné, neboť na konci ledna uvědomil de Witt anglického a francouzského velvyslance v Haagu, že Spojené provincie jsou připraveny vstoupit do války, pokud by francouzské síly ovládly celé jižní Nizozemí či pokud nedojde k uzavření kompromisní mírové dohody.⁴⁶⁰ Francouzská strana byla přirozeně rozhořčena, sekretář války Louvois a velitelé Turenne a Condé navrhovali pokračování ve válce včetně případného tažení dále do Nizozemí, ale Colbert a sekretář zahraniční Lionne poukazovali na francouzskou nepřipravenost na dlouhou válku, přičemž Hugues de Lionne navíc poukazoval na fakt, že obratným jednáním se dá Nizozemí vlákat do války se Španělskem, pokud by mírová jednání zkrachovala vinou Madridu.⁴⁶¹ Zcela obdobně na smlouvu ale pohlíželi ve Španělsku, a později byli výrazně zklamáni, že aliance tří nedotlačila Nizozemce k bojům s Francouzi, takže se od celého podniku distancovali.⁴⁶²

Smírný přístup nakonec převládl, nikoli však vlivem působení aliance tří. Čtyři dny před jejím slavnostním podpisem, 19. ledna, uzavřel Ludvík XIV. tajnou smlouvu s císařem Leopoldem I., jejímž účelem bylo dohodnout podíly na dědictví Karla II. Španělského, u něhož se obecně neočekávalo, že přečká dětský věk.⁴⁶³ Pozornost, s jakou v té době jednali angličtí a nizozemští zástupci o podmínkách vzájemné pomoci a definování nejvyšší míry přijatelných ústupků od Španělska, byla do značné míry zbytečná, protože francouzská strana měla tehdy

⁴⁵⁸ Tamtéž, s. 7.

⁴⁵⁹ Stoye, s. 195.

⁴⁶⁰ Rowen, s. 10.

⁴⁶¹ Tamtéž, s. 10.

⁴⁶² Geyl, s. 99.

⁴⁶³ Mandrou, s. 240.

své vlastní důvody, proč z konfliktu vystoupit. Anglická pozice v jednáních se ocitla pod tlakem domácích limitů, neboť ze strany Karla II. je patrná snaha využít situace k obnově anglické námořní síly, v ideálním případě pomocí kombinace příspěvků parlamentu, Nizozemců a Španělska, což byl poněkud utopický předpoklad.

Čtvrt roku poté, co vešla ve známost nizozemská deklaráce o existenci aliance tří jako společenství velmocí požadujících uzavření míru mezi Francií a Španělskem, podepsaly obě strany 19. května 1668 mír v Cáchách. Tento fakt posílil prestiž celého ujednání, ačkoli důvody francouzského přistoupení k míru ležely téměř určitě jinde než v tlaku Anglie, Nizozemí a Švédska. Nepřímo to potvrzuje i skutečnost, že sami angličtí diplomaté pojímali dohodu jako prostředek k posílení vlastní vyjednávací pozice vůči Francii. Paradoxně však evropské dvory získaly dojem, že po druhé anglo-nizozemské válce hodlá Anglie hrát aktivní roli na evropské scéně.⁴⁶⁴ K tomu napomohla skutečnost, že Anglie využila míru v Cáchách a tlaku na Španělsko k tomu, aby dosáhla mírové dohody mezi Portugalci a Španěly.⁴⁶⁵

Ačkoli byla aliance tří již dobově vnímána jako anglický úspěch, ve skutečnosti za něj může tlak stavovských politiků v Haagu. Pro zástupce řady provincií bylo Španělsko stejný nepřítel jako Francie nebo Anglie, tudíž netrpěly Wittovými sympatiemi vůči Francii. Vliv hrála relativně vlažná podpora francouzské strany za nedávného konfliktu, pro který politici vedeni Van Beuningemem volali po změně politického kurzu. Jejich pohled poněkud zastínila nízká orientace v zahraniční politice, neboť věřili švédským a anglickým proklamacím o spojení protestantských zemí. Uniklo jim však, že Švédové touží hlavně po nizozemských subsidiích, zatímco anglickou politiku neurčuje jen pronizozemský Temple, ale stejnou měrou i stoupenci alternativního směřování jako prošpanělský Arlington nebo protinizozemský Downing. Strach z francouzské přítomnosti u hranic Spojených provincií byl ale mezi nizozemskými politiky natolik výrazný, že podcenili skutečný zájem svých partnerů na spojení. Faktický rozklad aliance přišel záhy po podpisu míru v Cáchách, když Španělsko v červenci 1668 odmítlo vyplatit Švédy požadované subsidie.⁴⁶⁶

⁴⁶⁴ Trevelyan, s. 371.

⁴⁶⁵ Hutton, s. 302.

⁴⁶⁶ Tamtéž, s. 300.

Navzdory anglické snaze demonstrovat prostřednictvím aliance tří rostoucí význam a ambice restauračního režimu, sama aliance projevovala stále větší slabost. Obě maritimní mocnosti svou hrozbu válkou nemyslely vážně, už pro těžké ztráty z vlastního konfliktu a válečné vyčerpání a když Španělsko odmítlo dodat slibované subsidie, aliance se fakticky rozpadla.⁴⁶⁷ De Witt, který byl jejím hlavním iniciátorem, ačkoli ne stoupencem, se po míru v Cáchách přestal o zahraniční politiku fakticky zajímat a věnoval se spíše domácím záležitostem. Formální pokračování aliance a její přežívání v diplomatických proklamacích bylo spíše následkem existence vlivných protifrancouzských kruhů v jednotlivých zemích. Nejslabší byl protifrancouzský směr ve Švédsku, kde Magnus de la Gardie praktikoval politiku lavírování mezi Francií a svými partnery z aliance tří s cílem dosáhnout finanční podpory.⁴⁶⁸ Švédské spojení na obě maritimní mocnosti bylo ale slabé. Po roce 1668, kdy zemřel švédský velvyslanec v Haagu Christopher von Dohna, nevyvíjelo Švédsko už žádný zájem o spolupráci se svými partnery.⁴⁶⁹

V Haagu skupinu politiků podporujících vazbu na Anglii představoval zejména Van Beuningen, v Londýně hráli podobnou roli Arlington a Rupert Falcký, podporováni hlášenými Williama Templa.⁴⁷⁰ Pro stoupence protestantského kurzu zahraniční politiky byla aliance tří principem zabezpečujícím mír v Evropě, což nesouznělo s pojetím Karla II. a Arlington, kteří nevěřili v možnost trvalého přátelství se Spojenými provinciemi. Zmínění viděli ve spolupráci s Nizozemí jen prostředek, jak od nich oddělit Francii.⁴⁷¹ Optikou tohoto cíle není pozdější Doverská smlouva s Francií překvapivým obratem anglické diplomacie, ale spíše její přirozeným vyústěním. V této fázi však státní tajemník Arlington podporoval alianci tří, protože v ní spatřoval nástroj k naplnění své vize anglické spolupráce se Španělskem.⁴⁷² Ve chvíli, kdy bylo zřejmé, že se Španělsko nebude blíže angažovat v podpoře aliance tří, jeho podpora tomuto konceptu rychle opadla.

Již během mírového kongresu v Cáchách se Karel II. pokusil navázat užší spojení s Francií výměnou za vypovězení dohody o alianci tří. Předehrou bylo

⁴⁶⁷ Tamtéž, s. 302.

⁴⁶⁸ Lockhart, s. 116.

⁴⁶⁹ Howat, s. 121.

⁴⁷⁰ Stoye, s. 195.

⁴⁷¹ Trevelyan, s. 371.

⁴⁷² Lee, s. 62-63.

únorové vyzrazení tajného článku dohody francouzské diplomacii. Ačkoli Ludvík XIV. se cítil osobně dotčen krokem svého nizozemského spojence, nepodařilo se anglickým vyjednavacům přetavit tento odpor v užší spolupráci.⁴⁷³ Svou roli měla nejen francouzská nejistota kolem finálního výsledku jednání v Cáchách, která nechtěl Ludvík XIV. ohrozit jednáním s panovníkem, který hraje na obě strany. Snaha takto získat francouzskou podporu nevyšla, ale důvěra mezi Francií a Spojenými provinciemi byla vážně narušena. Aliance tří navíc skutečně učinila z Anglie důvěryhodnějšího a respektovaného spojence, neboť z vnějšího pohledu vedla aliance tří k míru a tajné sondy anglických zástupců u Francie nepronikly na veřejnost.⁴⁷⁴

Druhá polovina roku 1668 se nese v duchu obratu rolí mezi dvěma zbývajícími členy aliance tří. Zatímco Anglie, jejíž diplomaté iniciovali jednání o dohodě, se stávala stále vlažnější vůči jejím možnostem, v případě Spojených provincií, kde byl de Witt vyloženě rezervovaný, začala být aliance tří považována za základ budoucí zahraniční politiky. De Witt rozhodně neplánoval vytvoření nějakého protifrancouzského bloku, avšak doufal, že pomocí aliance tří zlepší svou pozici vůči Francii. Neodhadl, že zcela stejný cíl bude sledovat Karel II. Na konci roku 1668 anglická diplomacie prakticky vzdala své snahy o posílení aliance tří.

Na anglické straně postupně rostla nespokojenost s aliancí tří. Nechuť vůči Nizozemí, praktické odpadnutí Švédska a podpora sbližování s Francií vedly postupně k tomu, že na anglickém dvoře a v Karlově okolí nezůstal žádný stoupenec aliance tří. Koncem roku 1668 se už proti alianci tří stavěli královi rádci již otevřeně, když nevyšla ani poslední naděje, totiž využít alianci k získání financí od parlamentu. Požadavek na projednávání zahraniční politiky v parlamentu byl Arlingtonem přirozeně odmítnut a celý příspěvek na opravu a vyzbrojení loďstva dosáhl na 300 000 liber, což nestačilo ani na základní opravy a splacení dluhů.⁴⁷⁵ Za této situace se jednání s Francií jevílo jako jedna z možností, jak zlepšit finanční situaci Koruny – vedle možnosti subsidií se tak mohlo dít také cestou obchodních výhod.

⁴⁷³ Sturdy, s. 335-336.

⁴⁷⁴ Hutton, s. 300.

⁴⁷⁵ Black, s. 148.

V letech po podpisu míru z Bredy rostlo v anglické obchodní komunitě nepřátelství vůči Francii, posilované obavami z růstu francouzské moci.⁴⁷⁶ Arlington se za dané situace rozhodl otestovat dobrou vůli Francouzů zahájením jednání o obchodní dohodě, která měla vyústit v řešení sporných námořních otázek a omezit francouzský celní tarif z roku 1667.⁴⁷⁷ Pokud by Francie projevila vstřícnost v obchodních jednáních, znamenalo by to reálný zájem o navázání užších vztahů, navíc by francouzský kurz mohl být prostřednictvím obchodních ústupků přijatelnější v parlamentu. Navzdory tomu, že devoluční válka byla později interpretována jako počátek francouzského tažení za dominanci v Evropě, nevedla se v parlamentu žádná debata, poukazující na riziko vzrůstající moci Francie.

4.2 Dvojí cesta k Francii

Do roku 1669 vstupovala anglická zahraniční politika v na první pohled dobrém stavu. Španělský kurz státního sekretáře Arlingtona přinesl na konci roku 1667 sjednání nové obchodní dohody se Španělskem, rozšiřující výsady anglických obchodníků pro obchod s koloniemi.⁴⁷⁸ Lednové rychlé dojednávání aliance s Nizozemím a Španělskem a následný mír mezi Francií a Španělskem z Cách v květnu posílily prestiž anglické diplomacie. Třebaže oba takto připisované úspěchy byly spíše následkem vnitropolitického vývoje ve zmíněných zemích než zásluhou Anglie, nebylo to dobovým pozorovatelům zřejmé.

Přesto jsou léta 1669-1672 ve znamení značné diskontinuity v dosavadní anglické zahraniční politice. Příčiny tohoto obratu vzešly spíše z vnitropolitické situace na Britských ostrovech než z diplomatické nutnosti. Oproti situaci po restauraci monarchie nebo v počátcích druhé anglo-nizozemské války nebyla po roce 1668 Anglie za Karla II. poprvé izolovaná, naopak se mohla opřít o alianci tří, která – jakkoli nefunkční – budila v Evropě až překvapivý respekt. Z ostrovní perspektivy však aliance tří jednu klíčovou věc nedokázala: zajistit finance Koruně. V průběhu roku 1668 selhaly obě kalkulované možnosti, když příjmy pokladny neposílily španělské subsidie, ani sympatie parlamentu k protestantské zahraniční politice.

⁴⁷⁶ Sherman, s. 353.

⁴⁷⁷ Lee, s. 63.

⁴⁷⁸ Tamtéž, s. 61-62.

Vedle ekonomických důvodů nelze opomenout ani otázky panovnické prestiže a osobní náklonnosti monarchy. Karel II., stejně jako jeho bratr, sdílel jistý obdiv k francouzskému způsobu vlády a vnímal Ludvíka XIV. za jakýsi vzor panování.⁴⁷⁹ Vedle toho zde reálnou roli hrálo úsilí odčinit potupu z nizozemského vpádu na sklonku války a dosáhnout válečných cílů z druhé anglo-nizozemské války v pozdějším konfliktu. Karel II. došel po fiasku v Bredě k domnění, že pouze s francouzskou podporou může porazit de Wittův režim.⁴⁸⁰ Skutečnost, že nebyt francouzské pomoci, zřejmě by byl de Witt nahrazen v čele Spojených provincií Vilémem Oranžským, podporovala tento soud.

Spolupráce s Francií slibovala anglickému monarchovi výhody nejen v zahraničí politice, ale také v domácí. Francouzská podpora nabízela snížení závislosti krále na ochotě parlamentu uvolňovat finance, čímž by Karel II. získal širší manévrovací prostor pro vlastní politické představy.⁴⁸¹ Skutečnost, že šance poskytnuté aliancí s Francií nedokázal král vhodně využít k posílení vnitropolitické pozice, a nakonec skončil opět závislý na dobré vůli parlamentu, neznamená, že se nejednalo o možnou alternativu. Obvyklá interpretace, že francouzská diplomacie využila sestru Karla II. Jindřišku Marii, provdanou za bratra Ludvíka XIV. Filipa Orléanského,⁴⁸² k rozbití spojení Anglie s Nizozemím (a potenciálně Španělskem), neobstojí. Pokud by hlavním cílem francouzské politiky bylo bránit spojení mezi maritimními mocnostmi – což bezesporu bylo ve francouzském zájmu – pravděpodobně by byla schopna eliminovat alianci tří již v zárodku. Zmíněná spolupráce Anglie a Spojených provincií nebyla bez problémů a nepředstavovala vůči Francii žádnou hrozbu. Hlavním motivem hledání cesty k Anglii na francouzské straně byl záměr rozbít tuto spolupráci vzhledem k plánovanému napadení Spojených provincií jako hlavní překážky ovládnutí jižního Nizozemí. K tomu je potřeba přičíst fakt, že již od roku 1667 se Spojené provincie a Francie nacházely ve vzájemné celní válce.⁴⁸³ Především by k tomu ale nedošlo, pokud by impulz nevzešel z Anglie. Stejně tak není zcela

⁴⁷⁹ Tento dojem nebyl mezi současníky Ludvíka XIV. nijak výjimečný, saský kurfiřt a polský král August II. Silný, stejně jako dánský Frederik III., se přiznávali k vědomé snaze napodobit model z Francie.

⁴⁸⁰ Tamtéž, s. 62.

⁴⁸¹ Mandrou, s. 245.

⁴⁸² Feiling, Keith. „Henrietta Stuart, Duchess of Orleans, and the Origins of the Treaty of Dover“. In *The English Historical Review* 47 (188), 1932, s. 642.

⁴⁸³ Platzhoff, s. 32.

akceptovatelná interpretace, že Karel II. sdílel od počátku vstřícný postoj vůči Francii, který se teprve v 70. letech mohl výrazně projevit.⁴⁸⁴

Předehranou obrátou v anglické zahraniční politice se stala změna francouzského velvyslance. V srpnu 1668 byl do Londýna vyslán Charles Colbert de Croissy s jednoznačnou instrukcí zničit anglo-nizozemskou spolupráci za každou cenu.⁴⁸⁵ Jeho ochotu vyjednat se rozhodl otestovat sekretář Arlington způsobem, který se mu již osvědčil při normalizaci vztahů se Španělskem: požadavkem na novou obchodní dohodu. Zatímco v Madridu byl Arlington znám svými sympatiemi ke Španělsku již z doby svého působení v pozici velvyslance, Paříž v něm spatřovala naopak hlavního protivníka sblížení s Francií.⁴⁸⁶ Ve svém návrhu požadoval Arlington vyjmutí anglických kupců z Colbertova celního sazebníku z roku 1667, což nehodlali Francouzi připustit.⁴⁸⁷ Zájem Karla II. na dohodě s Ludvíkem XIV. byl ale takový, že snahu svého státního tajemníka o obchodní dohodu ignoroval, jelikož věřil, že nejlepší podpory anglického obchodu docílí válkou s Nizozemím.⁴⁸⁸ S francouzským požadavkem na dohodu, která povede k společné válce se Spojenými provinciemi, tak postoj anglického monarchy naprosto souzněl, aniž to Karel II. tušil.

Necelé dva roky před finálním podpisem alianční smlouvy s Francií v Doveru se vyznačují existencí řady komunikačních kanálů mezi Francií a Anglií. Vzhledem k nejasnostem o tom, kdo reálně řídí anglickou zahraniční politiku, spojenými s francouzskou nedůvěrou vůči Arlingtonovi a anglickou vůči vlastnímu velvyslanci v Paříži Denzilu Hollesovi, vypovídá existence řady polooficiálních linek o reálném zájmu, který na dohodě chovaly obě strany. Ludvík XIV., Jindřiška Marie Orléanská a Lionne vyměňovali čile dopisy s Arlingtonem, Arundelem, Buckinghamem, Cliffordem a Karlem II., všichni obvykle jen s omezenými či žádnými vědomostmi o zapojení ostatních.⁴⁸⁹ Zdá se, že Arlington se do jednání zapojil původně s cílem nechat jednání padnout a tím ponechat Španělsko jako jedinou reálnou alternativu pro spolupráci proti Nizozemcům. Jeho obrat směrem k podpoře francouzského kurzu zapříčinily dvě

⁴⁸⁴ Přehled zastánců této interpretace a jejich zdůvodnění podává např. Belcher, s. 67-68.

⁴⁸⁵ Stoye, s. 197.

⁴⁸⁶ Když se v srpnu 1667 ujal Arlington pozice státního sekretáře, komentoval to tehdejší francouzský velvyslanec de Ruvigny slovy, že proti Francii by se Arlington „spojil i s ďáblem“.

Lee, s. 61.

⁴⁸⁷ Tamtéž, s. 66.

⁴⁸⁸ Tamtéž, s. 66.

⁴⁸⁹ Feiling, s. 642.

věci. V první řadě se jednalo o odvolání Ormonda pro jeho otevřený odpor vůči Francii, při němž dal Karel II. jasně najevo, že nehodlá připustit protifrancouzské tendence mezi svými ministry.⁴⁹⁰ Roli jistě hrály i nemalé úplatky, které Arlington obdržel od francouzského velvyslance.⁴⁹¹ Aby slibná jednání nezarazily problémy s domácí politikou, odročil Karel II. v květnu 1668 parlament na bezprecedentně dlouhou dobu 18 měsíců.⁴⁹² Odročení jednání odpovídalo i vysoké míře důvěry v uzavření dohody s Francií, pro kterou nebude potřeba žádat záhy financování od poslanců.

V říjnu 1669 již byly základní obrysy dohody dojednány a fakticky zbývalo uzavřít poslední otázku: konkrétní výši finanční podpory. Dokonce i problém v otázce námořního zbrojení, kdy Karel II. a Arlington zpočátku požadovali po Francii ukončení budování nových válečných lodí a velení nad oběma flotilami v příštím konfliktu, ale nakonec ustoupili s doufáním v dohodu nad lepšími finančními podmínkami.⁴⁹³ Anglická touha po financích umožnila i smírné řešení tradičního problému ve vztazích se Spojenými provinciemi, kterým bylo přednostní spouštění vlajky – řešením byla dohoda o současném spouštění vlajky při setkání lodí obou flotil.⁴⁹⁴ Konkrétní podobu smlouvy zformuloval v prosinci 1669 Clifford, ale jelikož neuměl francouzsky, předal ji k překladu Siru Richardu Bellingsovi, po němž formulace v některých případech upravil Arlington.⁴⁹⁵ Před předložením finálního znění požádal Karel II. komisi admirality o vyčíslení nákladů nutných na úhradu dluhů vůči námořním důstojníkům a vyzbrojení flotily, přičemž vyčíslili sumu na milion liber.⁴⁹⁶

Výsledná dohoda zahrnovala 210 000 liber ročně po dobu války se Spojenými provinciemi, placenými po 3 měsících od počátku konfliktu, dále pravidelné subsidie ve výši 230 000 liber⁴⁹⁷ ročně a příležitostné jednorázové poplatky.⁴⁹⁸ Ve snaze urychlit uzavření dohody přišel Karel II. z osobní iniciativy

⁴⁹⁰ Lee, s. 65.

⁴⁹¹ Grose, *Louis XIV's Financial Relations...*, s. 180.

⁴⁹² 9 May 1668. In *Journal of the House of Commons: Volume 9, 1667-1687*, s. 97. *British History Online*. <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/p97>>, 18. 4. 2017.

⁴⁹³ Pearson, s. 189.

⁴⁹⁴ Schultz, Uwe. *Vládce z Versailles: Ludvík XIV. a jeho doba*, Plzeň 2008, s. 75.

⁴⁹⁵ Howat, s. 126.

⁴⁹⁶ Hutton, s. 305.

⁴⁹⁷ Alternativní výpočet kurzu hovoří o 250 000 librách ročně, smlouva uváděla sumu 3 milionů livrů, nicméně zároveň se zmiňovala o platbě v anglické měně. Black, s. 149.

⁴⁹⁸ Hutton, s. 305.

s návrhem, že za 160 000 liber přestoupí ke katolicismu.⁴⁹⁹ Obě strany jednání si velmi dobře uvědomovaly nereálnost takového slibu, který by v Anglii mohl vyvolat povstání, avšak jednalo se o osobní iniciativu Karla II., k níž jej vedlo očekávání vyššího příspěvku. Na francouzské straně se očekávala králova konverze v okamžiku vyhlášení války, zatímco Karel II., Jindřiška Marie a Arlington ji zmiňovali až coby krok následující porážce Nizozemí.⁵⁰⁰ Francouzské subsidie byly celkově nižší, než se předpokládalo, neboť umožňovaly jen příležitostné vládnutí bez parlamentu bez splácení dluhů, navíc krále ovlivňovaly v mnohem menší míře než jeho ministry.⁵⁰¹ V posledním odstavci dohody byl pak učiněn specifický ústupek Arlingtonově pojetí jednání, když se v něm objevil závazek Francie uzavřít novou obchodní dohodu s Karlem II., ačkoli k jejímu uzavření nedošlo.⁵⁰²

Colbert de Croissy fakticky ustoupil i ve znění klauzule o společném hájení francouzských nároků na španělské dědictví, která byla ponechána záměrně vágní.⁵⁰³ Ludvík XIV. neměl se stažením této podmínky problém, v dané době již disponoval tajnou smlouvou s Leopoldem I. o dělení španělské dědictví. Konečně pak smlouva z Doveru obsahovala závazek obou monarchů na dosazení Viléma Oranžského do úřadu místodržícího, což bylo ve skutečnosti míněno jako cynický tah na oslabení válečného úsilí ve Spojených provinciích.⁵⁰⁴ Oba monarchové navíc sdíleli názor, že nizozemští republikáni zodpovídají za nárůst obchodní konkurence a s tím spojeným tlakem Nizozemcům na ovládnutí evropského obchodu.⁵⁰⁵

Finální dohoda byla podepsána 22. května 1670 pod pláštíkem rodinné návštěvy Karlovy sestry v Doveru, přičemž jejími signatáři byli na anglické straně státní sekretář Arlington a pokladník Clifford, z francouzské velvyslanec Colbert de Croissy.⁵⁰⁶ Co se tvářilo jako rodinná návštěva, skončilo lapidárně vzato

⁴⁹⁹ Feiling, s. 643.

⁵⁰⁰ Feiling, s. 643.

⁵⁰¹ Více jak polovina příjmů z Francie šla na opravy a výzbroj námořnictva, necelá čtvrtina pak na úpravy královských sídel a parků, zhruba stejnou částku pokryly panovníky osobní výdaje, včetně daru 140 000 liber Vilému Oranžskému a penzím pro Karlovy milenky a nemanželské děti. Malé částky šly dále na průzkumy ve Virginii, diplomatické dary, opravy loděnic a parlamentní úplatky. Grose, *Louis XIV's Financial Relations...*, s. 203-204.

⁵⁰² Kishlansky, s. 129.

⁵⁰³ Lee, s. 67.

⁵⁰⁴ Onnenkink, s. 135.

⁵⁰⁵ Tamtéž, s. 143.

⁵⁰⁶ Coward, s. 306.

ofenzivní aliancí výměnou za rozpočtovou podporu. Porážku Spojených provincií však v daném okamžiku vnímali oba monarchové jako svůj hlavní národní zájem, a proto probíhala jednání celkem svižně a v tajnosti. Karel II. doufal, že díky francouzské finanční a vojenské podpoře se nebude opakovat neúspěch předchozího konfliktu. Ludvík XIV. očekával úplné rozdrčení Spojených provincií, k čemuž potřeboval anglickou námořní podporu. Arlingtonovou zásluhou zůstalo načasování jednotlivých kroků – příští válkou s Nizozemím počínaje a Karlovou konverzí konče – na anglické straně, čímž se možné negativní dopady králových slibů minimalizovaly.⁵⁰⁷

Nelze popřít, že podpis tajné smlouvy z Doveru patří mezi triumfy francouzské diplomacie. Jejím cílem po devoluční válce bylo zničit nizozemské mocenské postavení pomocí pádu režimu vlivem vnější intervence, oslabením její obchodní pozice a narušením zbývajících spojeneckých vazeb.⁵⁰⁸ Přesto zároveň Doverská smlouva odpovídala osobnímu rozpoložení Karla II., neboť jejímu sjednání věnoval nemalou osobní pozornost. Pravděpodobně nebyl tak bláhový, aby věřil, že finanční subsidie od Ludvíka XIV. vyřeší finanční těžkosti anglické Koruny, nicméně v kombinaci s očekávanými příjmy z další války s Nizozemím by se Karlu II. mohlo podařit udržet se ve finančním zisku. Vzhledem k tomu, že většina královských příjmů vzala za své po občanské válce, představovala francouzská pomoc nejsnazší řešení problému zabezpečení financování chodu státu. Poslední konflikt s Nizozemím, který Anglie prohrála vlivem své neschopnosti financovat loďstvo, dopadl nakonec mírným přebytkem. Postupný obrat v anglické zahraniční politice svědčil o neadekvátním pochopení reality evropské i anglické politiky počátkem 70. let 17. století. V okamžiku, kdy začala oficiální politika souznět s názory poslanců, došlo zároveň k změně kurzu.⁵⁰⁹ Karel II. si toho byl vědom, nicméně neobětoval vstřícnost poslanců bez toho, aby doufal ve finanční výhodnost takového postupu.⁵¹⁰ Změna neproběhla bez opozice, i mezi anglickými představiteli se nacházeli stoupenci aliance tří a kritici Francie, mezi nimiž hráli prim velvyslanec v Haagu William Temple a státní sekretář Arlington.

⁵⁰⁷ Lee, s. 65.

⁵⁰⁸ Rowen, s. 14.

⁵⁰⁹ Jettot, s. 162.

⁵¹⁰ Price, s. 129.

Jelikož o květnové Doverské smlouvě věděli vedle panovníka a signatářů na anglické straně pouze spolehliví římsští katolíci, lord Arundell a Sir Richard Bellings, bylo potřeba dodat anglickému závazku postupovat společně s Francií proti Spojeným provinciím ještě oficiální zdůvodnění.⁵¹¹ V této situaci neplánovaně zachránil Karla II. vévoda z Buckinghamu, když se sám nabídl, že zkusí vyjednat novou dohodu s Francií.⁵¹² Král a jeho státní sekretář neváhali a odeslali vévodu do Paříže, aby sjednal novou alianci. Ve skutečnosti se mělo jednat o zástěrku předchozí alianční dohody o stejném znění, s výjimkou Karlových závazků ke konverzi na římské katolictví a jiném přepočtu vyplacené podpory. Ačkoli kolovala fáma o existenci tajné dohody, oficiálně existovala pouze verze sjednaná Buckinghamem, na něhož se po fiasku třetí anglo-nizozemské války pokoušeli královi další ministři svalit všechnu odpovědnost. Simultánní smlouvu, označovanou taktéž jako Doverskou, podepsali 21. prosince 1670 s Colbertem de Croissy tři Karlovi ministři, nezapojeni v jednání o předchozí – Buckingham, Lauderdale a Shaftesbury.⁵¹³ Po podpisu smlouvy odměnil Karel II. Shaftesburyho titulem kancléře.⁵¹⁴ Tímto krokem formálně vyjádřil svou podporu kurzu zahraniční politiky, který vznikl z jeho iniciativy, ale k němuž se oficiálně nehlásil nýbrž jej spojil s politickou kariérou svých protestantských rádců. Paradoxně se hlavním terčem kritiky za Doverskou smlouvu stal Arlington, ačkoli se jednalo o politiku, které sám nevěřil a na níž byl přítom nucen (a ochoten) se podílet.⁵¹⁵

Navzdory tomu, že králi připadala smlouva jako nejvýhodnější řešení, podcenil ve své úvaze tři podstatné okolnosti. V první řadě schopnost Nizozemců bránit se tlaku Francie a Anglie, ačkoli k překvapení velké části Evropy nakonec uspěli. Zadruhé podcenil schopnost anglické diplomacie držet krok s francouzskou, a aniž by si to pomyslel, nechal se vlákat do války v zájmu Francie. Do třetice pak Karel II. a většina jeho rádců nepočítali s existencí tak rozvinutého politického antikatholicismu, který zdiskredituje spojení s Francií. Do čtyř let se tak z něčeho, co anglický dvůr vnímal jako bod obratu na cestě

⁵¹¹ Pearson, s. 190.

⁵¹² Tamtéž, s. 187-188.

⁵¹³ Howat, s. 132.

⁵¹⁴ Trevelyan, s. 373.

⁵¹⁵ Lee, s. 61.

k potvrzení anglické velmocenské role stal symbol ovlivnitelnosti restaurační diplomacie.

4.3 Příprava k další válce

Dvojice takřka identických Doverských smluv neukončila jenom krátký úsek anglické spolupráce s Nizozemím, ale také dominanci Arlingtona v určování anglické politiky. Státní tajemník svým vlivem do značné míry určoval směřování anglické politiky od roku 1668, nicméně nejpozději od roku 1670 jeho vliv slábl. S tím, jak se Anglie začala připravovat na válku se Spojenými provinciemi, rostlo zároveň i napětí mezi nejbližším královým okolím.

Spojenectví s Francií bylo udržováno v tajnosti, neboť se královi ministři obávali dopadů na pozici monarchie. Bez záruky vítězství by mohl být restaurační režim ohrožen v okamžiku, kdy by se protikatolické cítění spojilo s nákladnou a neúspěšnou válkou vedenou v zájmu Francie, čemuž se Karlovi ministři chtěli za každou cenu vyhnout.⁵¹⁶ Ačkoli dvůr sdílel názor, že válka je nejvýhodnější cesta, jak podkopat obchodní pozici Nizozemců, na rozdíl od předchozí války na ní neměli angličtí obchodníci zájem.⁵¹⁷ Pozice klíčových aktérů se proti druhé anglo-nizozemské válce fakticky obrátila, tehdy chtěly konflikt anglické obchodní kruhy a královský okruh se do ní nechal dotlačit, nyní byla situace odlišná. Monarchie se zavázala válčit, částečně pro zabezpečení vlastních financí, částečně ve snaze získat podporu a prestiž. Třetí anglo-nizozemská válka byla z pohledu Karla II. pečlivě plánovaným podnikem s cílem posílit finanční a politickou pozici Koruny, k čemuž byly využity všechny dostupné argumenty pro získání veřejné podpory.⁵¹⁸ Ze strany Koruny se však jednalo o nepochopení situace. Obchodní lobby byla v Anglii velmi úspěšná v 60. letech, když prosadila merkantilisticky zaměřenou argumentaci jako relevantní součást politické debaty. V průběhu 70. let však opakované pokusy Karla II. a jeho okolí selhaly, neboť většina požadavků byla již prosazena či se ukázala neprosaditelnými. Navíc bylo obtížné

⁵¹⁶ Kishlansky, s. 246.

⁵¹⁷ Price, s. 123.

⁵¹⁸ Rommelse, *The Role of mercantilism...*, s. 593.

přesvědčovat politickou veřejnost o hrozbě od nizozemských obchodníků v situaci, kdy se hrozbou stávala francouzská obchodní konkurence.⁵¹⁹

Většinu diplomatické přípravy na třetí anglo-nizozemskou válku obstarala francouzská strana. V létě 1671 byl budoucí francouzský sekretář zahraničí Pomponne vyslán do Stockholmu, aby zabránil spolupráci mezi Švédskem a Nizozemím.⁵²⁰ Anglické snahy o podobné diplomatické záruky ze strany Dánska a Španělska se neseťkaly s úspěchem. Arlingtonova jednání se Španělskem se vlekla až do července 1672, kdy byla podepsána nová obchodní dohoda, což znamenalo faktický neúspěch původního cíle.⁵²¹ Na pohled lepší výsledek slibovala vyjednávání v Kodani, zejména pro přeměnu Dánska v absolutistickou monarchii.⁵²² Následkem sledování francouzského vzoru ze strany Frederika III. však nebyla bližší vazba na Anglii, ale na Francii, která tak fakticky převzala dosavadní pozici Angličanů v Kodani a odsunula tamního velvyslance Coventryho na druhou kolej.⁵²³

Prioritu ve válečných přípravách mělo přirozeně loďstvo. Karel II. i Jakub z Yorku věnovali velkou pozornost obnově královského námořnictva (pojem *Royal Navy* se oficiálně začal používat právě v této době), které v průběhu roku 1670 kvantitativně přesáhlo spojené nizozemské.⁵²⁴ Aby získal finanční prostředky na rozšíření loďstva, obměkčil král poslance zákonem vykazujícím jezuitské kazatele ze země.⁵²⁵ Téměř vzápětí se na dva roky zbavil jednání poslanců opakovaným odročením zasedání. V mezičase do obnovení bojů s Nizozemím se anglické loďstvo soustředilo na problém středomořského pirátství, čímž posádky získávaly bojové zkušenosti, a navíc také prohlubovaly znalosti o nizozemském soupeři, neboť flotila provincie Holland ve středomořském prostoru spolupracovala s anglickou právě na potírání pirátství.⁵²⁶

Přípravy na nové válečné dobrodružství byly podnikány důkladněji než před předchozím konfliktem. Vedle námořního zbrojení nebyla opomenuta ani

⁵¹⁹ Jettot, Stéphane. „Ideologies of interests in English foreign policy during the reign of Charles II“ in Onnekink, David – Rommelse, Gijs (eds.). *Ideology and Foreign Policy in Early Modern Europe 1650-1750*, Oxford 2011, s. 160.

⁵²⁰ Stoye, s. 200.

⁵²¹ Lee, s. 69.

⁵²² Pincus, *Absolutism, ideology...*, s. 48.

⁵²³ Tamtéž, s. 48.

⁵²⁴ Weigley, s. 149.

⁵²⁵ Kenyon, s. 16

⁵²⁶ Claydon, s. 149.

protinizozemská propaganda, tentokrát se těšící rozsáhlé podpoře dvora. Základním rámcem pamfletů z počátku 70. let bylo soustředění na nizozemskou nemorálnost, nepřirozený odpor proti monarchii, krutost v zámoří a proradnost v obchodě.⁵²⁷ Zejména zdůrazňování nizozemského protitiroajalismu nacházelo nemalou odezvu, už pro stále komplikovanější postavení regentů kolem de Witta tváří v tvář rostoucímu vlivu oranžistů.⁵²⁸ V roce 1671 se již řadě pozorovatelů v Haagu zdálo, že nástup Viléma Oranžského je nevyhnutelný, navzdory snaze de Witta tomu čelit.⁵²⁹

Součástí přípravy na válečné střetnutí byla panovníkova snaha získat veřejnou podporu. Již na sklonku roku 1669 se Karel II. rozhodl přitvrdit vůči náboženským menšinám pokynem anglikánským biskupům, aby zahájili vyhledávání a stíhání protestantských dissenterů, nicméně pouze na území Anglie, ve Skotsku zároveň došlo k liberalizaci náboženské politiky a tiché toleranci protestantských skupin mimo státní církve.⁵³⁰ Obdobně vydal Karel II. v roce 1670 jasnou instrukci novému místokráli Irska Berkeleymu, kterou došlo k povolení katolických obřadů tam, kde uznají královu svrchovanost v církevních věcech.⁵³¹ Cílem přitvrzení vůči dissenterům na anglické půdě byla paradoxně příprava půdy pro pozdější zmírnění církevní politiky. Karlovým zájmem bylo ukázat na kontrastu anglického přístupu s irským a skotským příkladem omezené tolerance výhodnost a přijatelnost druhého zmíněné. Vedle toho mělo důsledné pronásledování protestantských skupin získat podporu dissenterů ve chvíli, kdy dojde k vyhlášení tolerance na anglické půdě, kterou Karel II. plánoval vyhlásit již od ledna 1669, kdy probíral konkrétní podobu tolerančního výnosu s Jakubem z Yorku, Arlingtonem a Cliffordem.⁵³²

Místy až křečovitá snaha získat veřejnou podporu pro královskou politiku byla diktována jednou klíčovou okolností: na rozdíl od druhé anglo-nizozemské války neměla Koruna podpora obchodníků ani poslanců, a to už vůbec ne pro další válku.⁵³³ Snaha dvora vytvořit soudržné propojení mezi obchodními zájmy, panovníckou prestiží a národní pýchou, které bude legitimizovat novou válku

⁵²⁷ Tamtéž, s. 138-142.

⁵²⁸ Onnekink, s. 137.

⁵²⁹ Rommelse, *Mountains of iron...*, s. 253-254.

⁵³⁰ Hutton, s. 315.

⁵³¹ Tamtéž, s. 316.

⁵³² Howat, s. 116.

⁵³³ Lee, s. 68.

proti Nizozemí, neuspěla. Naopak, výrazné akcentování merkantilistické argumentace ze strany panovníkových rádců v předvečer třetí anglo-nizozemské války vyvolalo rostoucí pochyby o skutečných motivech a výhodách konfliktu.⁵³⁴

Zpětně se poslední ranou pro možnost veřejného nadšení válkou proti Spojeným provinciím stal Karlův pokus o zavedení toleranční náboženské soustavy. Královské pokusy o vstřícný postup vůči dissenterům a katolíkům začaly být okamžitě vnímány jako předehra k zavedení absolutismu a katolicismu v Anglii.⁵³⁵ Od roku 1670 se Karel II. pokoušel postupně narušit monopolní pozici anglikánské církve, k čemuž využíval převahy presbyteriánů ve Skotsku, kde došlo k faktické toleranci ještě před jejím oficiálním vyhlášením.⁵³⁶ Když však 5. dubna 1672, dva dny před vyhlášením války Spojeným provinciím, konečně král oficiálně vyhlásil náboženskou snášenlivost, setkal se spíše s rozpačitými reakcemi. Anglie by zřejmě přijala limitovanou toleranci protestantských dissenterů, ale povolení domácích obřadů pro katolíky bylo vnímáno jako královský útok na podstatu státní církve. Karlova snaha sjednotit katolíky a dissentery k podpoře Koruny tak spíše sjednotila anglikánskou většinu v odporu vůči králově politice.⁵³⁷ Panovnickou deklaraci o snášenlivosti nepřijali pozitivně ani u dvora, třebaže si ji jeho ministři jako Arlington či Danby vysvětlovali coby bezpečnostní pojistku proti případné snaze nonkonformistů vyvolat s nizozemskou (v případě katolíků španělskou) podporou domácí nepokoje.⁵³⁸

Poslední fází dlouhé válečné přede hry byla snaha Koruny zabránit podlomení válečného úsilí tím, že dojdou finanční prostředky. Jelikož ani kombinace garantovaných příjmů panovníka, prodeje korunního majetku a francouzské podpora nestačily vyrovnávat výdaje na válečné přípravy, sáhl Karel II. k 1. lednu 1672 k zastavení plateb ze státní pokladny, aby mohla všechna hotovost v budoucnu sloužit válečnému úsilí.⁵³⁹ Dobře míněná snaha udržet hotovostní rezervu se však obrátila proti Koruně, neboť poškodila její úvěrovou důvěryhodnost. Zastavení plateb zasáhlo především obchodníky provázané finančně se státem, kteří ze splátek státních dluhů financovaly rozsáhlejší

⁵³⁴ Rommelse, *Mountains of iron...*, s. 265-266.

⁵³⁵ Tato interpretace je více než patrná v klasické historiografii. Viz třeba Trevelyan, s. 365.

⁵³⁶ Tamtéž, s. 364.

⁵³⁷ Coward, s. 308.

⁵³⁸ Miller, John. „The Later Stuart Monarchy“ in Jones, J. R (ed.). *The Restored Monarchy: 1660-1688*, Totowa 1979, s. 35.

⁵³⁹ Ackroyd, s. 411.

obchodní operace.⁵⁴⁰ Ačkoli byl krok nepopulární, státní pokladně prospěl. Rok 1671 byl účetně první za vlády Karla II., kdy se podařilo zvládnout financování státu bez parlamentní podpory, jen na základě kombinace korunních příjmů s drobnou podporou Francie.⁵⁴¹

⁵⁴⁰ Tamtéž, s. 411.

⁵⁴¹ Coward, s. 308.

5. Mezi katolíky a protestanty (1672-1678)

5.1 Králova válka?

Záminkou k zahájení dlouho očekávaného konfliktu se stal v zásadě banální incident. Když nizozemská loď 24. srpna 1671 nepozdravila v Severním moři anglické plavidlo s manželkou anglického vyslance Templa Dorothy Osbornovou, označil to následujícího roku Karel II. za záměrnou urážku, která si žádá odplatu.⁵⁴² Král v odpovědi na tuto údajnou provokaci předal nizozemskému vyslanci 7. dubna⁵⁴³ 1672 vyhlášení války.⁵⁴⁴ Již dva dny předtím vyhlásil i svou Královskou deklaraci o shovívavosti⁵⁴⁵, umožňující svobodné soukromé bohoslužby katolíkům i protestantským dissenterům.⁵⁴⁶ Dokument nebyl přijat s nadšením ani mezi jeho rádci. Dokonce i jinak prokatolický hrabě Arlington soudil, že Deklarace je zbytečně vstřícná vůči katolíkům a sám činil, co mohl, aby král nebyl mezi poslanci vnímán coby ustupující římskému náboženství.⁵⁴⁷ Podobně jako ostatní královi ministři, Arlington podporoval Deklaraci vlažně, neboť ji vnímal pouze coby způsob k zajištění klidu, který udrží nonkonformisty stranou od projevů nespokojenosti. Těmito slovy byla Deklarace o půl rok později obhajována ve sněmovně.⁵⁴⁸ Vnitřní mír ale Deklarace nepřinesla – naopak, odpor, který vyvolala, způsobil nejenom vlnu nevole, ale je nepřímo zodpovědný za anglickou prohru.

Do třetí z anglických válek s Nizozemím vstupovala Anglie v překvapivě dobré výchozí pozici, která poskytovala lepší naděje na vítězství než předchozí pokus. Vedle francouzského spojence mohla Koruna těžit z momentu překvapení. Vyhlášení války den poté, co stejnou deklaraci v Haagu přednesl francouzský

⁵⁴² Howat, s. 133.

⁵⁴³ Řada zdrojů – včetně zde citovaného Howatova přehledu – uvádí jako datum vyhlášení války 28. březen, což je datace i samotného prohlášení, a tím pádem uvádí Anglii jako stát vstupující do války první. Toto tvrzení nicméně opomíjí důležitý fakt, že Anglie v té době užívala juliánský kalendář, který se za Francií uplatňovaným gregoriánským zpožďoval.

⁵⁴⁴ Tamtéž, s. 133.

⁵⁴⁵ *Royal Declaraion of indulgence 1672*, obvykle bývá uváděna v souvislosti s rokem svého vydání, aby se tak odlišila od stejnojmenného dokumentu z roku 1687; přívlastek královský zase má za účel odlišit ji od Karlova parlamentního pokusu o náboženskou toleranci z roku 1662.

⁵⁴⁶ Hill, s. 167.

⁵⁴⁷ Lee, s. 60.

⁵⁴⁸ 5 February 1673. In *Journal of the House of Commons: sv. 9, 1667-1687*, s. 245-248. *British History Online*, <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/pp245-248>>, 15. 3. 2017.

vyslanec, přineslo oranžistům i republikánům v Nizozemí skutečný šok.⁵⁴⁹ Představitelé republiky vedeni de Wittem ignorovali francouzské vojenské přesuny, a dokonce rok předtím zrušili z úsporných důvodů stálé vojenské jednotky.⁵⁵⁰ Nepřipravenost Spojených provincií kontrastovala s přípravami, které podnikli oba monarchové. Francouzská diplomacie a zlato zajistily předem neutralitu císaře a říšských knížat pro útok na Nizozemce.⁵⁵¹ Karlovi ministři si byli tak jistí vítězstvím, že podporovali vstup do války bez toho, aby měli zajištěny jakékoli finanční prostředky od parlamentu. Zasedání, chystané původně na 16. duben, bylo odročeno na únor dalšího roku.⁵⁵² Král a jeho nejbližší doufali, že vojenské operace budou probíhat natolik rychle a úspěšně, že postačí finance přislíbené Francií a vyhlášené zastavení plateb úroků a dluhů státní pokladnou. Pro případ, že by se válka protahovala, doufali královi rádcové, že konflikt s Nizozemím bude natolik populární, aby parlament nakonec finance uvolnil – v předchozích letech ostatně udělali mnoho, aby vykreslili Spojené provincie jako přirozeného nepřítele a hrozbu.

Válečná strana na anglickém dvoře měla všechny důvody domnívat se, že válka bude mít širokou podporu. Proklamované cíle pomsty za potupu v Chathamu, zabránění jeho opakování a získání nových pozic na kontinentu, v koloniích a ve světovém obchodě, mohly válce nalézt početné stoupence. V očekávání velkých úspěchů Karel II. v prvních dnech války jmenoval nové peery – z Lauderdalea se stal vévoda, Ashley Cooper se stal hrabětem ze Shaftesbury a společně s Arlingtonem se přesunul do sněmovny lordů, dokonce i Clifford se dočkal baronství, ale na vlastní žádost zůstal poslancem dolní sněmovny, jako jediný z okruhu králových rádců.⁵⁵³

Vyhlášení války bylo dopředu konzultováno v Paříži, s dovětkem, že se král Karel dočasně rozhodl pozdržet svou konverzi.⁵⁵⁴ Dva dny po vyhlášení války překročila francouzská armáda Rýn a anglické a francouzské loďstvo se

⁵⁴⁹ Onnekink, s. 138.

⁵⁵⁰ Howat, s. 133.

⁵⁵¹ Platzhoff, s. 34.

⁵⁵² 16 April 1672. In *Journal of the House of Commons*, sv. 9: 1667-1687, s. 244. *British History Online*, url <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/p244>>; 4 February 1673. In *Journal of the House of Commons*, sv. 9: 1667-1687, s. 245, *British History Online*, url <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/p245a>>. 16. 8. 2016.

⁵⁵³ Howat, s. 153-4.

⁵⁵⁴ Trevelyan, s. 373.

v průlivu spojilo.⁵⁵⁵ V Londýně vládl optimismus, král a jeho rádci si nepřipouštěli možnost neúspěchu. Na francouzském dvoře ale nesdíleli anglické nadšení. Jejich pochyby, zda bude Karel II. schopný válku vůbec financovat, se ukázaly být oprávněné – již v květnu uchránila půjčka od londýnských zlatníků krále od ostudy, když se ukázalo, že nemá z čeho vyplatit námořníky.⁵⁵⁶ Byl to u Karla II. obvyklý nedostatek hotovosti, který zabránil sjednání dohody Anglie s církevními knížaty na nizozemské hranici, o nichž anglická diplomacie v posledních měsících před válkou uvažovala. V květnu 1672 dorazil do Londýna William Sherwood, společný vyslanec kolínského kurfiřta a münsterského biskupa, aby vyjednal anglickou podporu pro pozemní útok a povolení verbovat v Anglii žoldnéře.⁵⁵⁷ V souvislosti s tím předložil i nový návrh biskupa z Münsteru na vojenskou alianci, na něž však nebylo královskými ministry reagováno. U dvora ale panovala dostatečná sebedůvěra, že k rychlé porážce nizozemských stavů postačuje spojená síla Anglie a Francie.

Nedostatek hotovosti se na anglické straně projevil celkem záhy po vypuknutí konfliktu – což však bylo průvodním jevem panování Karla II. Všeobecný nedostatek podpořil královu shovívavost vůči všem, kteří by svým vlivem či majetkem mohli jeho situaci změnit. George Downing, jehož postoj k Nizozemí byl obecně ambivalentní, byl po návratu ze své katastrofální mise do Nizozemí na počátku války uvržen na do Toweru, ale po necelých šesti týdnech žalářování byl v tichosti propuštěn, omilostněn a postaven do čela komise tajné rady pro výběr cel.⁵⁵⁸ Oproti mírovým dobám úloha tohoto orgánu vzrostla: vedle Downingova nemalého vlivu totiž komise získala pravomoc regulovat veškerý obchod s koloniemi.

V rozporu s anglickými předpoklady nebylo nizozemské loďstvo natolik slabé, aby nedokázalo čelit anglické flotile. I když měl admirál de Ruyter především bránit francouzskému či anglickému vyloďení na nizozemském území, rozhodl se riskovat a zaútočit na anglicko-francouzské loďstvo ve chvíli, kdy se u východního pobřeží Anglie rozdělily.⁵⁵⁹ První námořní střetnutí u Solebay 7. 6. 1672 dopadlo přísně vzato nerozhodně, nicméně anglické loďstvo ztratilo obě

⁵⁵⁵ Kishlansky, s. 246.

⁵⁵⁶ Mandrou, s. 256.

⁵⁵⁷ Brinkamann, s. 697.

⁵⁵⁸ Scott, 2003, s. 105.

⁵⁵⁹ Howat, s. 134.

vlažkové lodi, přičemž při boji o loď *Royal James* padli velitelé na obou stranách útoku, hrabě Sandwich a van Ghent.⁵⁶⁰ Princ Jakub z Yorku se zachránil jen přesunem na jinou loď.⁵⁶¹ Francouzské lodě, které Sandwichovu flotilu doprovázely, do boje nezasáhly, k nevoli anglických důstojníků.⁵⁶² Neúčast 40 francouzských plavidel zřejmě nebyla úmyslem, sám de Ruyter nařídil útok na anglickou flotilu právě pro předpoklad, že Francouzi se nedokáží za daného počasí s Angličany spojit a on bude schopen zničit obě flotily odděleně a postupně.⁵⁶³ Nepřítomnost francouzského loďstva v boji rozhodně v Anglii nepomohlo podpoře války, ani francouzského spojence, zejména když vyšlo najevo, že vévoda d'Estrées odmítl žádost Jakuba z Yorku, aby se se svým loďstvem připojil k boji.⁵⁶⁴ S ohledem na ztráty a fakt, že se Nizozemci po boji bez problémů stáhli k ochraně svého pobřeží, v čemž jim pomáhalo špatné počasí, lze říct, že v boji zvítězili, ačkoli z hlediska porovnání ztrát dopadly zhruba stejně.

Bitva u Solebay znamenala selhání plánu na námořní porážku Nizozemců, po které měla přijít pozemní ofenziva. Ukázalo se, že anglická strategie zablokovat s vypuknutím války loďstvo Nizozemců v přístavech a poté počkat na pozemní porážku uštědřenou Francií, byla příliš optimistická. Ve skutečnosti anglická flotila nebyla schopna nepřátelské loďstvo ani jednoznačně porazit, natož jej držet v přístavech námořní blokadou. O to větší význam nabyly pozemní operace na nizozemské půdě.⁵⁶⁵

Zatímco se námořní střety nevyvíjely z pohledu protinizozemské koalice nejlépe, Condé a Turenne rychle postoupili s armádou o síle 120 000 mužů až k Amsterdamu.⁵⁶⁶ K pozemnímu útoku přispěl kontingentem 3000 mužů podléhajících francouzskému velení i Karel II.⁵⁶⁷ Bez velké nadsázky stály Spojené provincie tvář v tvář svému konci, čemuž v klasickém výkladu zabránilo proražení hrází, které znemožnilo další francouzský postup. Pád de Wittova republikánského režimu byl v dané situaci nevyhnutelný. V srpnu byl Vilém Oranžský prohlášen místodržícím a jeho stoupenci obsadili klíčové pozice ve správě republiky, zatímco bratři de Wittové padli za obět' rozlícenému davu, když

⁵⁶⁰ Kishlansky, s. 247.

⁵⁶¹ Howat, s. 135.

⁵⁶² Ackroyd, s. 412.

⁵⁶³ Weigley, s. 152.

⁵⁶⁴ Pearson, s. 196.

⁵⁶⁵ Brinkmann, s. 698.

⁵⁶⁶ Howat, s. 134.

⁵⁶⁷ Mandrou, s. 256.

krátce předtím otočili svůj názor o nutnosti dohody s Francií ve prospěch boje za každou cenu. Anglický oficiální cíl hájit jeho práva byl tak naplněn. Na britských ostrovech se z Nizozemců, kteří byli v minulé dekádě považováni za poloviční kacíře a obáváni pro domnělou snahu ovládat prostřednictvím obchodu Evropu, obratem stala protestantská mocnost, trpící pod francouzskou rozpínavostí a nápirem katolického útoku.⁵⁶⁸

Názor, že konflikt mezi Anglií a Spojenými provinciemi je dílem arogance republikánských politiků, byl sdílen politiky na obou stranách kanálu.⁵⁶⁹ V Nizozemí panovalo široké očekávání, že výměna režimu povede k ukončení války. Anglie i Francie ve svých vyhlášeních zmiňovaly restauraci práv domu Oranžských za cíl bojů. Ke Karlovu zklamání nedošlo ani k tomu, že se Vilém Oranžský stane alespoň dočasně loutkou anglické politiky – mírová nabídka lorda Arlingtona, požadující značné územní ústupky a finanční odškodné výměnou za konec bojů a anglickou garanci Vilémova úřadu, byla v Amsterdamu odmítnuta.⁵⁷⁰

Změna režimu ve Spojených provinciích neznamenal ukončení válečných operací. Hrozba, kterou Francie představovala evropské rovnováze, přiměla k vstupu do války na nizozemské straně císaře a Španělsko. Francouzští spojenci – vedle Francie ještě Kolín a Münster – byli vystaveni diplomatickému tlaku na ukončení bojů.⁵⁷¹ V konstelaci hrozícího rozdrčení Nizozemců mohla být na evropských dvorech jen obtížně ignorována hrozba, jakou Francie představovala mocenské rovnováze a zejména bezpečnosti protestantských států. K obecným představám o protestantských zájmech a rovnováze moci se přidaly praktické komplikace: španělským vstupem do války začal být poškozován anglický obchod a nizozemské zajímání anglických lodí ve Středomoří, spolu s obsazením Svaté Heleny a New Yorku, vyvolalo nespokojenost mezi obchodníky.⁵⁷² Nizozemci předpokládali, že Anglie nemůže chtít jejich podrobení Francii a proto podnítili rozsáhlou propagandistickou letákovou kampaň.⁵⁷³ Francouzská okupace Spojených provincií ale začala být pocíťována jako hrozba až v souvislosti s pádem negativně vykreslovaného de Wittova režimu. Téměř by se dalo říct, že

⁵⁶⁸ Stoye, s. 285.

⁵⁶⁹ Onnekink, s. 140.

⁵⁷⁰ Tamtéž, s. 141.

⁵⁷¹ Stoye, s. 202.

⁵⁷² Tamtéž, s. 205.

⁵⁷³ Onnekink, s. 142.

válečná propaganda líčící Nizozemí jako hrozbu byla úspěšná natolik, že ze stavovské vlády v Nizozemí učinila hrozbu, ale zároveň nepočítala s tím, že jeho pádem se vnímání hrozby přeneslo ne na nový nizozemský režim, ale na Francii.

V tomto myšlenkovém ovzduší došla Karlu II. hotovost. Po sérii odkládání se tak při neúspěchu taktiky rychlé vítězné války sešel ve Westminsteru opět parlament. Když se král 5. února 1673 ve své řeči před členy obou komor svěřil se svými dluhy a válečnými výdaji „*opět vaši zvláštní péči*“, věnoval téměř výlučnou pozornost obhajobě své deklarace o snášenlivosti, neboť tušil, jaké pobouření mezi poslanci vyvolala.⁵⁷⁴ Navzdory naléhavosti, kterou projevil panovník a zejména jeho kancléř, si poslanci dávali na čas a v následujících dnech se zabývali až promyšleně marginálními tématy, jako právo přicházet ozbrojen na galerii nebo dovážet zahraniční brandy.⁵⁷⁵ Za tím vším lze vidět zjevnou nevoli poslanců vůbec se zabývat uvolněním finančních prostředků na boj s Nizozemím.

Souběžně s parlamentními debatami došlo k postupnému zaplavení Londýna nizozemskou válečnou propagandou. Válka byla vykreslena letáky i agenty oranžistů coby služba papeži a královskému absolutismu.⁵⁷⁶ Úspěšnosti nizozemských agentů napomohly nejenom úplatky a myšlenkové ovzduší strachu v parlamentu, ale i oficiální rétorika Karla II. z počátku konfliktu. Král ve všech prohlášeních opakovaně ujišťoval, že vede spor s nizozemskými stavy a nadto v zájmu svého synovce Viléma.⁵⁷⁷ Poslanci vnímali válku sice jako následek neústupnosti republikánské strany v Nizozemí, nyní očekávali, že anglický král ukončí boje a bude tlačit francouzského spojence k rychlému míru.⁵⁷⁸ Dosazením Viléma Oranžského do pozice místopředsedy byl přeci splněn deklarovaný Karlov zájem na válce. Skutečnost, že Karel II. odmítal mír bez přímých výhod pro sebe, vedla k deziluzi nemalé části politiků na obou stranách kanálu.

Daleko zásadnější dopad, než nizozemský nátlak však měl odpor poslanců vůči královi pokusu o náboženskou toleranci. Den poté, co byl 13. února 1673 předložen zákon žádající 1 238 000 liber na následujících 18 měsíců pro válečné účely, odmítli poslanci velmi těsným poměrem 125:110 ostré prohlášení

⁵⁷⁴ 5 February 1673. In *Journal of the House of Commons: sv. 9, 1667-1687*, s. 245-248. *British History Online*, <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/pp245-248>>, 5. 2. 2017.

⁵⁷⁵ V obou zmíněných případech viz 8 February 1673, in *Journal of the House of Commons: sv. 9, 1667-1687*, s. 250-251. *British History Online*, <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/pp250-251>>, 5. 2. 2017.

⁵⁷⁶ Coward, s. 310.

⁵⁷⁷ Onnekink, s. 139.

⁵⁷⁸ Tamtéž, s. 140.

požadující zrušení deklaráce o snášenlivosti jako porušení práv parlamentu.⁵⁷⁹ Zatímco se v následujících týdnech parlament opakovaně vracel k precizování svého kritického postoje k toleranci vůči disenterům a katolíkům, králova prosba o finanční podporu byla trvale odkládána. Spokojenosti nepomohly ani nařízené doplňující volby, které kancléř Shaftesbury vyhlásil s cílem získat Koruně širokou hlasovací základnu. Během únorových diskuzí byly postupně volební výsledky do uprázdněných míst zrušeny a vládní klika nejenom ztratila své nedávno zvolené stoupence, ale zbytečně podráždila zbytek poslanců. Shaftesburyho tah tak prokázal finančním zájmům Karla II. nakonec medvědí službu.

Finanční vyhlídky krále se přitom nejevily na počátku války tak zle, jak by se dalo soudit z reality prvního roku válčení a projevů v parlamentu. Opuštění systému pronájmu daní, k němuž definitivně došlo v polovině roku 1671, přinesl okamžitý přínos, když se na daních vybralo o 420 000 liber více.⁵⁸⁰ Nelze samozřejmě pominout rozvoj obchodu, podpořený skutečností, že do roku 1681 výběr rostl celních příjmů pokladny průměrně o 10 000 liber ročně.⁵⁸¹ Drobným paradoxem je, že ukončení nájmu daní nebylo výsledkem promyšlené vládní politiky, ale souhrou řady okolností, zejména neschopnosti pokladny dohodnout se na podmínkách s dosavadními nájemci a skutečností, že nikdo nedokázal nabídnout požadované množství hotovosti.⁵⁸²

Souběh kritiky jeho deklaráce o snášenlivosti a působení anglických sil na kontinentu Karla II. a okruh jeho důvěrníků zřejmě zaskočil. Skutečnost, že válka se dosud vyvíjela bez výrazného úspěchu a anglická flotila utrpěla de facto porážku, vedlo spolu s dalšími popsányi záležitostmi, ke gradaci napětí mezi Korunou a parlamentem.⁵⁸³ Poslanci kritizovali válku jako škodlivou pro zámořský obchod a vadilo jim, že místo ochrany obchodní flotily utrácí Koruna prostředky na udržování armády na kontinentu a flotila se soustřeďuje pouze k velkým námořním bitvám, zatímco obchodní trasy jsou nechráněné. Již na počátku roku 1673 přesvědčoval Arlington krále k ústupkům vůči tlaku parlamentu a odvolání Deklarace o snášenlivosti.⁵⁸⁴ Exponenty toleranční

⁵⁷⁹ 14 February 1673. In *Journal of the House of Commons: sv. 9, 1667-1687*, s. 252-253. *British History Online*, <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/pp252-253>>, 5. 2. 2017.

⁵⁸⁰ Tomlinson, s. 101.

⁵⁸¹ Coward, s. 309.

⁵⁸² Tomlinson, s. 101.

⁵⁸³ Sturdy, s. 336.

⁵⁸⁴ Lee, s. 60.

náboženské politiky zůstávali Clifford, Buckingham i Shaftesbury, což se později stalo jednou z příčin konce jejich vlivu na královu politiku.⁵⁸⁵

Následkem sporu s parlamentem se znovu nedostávalo finančních prostředků na udržování loďstva. Paralela s fiaskem předchozího konfliktu se nezdála být daleko od reality. Tentokrát však Nizozemci – vzhledem k jejich zoufalé vojenské situaci na kontinentu – zvolili účinnější strategii. Ještě, než byl parlament vůbec svolán, působili nizozemští agenti velmi agilně na jeho členy.⁵⁸⁶ Nizozemské úplatky a propaganda způsobily, že na počátku roku 1673 již bylo myšlení poslanců v zajetí obav z následků francouzského vítězství pro anglickou svobodu a osud evropského protestantismu. Shaftesburyho volání po „zničení Kartága“ ve sněmovně neuspělo, jeho apel na národní pýchu proti rivalům daleko spíše povzbudil obavy z Francie.⁵⁸⁷ V působení nizozemských agentů lze dle mého vystopovat jasnou souvislost s rostoucím významem náboženské otázky v domácí i zahraniční politice na Britských ostrovech v 70. letech 17. století, která vyvrcholí v roce 1678 hysterií kolem takzvaného papeženského spiknutí. V roce 1673 nastala předehra pozdějšího dramatu, když se za nizozemské pomoci strach z francouzské dominance spojil se strachem o zachování protestantismu doma i na kontinentě.

Bojové operace, utlumené v zimních měsících, se počátkem března znovu rozeběhly. Válčení se nevyhnulo ani zámořským držávám. Francouzi se pokusili obsadit nizozemskou faktorii São Thome u Madrásu, avšak neuspěli.⁵⁸⁸ Francouzská přítomnost v oblasti byla příliš slabá, nicméně v nedaleké Bombaji kotvily anglické lodi, které představovaly pojistku proti případnému nizozemskému výsadku. Anglická Východoindická společnost začala být v průběhu tohoto konfliktu místními vládci považovaná za reálnou a adekvátní protiváhu nizozemským obchodníkům.⁵⁸⁹ S jejich podporou se Společnosti podařilo zmocnit se nizozemských opěrných bodů na indickém subkontinentu.

Mezitím se poslanci ve Westminsteru pouštěli do stále odvážnější kritiky vedení války, hospodaření a vstřícnosti vůči jinověrcům. Konec února se nesl ve znamení debat nad odpovědí ke králově proslovu před poslanci, kdy postupně

⁵⁸⁵ Coward, s. 310.

⁵⁸⁶ Price, s. 130.

⁵⁸⁷ Trevelyan, s. 373.

⁵⁸⁸ Furber, s. 111.

⁵⁸⁹ Tamtéž, s. 112-113, 117.

těsnou většinou padly všechny pokusy o neutrální formulaci. Nakonec 26. února 1673 cítili poslanci velkou většinou 180:77 nutnost připomenut panovníkovi, že nemá moc pozastavit platné právo v církevních otázkách a už vůbec ne, pokud tímto svým krokem zabrání trestání odpadlíků.⁵⁹⁰ Zápisy z parlamentních zasedání jasně ukazují, jak se v posledních únorových dnech a počátkem března stále výrazněji stává námětem rozprav úsilí o stíhání protestantských dissenterů a zabránění údajně rostoucímu vlivu katolíků. Dne 3. března pak předložil Henry Powle návrh usnesení obou sněmoven, kde jménem členů obou komor varoval před „*velkým nebezpečím a zlem, které může povstat v tomto království Jeho Veličenstva nárůstem papeženských odpadlíků mezi námi; a s přihlédnutím k značnému odebrání se kněží a jezuitů do tohoto království, kde denně povzbuzují k zradám věrných poddaných [...] zejména mezi vojenskými veliteli nad ozbrojenými silami jeho veličenstva*“.⁵⁹¹ Toto obecné prohlášení se po téměř měsíčním rozpracování stalo základem nechvalně známého Zákona o zkoušce.⁵⁹² Nátlak poslanců, cílený na realitu možnosti zastavení financí v počátcích konfliktu, nakonec donutil panovníka, aby 8. března dal přednost finančním ohledům před otázkou svobody svědomí. Svou roli mělo vytrvalé přesvědčování králových blízkých, od státního tajemníka Arlingtona přes kancléře Shaftesburyho až po prince Ruperta, že válečné úsilí je důležitější než osobní závazky panovníka osobám mimo státní církve.

V 15 článcích předepsal nový zákon zákaz zastávat jakýkoli veřejný úřad či hodnost, bez ohledu na způsob jmenování či volby každému, kdo nesloží při jeho nabytí celkem přísah na základní body anglikánské věrouky a kdo nepřijímá oltářní svátost dle předpisů anglikánského ritu.⁵⁹³ Součástí přísahy bylo pro všechny případy i prohlášení odsuzující katolickou mši a slib věrnosti panovníkově svrchovanosti v církevních záležitostech – což vyznívá poněkud paradoxně v situaci, kdy týž parlament tvrdě odmítal uznat panovníkovo právo

⁵⁹⁰ 26 February 1673. In *Journal of the House of Commons: sv. 9, 1667-1687*, s. 257-258. *British History Online*, <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/pp257-258>>, 6. 2. 2017.

⁵⁹¹ 3 March 1673. In *Journal of the House of Commons: sv. 9, 1667-1687*, s. 260-261. *British History Online*, <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/pp260-261>>, 6. 2. 2017.

⁵⁹² Samotný zákon jako takový započal svůj legislativní proces dne 5. 3., kdy však byl pouze přečten první návrh. Rozprava k němu pak byla zahájena 9. 3. 6 March 1673, in *Journal of the House of Commons: sv. 9, 1667-1687*, s. 263-264. *British History Online*, <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/pp263-264>>, 6. 2. 2017.

⁵⁹³ An Act for preventing Dangers which may happen from Popish Recusants., in *Statutes of the Realm: sv. 5, 1628-80*, s. 782-785. *British History Online*, <<http://www.british-history.ac.uk/statutes-realm/vol5/pp782-785>>, 6. 3. 2017.

vyjmout určité osoby z platností církevních prepisů. Držitelé úřadů, na něž se vztahovala povinnost velikonočního přijímání anglikánské svátosti, měli ztratit své místo.

První velkou obětí se 19. června 1673 stal Thomas Clifford, dosavadní lord strážce pokladu, který byl nahrazen yorkshireským poslancem Thomasem Osbornem, známým pod svým pozdějším titulem hraběte z Danby.⁵⁹⁴ Vlivem rostoucích problémů způsobených válkou se Danby stal faktickým prvním ministrem. Ke konci léta Danby vytlačil ze státní rady Shaftesburyho, hlavního protagonistu přijetí zákona, který se od té doby postupně stal středobodem opozice vůči Karlově politice. Cliffordova demise souvisela i se skutečností, že byl pro poslance hlavním viditelným exponentem profrancouzské politiky, proto se jeho jednání stalo hlavním terčem kritiky. Hrabě Arlington, jehož demise se všeobecně očekávala, však zkoušku a přísahu složil, jeho vliv na Karla II. se však výrazně oslabil. Dosavadní vládní soustava se rozpadla.

Ještě zásadnějším, než výměna v okruhu králových ministrů se však ukázalo odhalení, že římským katolíkem je králův bratr Jakub z Yorku, který odstoupil v červnu z pozice lorda nejvyššího admirála a odmítl složit zákonem předepsanou přísahu.⁵⁹⁵ Parlamentní zásah do války formou vyhocení náboženských rozporů měl vedle těchto přímých dopadů na válečné úsilí i své nepřímé. Nejzávažnějším z nich byl pokles anglické prestiže, neboť cizím dvorům ukázal slabost monarchy a znevěrohodnil anglickou diplomacii coby vrtkavého spojence.⁵⁹⁶ Skutečnost, že od roku 1673 se datuje velký rozmach letákové propagandy zahraničních mocností v Anglii i rostoucí míra uplácení poslanců, má s tímto obratem přímou souvislost.⁵⁹⁷

Ostražitost vůči Koruně v parlamentu ještě zvýšil zářijový sňatek Jakuba z Yorku s katolickou princeznou Marií z Modeny, který zprostředkovala francouzská diplomacie s osobním zapojením Ludvíka XIV. na obou stranách vyjednávacího stolu.⁵⁹⁸ Už sám fakt, že Jakub z Yorku se krátce předtím *via facti* přihlásil k římskému katolictví, vedl představitele parlamentu ke kritickému vztahu k jeho následnictví na trůn a současnému velení námořnictvu. Katolickým

⁵⁹⁴ Thomas Osborne se 27. 6. 1674 stal hrabětem z Danby, budu jej proto po vzoru aplikovaném v této práci nadále označovat tímto jeho titulem.

⁵⁹⁵ Hill, s. 167.

⁵⁹⁶ Platzhoff, s. 61.

⁵⁹⁷ Claydon, s. 153.

⁵⁹⁸ Black, s. 151.

sňatkem však vyvstalo riziko zachování římskokatolické linie následnictví, neboť Karel II. neměl legitimní potomky a vzhledem k neplodnosti královny se neočekávala žádná změna. Úvaha o nutnosti zachovat protestantskou panovnickou linii hrála nemalou roli v tehdejší politice. Ještě během roku 1673 dovede parlamentní jednání – a tím i celé válečné úsilí – do vážné krize. Od té doby se pro následujících 15 let stane problematika katolictví monarchy ústřední otázkou anglické politické debaty.

Přirozeným následkem vyhocení vztahu mezi Korunou a parlamentem opět bylo vážnutí financí na vystrojení královského námořnictva. Poslanci se obávali, aby tyto finanční prostředky nesloužily k vydržování stálé armády, omezující jejich svobodu, či z podpory katolické politiky na kontinentu. Žádost o relativně vysokou částku 1 260 000 liber pro loďstvo ve chvíli, kdy došlo k restauraci místodržitelství rodu Oranžských, byla i rojalisticky smýšlejícími poslanci považována za zástěrku. Obavám nepomáhalo ani oprávněné obviňování velitele námořnictva vévody z Yorku a neoprávněné obviňování tajemníka admirality Samuela Pepyse z katolictví. Pepysova zpráva, která bude předložena na další schůzi 24. září, varující poslance před hrozbou, že francouzské i nizozemské loďstvo přečíslí díky výstavbě anglické, byla vnímána coby alarmismus a snaha o manipulaci ze strany dvora.⁵⁹⁹ Skutečnost, že pozice v admiraltě a důstojnictvu byly pevnou součástí Stuartovské patronáže – jež byla od počátku restaurace jinak omezována – ještě prohloubila bariéry, které vznikaly mezi ozbrojenými složkami a obchodními kruhy zastoupenými v parlamentu.⁶⁰⁰ V celém námořnictvu byli tehdy jen dva kapitáni hlásící se ke katolickému vyznání, což poslance ani veřejnost nezajímalo, ačkoli to pokladník námořnictva Danby zdůrazňoval.⁶⁰¹

Většina v parlamentu nebyla vzdálena dojmu, že královské námořnictvo slouží v tomto konfliktu spíše zájmům Francie než Anglie. Představa, že království si vybralo chybně protivníka, neboť skutečným nepřítelem je Francie, se v hlavách prominentních Angličanů nezrodila na parlamentním zasedání roku 1673 – projevy některých poslanců a dobové pamflety obsahují toto tvrzení již

⁵⁹⁹ Davies, J. D. „The Navy, Parliament and the Political Crisis in the Reign of Charles II“. In *The Historical Journal* 36 (2), 1993, s. 273.

⁶⁰⁰ Weigley, s. 154.

⁶⁰¹ Davies, s. 272

v roce 1666.⁶⁰² Všeobecně se tvrdilo, že válka se vede pro papeže a za vše mohou osoby u dvora, kde jsou všichni skrytými katolíky.⁶⁰³ Aby Karel II. zmírnil kritiku, zahájil v červnu formální mírová jednání s Nizozemci, jejichž cílem nebyla dohoda, ale uspokojení poslanců.⁶⁰⁴ Nespokojení poslanci dále dovedli k jakési dokonalosti svou kritiku námořních výdajů poukazem na neplnění závazků ze strany francouzského spojence, neboť na moři bojuje jen anglické loďstvo. Na platformě financování války došlo – zatím nepřímo – ke kritice války jako takové. Ještě v únoru neviděli poslanci válku jako problém a král získal 1 126 000 liber výměnou za změnu v náboženské legislativě, nicméně o půl roku později už došlo ke kritice války jako takové.

Napětí, které se za poslední léta hromadilo ve vztazích mezi Korunou a parlamentem, v zásadě vyvrcholilo snahou Karla II. válčit během léta bez příslibu finanční podpory od politické reprezentace, které ustoupil v náboženských otázkách. Ludvík XIV., který se za stávající situace začal obávat, že během léta podepíše Anglie separátní mír se Spojenými provinciemi, nabízel prostřednictvím svého vyslance Colberta de Croissy subsidie králi, pokud nesvolá parlament, a následně poslancům na podporu válečného úsilí.⁶⁰⁵ De Croissy k svému překvapení záhy zjistil, že coby katolík nedokáže nyní již navázat kontakt s nyní radikálně protestantským parlamentem a na vlastní žádost byl v Londýně vystřídán hugenotem, markýzem de Ruigny.⁶⁰⁶ Jeho působení bylo o stupeň efektivnější, když prostřednictvím Buckinghama a dalších peerů jako hrabě z Berkshire či vévoda z Newcastleu začal získávat poslance na francouzskou stranu – úplatkem ve výši půl milionu liber podplatil i Shaftesburyho.⁶⁰⁷

V týdnech po přijetí zákona o zkoušce nahradil vévodu z Yorku v čele loďstva princ Rupert, který dostal od krále jasný úkol – ve zbývajících letních měsících měl dovést flotilu k vítězství. Karel II. věřil, že jedna námořní kampaň může zvrátit stav války, ale přecenil schopnost vyzbrojit rychle loďstvo s vynaložením právě schválených financí. Ačkoli hrabě Danby dělal coby pokladník zázraky se stavem státní pokladny, na vystrojení celé flotily prostředky Koruny, ani s parlamentním příspěvkem, nestačily. Poskytnuté částky ve skutečně

⁶⁰² Claydon, s. 153.

⁶⁰³ Pearson, s. 199.

⁶⁰⁴ Ackroyd, s. 415.

⁶⁰⁵ Grose, *Louis XIV's Financial Relations...*, s. 182

⁶⁰⁶ Tamtéž, s. 182.

⁶⁰⁷ Pearson, s. 199.

nestačily než vyrovnat ztráty v příjmech způsobené válkou, což si Karel II. zřejmě neuvědomoval a místo toho doufal, že nyní lze válku rozhodnout jedním úderem.⁶⁰⁸ Přípravy na námořní střetnutí však byly podnikány dost ledabyly. Nejprve zavládly pochyby, zda po nastoupení Viléma III. Oranžského budou boje pokračovat, následně se vyčkávalo, zda parlament nezastaví bojové přípravy a vzápětí válečné úsilí podvázala nucená rezignace Jakuba z Yorku. Flotila výměnou vrchního velitele prošla celkovou proměnou mezi důstojnickým sborem a nejistota ohledně další kampaně – k níž přispíval svými prohlášeními i sám král – znamenala faktickou nepřipravenost loďstva k boji.⁶⁰⁹

Když v červenci 1673 nařídil král princ Rupertovi svést s Nizozemci bitvu, byť s instrukcí, aby nezahajoval konfrontaci bez jistoty, že v ní zvítězí,⁶¹⁰ nevědomky tím anglické angažmá ve válce vstoupilo do závěrečné fáze. V červnu manévrovaly anglické lodě v ústí Šeldy s cílem porazit de Ruyterovu flotilu, která před nimi prchala.⁶¹¹ Princ Rupert, spoléhající na francouzskou podporu, se rozhodl v letních měsících rozdrtit Nizozemce, čímž chtěl umožnit Francouzům dokončení pozemní kampaně. Ačkoli byla nizozemská flotila oslabena o polovinu námořníků, jež nově pomáhali držet námořní i pozemní obranu neobsazené části Hollandu, podařilo se de Ruyterovi téměř nemožné – 21. srpna 1673 dosáhl u Texelu vítězství nad Angličany.⁶¹² Francouzský námořní kontingent se d bitvy nezapořil, zřejmě pro problémy, které měli Rupert a maršál Schomberg ve vzájemné komunikaci.⁶¹³ Na francouzské nezapojení se navzdory anglickým výzvám se později Rupert odvolával pro zdůvodnění prohry.⁶¹⁴ Stejně tak lze ale anglickou porážku přičítat jisté míře nepřipravenosti, dané jak nedostatkem financí, tak rozsáhlou výměnou velitelských kádrů.

Bitvou u Texelu fakticky skončilo anglické zapojení ve třetí anglo-nizozemské válce. V Nizozemí stále působil anglický pozemní kontingent, dokonce formálně podřízen Rupertovi, fakticky však pod velením maršála Schomberga, nicméně k dalšímu přímému střetu Nizozemců a Angličanů již

⁶⁰⁸ Kishlansky, s. 246.

⁶⁰⁹ Ackroyd, s. 415.

⁶¹⁰ Tamtéž, s. 415.

⁶¹¹ Howat, s. 135.

⁶¹² Weigley, s. 152.

⁶¹³ O'Malley, s. 338.

⁶¹⁴ Rupertovo tvrzení o porážce následkem francouzské neúčasti potvrdil i francouzský velitel Martel, který byl za své vyjádření uvězněn v Bastille, což mělo podnítit Ruperta k prohlášení, že už do žádné bitvy s Francouzi po boku nepůjde. Tamtéž, s. 339.

nedošlo.⁶¹⁵ Pod tlakem Francouzů, kteří nesli nelibě Rupertovo hlasité obviňování jejich loďstva z anglické prohry a popírání jakékoli anglické viny, rozhodl Karel II. svěřit velení svému nemanželskému synovi Jamesi Croftsovi, vévodovi z Monmouthu.⁶¹⁶ Ke změně nakonec nedošlo, zřejmě pro snahu nepopudit ještě více parlament tím, že by byl odvolán nový prominentní kritik Francie. Válka i tak přešla do stavu viditelného fiaska. Zatímco Francie téměř ovládla Nizozemí, Anglie nedokázala porazit nizozemské loďstvo a koncem roku 1673 přišla Koruna o finance i podporu pro další válčení. Odpor k pokračování bojů mezi poslanci nevyvolala jen anglická prohra, ale i účast Španělska, Rakouska a protestantských zemí na podporu Spojených provincií.⁶¹⁷ Francouzské síly se navíc stahovaly z Nizozemí a po porážce při obléhání Bonnu v listopadu 1673 bylo zřejmé, že cíl úplné porážky Spojených provincií, selhal.⁶¹⁸

Ke zklidnění situace ve sněmovně v říjnu, kdy se parlament znovu sešel, už nepostačoval královský souhlas se zákonem o zkoušce. Po bitvě u Texelu požádal Karel II. svého francouzského spojence o subsidie ve výši 1 milionu liber, ale byl odmítnut, tudíž znovu svolal parlament.⁶¹⁹ Karel II. nechtěl vystoupit z války, neboť by odplatou za velké výdaje nezískal žádný zisk, navíc mohl čelit riziku zveřejnění tajné klauzule o své konverzi ze strany Ludvíka XIV. Anglická neaktivita, kdy se po bitvě u Texelu námořnictvo stáhlo, spolu s neschopností dostat svým závazkům, vedla k faktickému odepsání anglické pomoci na francouzské straně. Vstupem Španělska do války se navíc boje přesunuly do prostoru jižního Nizozemí, čímž padl původní plán porážky Spojených provincií.⁶²⁰ Anglická prestiž a moc v Evropě prakticky poklesla k bodu, kdy její účast ve válce přestala jednotlivé strany zajímat.⁶²¹

Poslance v dojmu, že válka se vede v zájmu vítězství katolicismu, utvrdila paradoxně kombinace lehkosti, s jakou král odepsal toleranci a přijal sňatek svého bratra. Panoval dojem ze širšího spiknutí, v němž dojde k převratu za válečné peníze.⁶²² Jazyk poslanců z podzimního zasedání roku 1673 v mnohém připomíná jazyk z dob Karla I. – sněmovní záznamy obsahují stížnosti na vzestup

⁶¹⁵ Tamtéž, s. 338.

⁶¹⁶ Tamtéž, s. 339.

⁶¹⁷ Platzhoff, s. 34.

⁶¹⁸ Howat, s. 135.

⁶¹⁹ Ackroyd, s. 413.

⁶²⁰ Black, s. 151.

⁶²¹ Pincus, s. 46.

⁶²² Howat, s. 137.

papeženství, zlé královské rádce, nebezpečí stálé armády i svévolné vlády a špatné hospodaření. Obětním beránkem, který měl zmírnit ostří kritiky, se stal kancléř Shaftesbury, který byl již na počátku války coby exponent Koruny terčem útoků.⁶²³ Karel II. v tomto rozhodnutí dlouze váhal, podle zpráv benátského vyslance celkem šestkrát změnil svůj názor na odvolání svého kancléře, než jej definitivně nahradil dosavadním generálním prokurátorem a poslancem za oxfordskou univerzitu Henegem Finchem.⁶²⁴ Z dlouhodobého hlediska tím však Karel II. – přesněji hrabě Danby, jenž již dříve eliminoval Shaftesburyho vliv na krále – situaci ještě zhoršil, když se Shaftesbury postupně stal hlavou stálé opozice vůči králově politice v parlamentu.

Obětní beránek ale na poslance nezapůsobil. V říjnu 1673 byla tak Koruna znovu vydána na milost a nemilost rozzuřeným poslancům, kteří byli ovládnuti svým antikaticismem a odporem vůči Francii. Nizozemci účinně rozněcovali nespokojenost tištěnými letáky a anglické námořní porážky spolu se ztrátou obchodu ve Středomoří posilovaly parlamentní kritiku.⁶²⁵ Panovník byl více napadán ne za válku, ale za to že činí málo proti katolíkům a umožňuje nárůst jejich vlivu. Parlamentní rokování se zvrhlo v širokou kritiku zahraniční politiky, vedení války, výdajů, sňatku Jakuba z Yorku, posilování katolíků, a nakonec vyústilo v pokus o impeachment Arlingtona a Lauderdalea.⁶²⁶

V dané situaci to tak nebyl jen Danbyho otevřeně protifrancouzský postoj, co nenechával diplomaty na pochybách, že pokračující anglické angažmá ve válce je vyloučené. V srpnu, kdy byla utvořena aliance císaře, Španělska a Lotrinska s Nizozemci, to nový kancléř pokladu otevřeně uvítal jako předzvěst konce anglické účasti na válce.⁶²⁷ Když začalo být zřejmé, že Nizozemci se nevzdají a Španělsko bude intervenovat v jejich prospěch, nejenom Danby, ale již i Arlington, začal tlačit panovníka k uzavření míru. Arlingtonova snaha z poslední čtvrtiny roku 1671 dosáhnout před vyhlášením války od Španělska záruku neutrality v chystaném konfliktu, započala příliš pozdě a nestihla být dovedena do

⁶²³ Tamtéž, s. 137.

⁶²⁴ Ackroyd, s. 417.

⁶²⁵ Black, s. 151.

⁶²⁶ 27 October 1673. In *Journal of the House of Commons: sv. 9, 1667-1687*, s. 282-283. *British History Online*, <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/pp282-283>>; 30 October 1673, in *Journal of the House of Commons: sv. 9, 1667-1687*, s. 283-284. *British History Online*, <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/pp283-284>>, 14. 3. 2017.

⁶²⁷ Grose, Louis XIV's Financial Relations..., s. 182.

konce před vyhlášením války, po které byla z anglické strany zastavena.⁶²⁸ Separátní anglický mír se ukazoval být nevyhnutelným řešením. Francouzský vyslanec Ruvigny učinil králi další nabídku subsidií pod podmínkou odročení parlamentu, ale král odmítl.⁶²⁹ Ještě dne 27. října 1673 informoval Karel II. poslance o neúspěchu mírových jednání s Nizozemci v Kolíně a požádal o prostředky k pokračování války.⁶³⁰ Poslanci však o žádosti nejednali, místo ní na svém zasedání o dva dny později požádali krále, aby donutil svého bratra rozvést se s Marií z Modeny a zahájili projednávání zákona vylučujícího katolíky z možnosti zasedat v parlamentu.⁶³¹ Bez výrazné finanční injekce válka na anglické straně pokračovat nemohla. Parlament nebyl ochoten na válčení přispět a francouzské úsilí se po vytvoření koalice na podporu Viléma Oranžského muselo soustředit na boje v jižním Nizozemí a subsidie pro spojence v Říši, nikoli na nespolehlivého a neefektivního anglického partnera.⁶³²

Král, který před necelým půlrokem obětoval své snahy o náboženský smír v zájmu pokračování války po boku francouzského spojence, došel k situaci, v níž musel obětovat i samu válku. Již v lednu 1674 v parlamentu popřel všechny zvěsti o existenci tajné dohody s Francií a francouzských subsidiích, když prohlásil že poslanci byli „*podivným způsobem uvedeni v omyl jako by existovaly nějaké tajné články [dohody s Francií] se závažnými důsledky*“ a poslancům přislíbil zaslání textu dohody k nahlédnutí, přičemž dodal své ujištění „*že není jiných dohod s Francií, před nebo od [války], uzavřených, která by nebyla dána ve známost*“.⁶³³ Poslanecký tlak se v uvedené době soustředil na zničení všech aspektů politiky, která by mohla být vnímána příznivě vůči Francii.

Dne 24. ledna byl španělský vyslanec požádán, aby se ujal zprostředkování v jednáních o míru se Spojenými provinciemi.⁶³⁴ Svou informací o mírových jednání se král pokusil zadržet slyšení o odsouzení svých ministrů, což skutečně dočasně zafungovalo – poslanci přeorientovali své stížnosti na kritiku stále

⁶²⁸ Lee, s. 69.

⁶²⁹ Grose, *Louis XIV's Financial Relations...*, s. 183.

⁶³⁰ 27 October 1673. In *Journal of the House of Commons: sv. 9, 1667-1687*, s. 282-283. *British History Online*, <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/pp282-283>>, 14. 3. 2017.

⁶³¹ 30 October 1673. In *Tamtéž*, s. 283-284. *British History Online*, <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/pp283-284>>, 14. 3. 2017.

⁶³² Stoye, s. 205.

⁶³³ 7 January 1674. In *Journal of the House of Commons: sv. 9, 1667-1687*, s. 286-291. *British History Online*, <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/pp286-291>>, 14. 3. 2017.

⁶³⁴ 24 January 1674. In *tamtéž*, s. 298. *British History Online*, <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/p298>>, 14. 3. 2017.

armády a (jako tradičně) na rostoucí vliv papeženců. Karel II. logicky předpokládal, že Nizozemci dohodu potřebují, ale pro zdůvodnění dvou let finančních a lidských obětí potřeboval alespoň formální ústupky. O jednání se přitom král nezmínil předem ani své tajné radě.⁶³⁵ Nizozemci pochopili potřebu Karla II. dosáhnout určitých formálních ústupků, a tak souhlasili se stahováním vlajky na pozdrav anglickým lodí, ale odmítli i drobné ústupky v podobě platby za právo rybolovu v anglických vodách, čímž se z uznání anglické suverenity na moři stal spíše prázdný pojem.⁶³⁶ Z vnitropolitických důvodů na mírová jednání tlačil nejen Karel II., ale i Vilém Oranžský, který chtěl dát Nizozemcům i svým spojencům signál o nastolení vítězného kurzu ve válce.⁶³⁷

Zřejmě kombinace nedostatku financí a snahy usmířit se s poslanci pro zlepšení financování Koruny přiměla panovníka k přijetí nových mírových návrhů Viléma Oranžského. Dne 9. února 1674 byl pak vyjednávací obou stran podepsán Westminsterký mír, který potvrdil fakticky předválečný status quo. Pro anglickou reputaci bylo v zásadě štěstím, že se Karlovi II. podařilo – proti vlastní vůli – vycouvat z války včas. Podpis smlouvy oznámil Karel II. poslancům 24. února zároveň s nečekaným odložením jejich zasedání až do listopadu,⁶³⁸ zřejmě veden obavou z francouzské reakce a poskytující si tak určitý manévrovací prostor. Věděl velmi dobře, že parlamentní nespokojenost je živena nizozemskými agenty a nechtěl jim dát možnost zavléci Anglii do války s Francií. Přesto lze mír označit za jednoznačný úspěch politiky Viléma Oranžského – v době, kdy ve Spojených provinciích sílila mírová strana, jí poskytl mír s jedinou možnou hrozbou na moři.⁶³⁹ Ještě v jedné věci můžeme spatřovat nizozemské vítězství: v roce 1672 byly Spojené provincie hrozbou anglické prosperitě, zatímco po roce 1673 vyvolávala obecný odpor Francie pro připisované aspirace po evropské nadvládě a prosazování katolictví.

Válka, která byla vedena také pro posílení anglického obchodu, jej však nakonec jistou ironií skutečně posílila. Podpisem míru se Anglii uvolnily ruce k zásobování obou válčících stran díky postavení neutrála. Skutečně došlo k převzetí řady nizozemských tras, neboť jejich komerční loďstvo bylo vázáno

⁶³⁵ O'Malley, s. 343.

⁶³⁶ Black, s. 152.

⁶³⁷ Onnekink, s. 143.

⁶³⁸ 24 February 1674. In *Journal of the House of Commons: sv. 9, 1667-1687*, s. 314. *British History Online*, <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/p314>>, 14. 3. 2017.

⁶³⁹ Haley, s. 615.

válečným úsilím. Westminsterský mír také neznamenal konec aktivi anglické válečné flotily. S ohledem na poskytnuté prostředky na loďstvo a snahu krále napomoci oživení anglického obchodu došlo v průběhu let 1674 a 1676 ke kampaním proti pirátům v Tripolsku a při pobřeží Alžíru proti pirátům, stejně jako je začala intenzivněji potírat v Karibiku.⁶⁴⁰

Válka se Spojenými provinciemi, od níž si Karel II. sliboval finanční zhojení pokladny, nakonec překročila výdaje kryté parlamentem o 443 000 liber.⁶⁴¹ Ukázalo se, že ani subsidie z Francie nepostačují, a tak se dluhy Koruny opět jen zvýšily. Bylo celkem jasné, že otěže anglické politiky bude muset převzít nová tvář, která přinese zotavení financí skrze spolupráci s parlamentem. Podobně, jako ukončila druhá anglo-nizozemská válka kariéru kancléře Clarendona, ukončila ta třetí kariéru kancléře Shaftesburyho a v menší míře také tajemníka Arlingtona. Válka ale přinesla krach nejen finanční, ale i celé dosavadní politické koncepce, jíž můžeme chápat coby posílení monarchie skrze porážku Nizozemí.

5.2 Roky diplomatického tápání

Necelých pět let, která zbývala do uzavření mírových jednání v Nijmegenu, znamenaly pro Anglii období hledání nového vztahu ke kontinentálním záležitostem. Navzdory faktu, že se jednalo o dobu vyplněnou dosud nejmenší mírou improvizací, v tomto svém cíli byla neúspěšná. Protichůdné tendence, prováděné panovníkem a jeho nejbližšími důvěrníky, ostré spory s parlamentem a v neposlední řadě probíhající válka v Evropě, to vše znemožnilo vznik nové koncepce v anglické zahraniční politice. Peter Ackroyd s poetikou sobě vlastní onačil za charakteristický rys politiky Karla II. v letech po uzavření míru obraty a zmatení, vyčkávání a improvizaci.⁶⁴² Tento soud zahrnuje ale jen jednu stranu pravdu. Třebaže v uvedených letech, minimálně do roku 1678, byly všechny tyto prvky v anglické politice přítomny, zároveň lze tuto dobu improvizací, nahodilosti a obratů může směle označit za vrchol Karlovy osobní diplomacie, ačkoli spíše z nezbytí než z promyšleného plánu.

⁶⁴⁰ Scott, *When the Waves...*, s. 105.

⁶⁴¹ Coward, s. 318.

⁶⁴² Ackroyd, s. 422.

Zdá se být až paradoxem, že v letech 1674-1679 poprvé během vlády Karla II. nebyla Koruna tísněna hrozbami bankrotu, mezinárodní izolace nebo ekonomické stagnace. Naopak, od roku 1674 zafungovaly změny ve správě daní,⁶⁴³ k nimž došlo v počátcích války, a nizozemské válečné úsilí uvolnilo prostor pro aktivitu anglických obchodníků.⁶⁴⁴ S rozvojem obchodu rostl výběr cel a již v roce 1673 Karel II. poprvé získal příjmy ve výši 1,2 milionu liber, které mu byly parlamentem zaručeny při jeho nástupu.⁶⁴⁵ Na diplomatickém poli se o podporu Anglie ucházely obě válčící strany – politici v Paříži, Haagu, či Madridu věřili nejpozději od roku 1676, že Anglie má moc rozhodnout válku svým vystoupením.⁶⁴⁶ Monarchie však trumfý, které ji trochu bezděčně skončily v pomyslné ruce, nedokázala využít pro vnitropolitické problémy. Válka s Nizozemím vedla k eskalaci napětí ve vztazích krále a parlamentu. Znovu se vyostřila náboženská otázka a tentokrát dostala významné zahraničněpolitické konotace. Pád faktického prvního ministra Thomase Osborn, hraběte Danbyho, v dubnu 1679, spolu s rozpoutáním hysterie kolem takzvaného papeženského spiknutí na podzim 1678 a související snahou vyloučit vévodu z Yorku z následnictví přivedl obnovenou monarchii na pokraj zhroutení.

Mír z Westminsteru lze z pohledu zbývajících pěti let francouzsko-nizozemského válčení vidět jako anglickou rezignaci na ovlivňování kontinentálního dění. Anglický vliv na události v Evropě byl v letech 1674-1678 skutečně dán spíše dopady její pasivity než aktivním vystoupením. Podpisem míru Karel II. do značné míry rezignoval na vlastní zahraničněpolitický program. Bezprostředně po jeho podpisu se do Haagu vrátil jako vyslanec sir George Temple, k radosti Viléma Oranžského, který si to vyložil jako předzvěst brzké podpory od Anglie v bojích s Francií.⁶⁴⁷ Jeho očekávání bylo naivní, protože podle tajné klauzule Doverské smlouvy nemohl Karel II. Nizozemcům pomoci, aniž by se zároveň nevystavil riziku zveřejnění smlouvy, a tedy možnosti závažné

⁶⁴³ V průběhu III. anglo-nizozemské války byly opuštěn systém nájemců daní a cel, do roku 1683 byl výběr veškerých státních příjmů již mimo zprostředkovatele. Tomlinson, s. 100.

⁶⁴⁴ Oživení královských financí však nesmíme přeceňovat, výdaje Koruny nadále převyšovaly její příjmy, avšak obě stránky rozpočtu vykazovaly rostoucí tendenci a jejich vzájemný rozdíl se postupně snižoval. Příčinu toho nelze spatřovat jen v krátkodobých výhodách, které anglický obchod těžil z postavení neutrálního dodavatele pro obě válčící strany, jak blíže zdůvodňuje Kishlansky na s. 249.

⁶⁴⁵ Hill, s. 186.

⁶⁴⁶ Price, s. 131.

⁶⁴⁷ Troost, s. 287.

vnitropolitické krize. George Temple však sloužil v Nizozemí nezáměrně nejlepší anglickým zájmům, vzbuzující mezi nizozemskými představiteli plané naděje a mezi francouzskými nevoli tím, že vystupuje spíše jako emisar Viléma III. než Karla II.⁶⁴⁸

Zatímco Francie zůstala ve válce proti rostoucí koalici, Anglie válku ukončila opuštěním spojenece z vnitřních příčin, za což získala lepší mír než v roce 1668. Ačkoli mírové narovnání s Nizozemím nevyřešilo problémy obchodní konkurence ani nevyjasnilo vztahy obou zemí, na obou stranách se již nevyskytly nové úvahy o další vzájemné válce, která by způsobila škody podobného rozsahu. Mezi anglickými elitami zůstal živý názor, že obchod může vzkvétat pouze následkem pokoření Nizozemců, ale za panujícího konfliktu mohlo dojít k převzetí nizozemských obchodních tras anglickými obchodníky čistě na základě neutrálního statutu anglických plavidel.⁶⁴⁹ Potřeba účinně se hájit před zajímáním lodí posuzovaných jednou či druhou stranou za nepřátelská místo neutrálních, vedla na anglické straně k vzniku systému konzulárních vztahů, což podpořilo příznivý dopad míru na rozvoj obchodu.⁶⁵⁰

Mírová situace upevnila postavení anglických výsadních společností, tolik kritizovaných v parlamentu, protože s podporou vlády zásobovaly bojující strany a převzaly i určité bezpečnostní funkce, což dlouhodobě posilovalo anglickou námořní moc.⁶⁵¹ Jelikož královské námořnictvo začalo být chápáno jako hrozba, neboť nespádalo pod parlamentní kontrolu a mohlo být králem využito k mocenskému převratu – což bylo předmětem oficiálních parlamentních debat⁶⁵² – došlo k přeorientování budování silného loďstva skrze poloveřejné výsadní společnosti.⁶⁵³ Mírová situace napomohla k posílení námořnictva: rostoucí příjmy

⁶⁴⁸ O vnímání Templea a jeho druhé misi v Nizozemí blíže tamtéž, s. 287-289.

⁶⁴⁹ Zejména v obchodu mezi Středomořím a Severním mořem a na Baltu k tomu fakticky došlo. Viz Price, s. 130.

⁶⁵⁰ Problematiku formování a působení anglické konzulární správy za vlády Karla II. obsáhle zpracovala Violeta Barbour ve studii „Consular Service in the Reign of Charles II“. Zde viz zejména Barbour, s. 575-576.

⁶⁵¹ Hill, s. 183.

⁶⁵² Příkladem budiž třeba „18 May 1675“, in *House of Commons Journal*, sv. 9, s. 340-341. In *British History Online*, <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/pp340-341>>, 28. 2. 2017.

⁶⁵³ Davies, s. 274.

znamenalý úhradu dluhů, opravy lodí a spuštění nových plavidel a administrativní reorganizaci, která ale více propojila důstojnický sbor s dynastií.⁶⁵⁴

Třebaže westminsterský mír uzavřený v kontextu válčící Evropy měl na obchod jednoznačně pozitivní dopad, ke spokojenosti obchodních kruhů to nestačilo. Londýnská City viděla válku jako fiasko způsobené neschopností králových rádců, ti zase přičítali vinu za porážku nizozemské propagandě a krátkozrakosti poslanců.⁶⁵⁵ Tajná diplomacie dvojice monarchů vedla k zahájení války, ale veřejný odpor vůči ní, spolu s neschopností anglického loďstva dosáhnout přesvědčivého vítězství, donutil Anglii stáhnout se z konfliktu. Hlavní cíl války sice splněn nebyl, ale anglická pozice námořní mocnosti a úloha ve světovém obchodu byla uhájena, rozhodně lépe než po předchozí válce.⁶⁵⁶ Ukázalo se, že podpora anglického obchodu, klíčové téma politické debaty 60. let, odsunul průběh třetí anglo-nizozemské války a situace v Evropě do pozadí. Hlavním zájmem parlamentu a anglické politické veřejnosti se stalo náboženství. Mír definitivně rozbořil dosavadní fasádu politické jednoty.

Zdá se, že tato rizika si ve Francii uvědomili dříve než u Karlova dvora. Již před podpisem mírové dohody ve Westminsteru přesvědčoval francouzský vyslanec Ruvigny krále, že anglickým i francouzským zájmům po odchodu z války nejvíce prospěje odročení parlamentu.⁶⁵⁷ Novým cílem francouzské diplomacie se stalo udržet Anglii mimo konflikt, což se vzhledem k velké účinnosti politiky subsidií nejevilo jako zvlášť náročný plán. Po mírovém ujednání nizozemská koalice přečísčila Francii, tudíž se stalo Ludvíkovým zájmem udržovat na ostrovech přátelsky nakloněný režim.⁶⁵⁸

Očekávání francouzské diplomacie, že jim Anglie díky sympatiím panovníka, podpořených štědrými úplatky, zachová náklonnost, ale zkomplikoval muž, kterého si Karel II. vyhlédl coby nového prvního ministra. George Osborne, který nahradil Clifforda coby strážce pokladu, byl po uzavření westminsterského míru povýšen na hraběte Danbyho a po válečném fiasku fakticky vytlačil

⁶⁵⁴ Na většině těchto změn měl zásadní podíl Samuel Pepys, který se na jaře 1674 vrátil na admirálitu s novým titulem sekretáře pro záležitosti anglického námořnictva, v níž vydržel do nástupu Jakuba II., kdy se admirálitu vrátila k původnímu systému komise, seč Pepyse ponechal král v jejím čele. Weigley, s. 154.

⁶⁵⁵ Howat, s. 137.

⁶⁵⁶ Jackson, s. 147.

⁶⁵⁷ Grose, *Louis XIV's Financial Relations...*, s. 183.

⁶⁵⁸ Platzhoff, s. 19-21.

dosavadní členy takřčené *cabaly*⁶⁵⁹ z vlivu na politické rozhodování.⁶⁶⁰ Jeho výběr nebyl samozřejmý, krále k němu dovedla spíše potřeba schopného parlamentního „manažera“, který dokáže vyvažovat nespokojenost poslanců a Koruny tlakem obou na vzájemné kompromisy.⁶⁶¹ Danbyho hvězda vyšla za třetí anglo-nizozemské války, kdy převzal odpovědnost za uplácení poslanců a získávání prostředků na námořnictvo.⁶⁶² Léta 1674-1678 jsou obecně označována za Danbyho éru, což ale neznámá, že by to se směřování anglické politiky ubíralo podle jeho plánů – v řadě ohledů neměl Danby plnou podporu svého krále, třebaže pro něj byl nezbytný pro obnovení důvěryhodného politického kurzu a revitalizace financí.

Danby věřil, že ortodoxní kurz státního anglikanismu je nejlepší cestou, jak sjednotit národ, k čemuž se dá využít i aliance s protestantskými zeměmi.⁶⁶³ Než dojde k obnovení podpory monarchie, je potřeba ji zajistit pomocí tajných fondů, nových šlechtických titulů a udílení význačných úřadů.⁶⁶⁴ Jádrem jeho koncepce bylo v důsledném anglikanismu dovnitř a opatrném protifrancouzském postoji navenek, což v souhrnu mělo zachránit královské finance. Největším protivníkem těchto snah byl sám král, hned v závěsu následovaný rodící se parlamentní opozicí. Danbyho snahy o nalezení kompromisu s parlamentem ničila opakovaná odročení parlamentu, pokus o uspořádání financí rostoucí náklady dvora a úsilí o protestantskou politiku zase vazba na Francii. Přesto lze Danbyho označit ze všech Karlových blízkých spolupracovníků za nejpragmatičtějšího – kde nešlo najít kompromis mezi zájmy panovníka a parlamentu, tam problém ignoroval, dokud to bylo možné. Danby tlačil na Karla II. k ukončení vazby na Ludvíka XIV., ale byl odkázán na to, ať se zabývá domácími záležitostmi a ne

⁶⁵⁹ Ono vytlačení však bylo do jisté míry přirozeným jevem souvisejícím z oslabením vlivu všech jejích členů. Vévoda Buckingham a hrabě Shaftesbury se stále více názorově vzdalovaly svému panovníkovi a v Danbyho éře představovali již regulérní opozici proti jeho záměrům, Clifford musel opustit místo pokladníka následkem zákona o zkoušce, Lauderdale zůstal trvale ve Skotsku, kde pro rostoucí problémy neměl kapacity zapojovat se do londýnské politiky a hrabě Arlington se stal komořím a jeho možnosti mocenské politiky se výrazně omezily, třebaže nadále zůstal činitelem výkonu zahraniční politiky.

⁶⁶⁰ Ackroyd, s. 418.

⁶⁶¹ Názor, s kterým přišel Kishlansky. Jeho tvrzení podporuje pozdější vývoj, kdy král a Danby prováděli často protichůdnou a na sobě nezávislou anglickou politiku. Kishlansky, s. 242.

⁶⁶² Howat, s. 139.

⁶⁶³ Ackroyd, s. 418.

⁶⁶⁴ Hraběte Danbyho sice nelze považovat, a to ani v anglickém prostředí, za vynálezce politiky královské patronáže, nicméně mu také nelze upřít, že patřil – vedle vévody Buckinghama z časy Karla I. a vévody Newcastle z doby Jiřího II. – k jejím mistrovským praktikům.

diplomacií.⁶⁶⁵ Nesmíme zapomínat, že Danby nebyl informován o tajných člancích Doverské smlouvy. Přesně takovou strategii zvolil Danby v zahraniční politice a Karel II. se jí nakonec prakticky přizpůsobil. Problém byl, že protifrancouzské postoje vytvářely základnu pro Danbyho podporu v parlamentu, ale sám je mohl praktikovat jen v omezené míře, k níž mu král umožnil zajít, což limitovalo jeho důvěryhodnost i možnosti. Plán odvrátit panovníka od Francie zajištěním dostatku financí od parlamentu, který Danby zřejmě sledoval, byl ale příliš troufalý, aby v situaci prohrané války a zjitřených konfesních vášních mohl vyjít.

Pozice hraběte Danbyho nebyla ani zdaleka tak silná, jako kancléře Clarendona v letech po restauraci, a dokonce se ani neblížila roli, jakou zastával lord Arlington v letech před třetí anglo-nizozemskou válkou. Mezi jeho protivníky ostatně patřili Buckingham, Ormonde i Arlington.⁶⁶⁶ Jeho prací bylo zajistit králi finance a podporu v parlamentu, což nebylo možné bez změn královy zahraniční politiky, s níž sám Danby nemohl mnoho činit, ač s ní sám nesouhlasil. Můžeme se uchýlit k mírné psychologizaci tvrzením, že působil coby první ministr, neboť ostatní osoby z králova okruhu byly ještě rizikovější a nedůvěryhodnější.⁶⁶⁷ Z výše nastíněného je zřejmé, že nemůžeme přijímat tradovanou představu o hraběti Danbym jako faktickém vládcí Anglie v letech mezi westminsterským mírem a vystoupením Tituse Oatese.⁶⁶⁸

Role nové strážce pokladu při utváření anglické zahraniční politiky není zcela vyjasněna. Nesouhlasil podle dochovaných zdrojů s profrancouzskou orientací Koruny a snažil se ji zvrátit. Francouzský vyslanec Colbert de Croissy ve své korespondenci vinil z rozpoutání nálad proti Francii střídavě prince Ruperta, vévodu z Cumberlandu, a hraběte Arlingtona, nikoli Danbyho.⁶⁶⁹ Kancléř pokladu pravděpodobně nebyl proti Francii apriorně – a nezdá se, že by měl problém s absolutistickými tendencemi svého panovníka, které naopak

⁶⁶⁵ Coward, s. 321.

⁶⁶⁶ Kovář, Martin. *Stuartovská Anglie*, Praha 2001, s. 234.

⁶⁶⁷ Tamtéž, s. 234.

⁶⁶⁸ Tuto tezi recyklují všechny syntézy anglických dějin 17. století, od Trevelyanovy *England under the Stuarts* z roku 1933 (např. s. 379), po Cowardovu *The Stuart Age* z 1994 (s. 318), včetně v češtině dostupné *Stuartovské Anglie* od Martina Kováře či nejnovější syntéza Petera Ackroyda *Rebellion*, jehož český překlad se připravuje v nakladatelství BB Art. Obávám se ale, že je to spíše případ přání otcem myšlenky, neboť ať to zapadá do širšího výkladového rámce „král a jeho první rádce“, konkrétní doklady takový soud myslím neumožňují.

⁶⁶⁹ O'Malley, s. 341.

podporoval. Pouze věřil, že panovník musí mít fungující vztah s parlamentem, což vyžaduje politiku vstřícnou k Nizozemí a odporující Francii.⁶⁷⁰

Danbyho předpoklady se mimoděk protuly s přístupem na druhé straně kanálu. Po roce 1674 přestal Ludvík XIV. vnímat Anglii jako samostatného mocenského hráče. Z francouzského pohledu platilo, že přátelství ostrovní monarchie si jde odteď vždy koupit, ať na straně panovníka, či jeho parlamentu. Francouzská diplomacie věřila, ne neoprávněně, že v případě nutnosti lze Anglii vždy neutralizovat pomocí úplatků.⁶⁷¹ Celá 70. léta 17. století jsou v Anglii téměř zlatou érou uplácení poslanců. V roce 1669 si Andrew Marvell, poslanec za Hull, sestavil objemný souhrn „důchodového parlamentu“, kde shrnul příjmy, na které si jeho kolegové přišli na základě korupce, patronáže či zneužívání svého postavení.⁶⁷² Byly to nejenom francouzské a nizozemské subsidie, ale i vládní peníze, kterými se na členech parlamentu nešetřilo – zlepšený výnos cel z dob po westminsterském míru sloužil téměř výhradně na uplácení poslanců. V roce 1674 už Koruna platila na rentách členům parlamentu šestinásobek toho, co v roce 1664, většinou prostřednictvím Danbyho tajného fondu, který rozdál v roce 1676 poslancům 84 000 liber.⁶⁷³ Tato inflace finančních podpor byla vyvolána nejen vyhocenější politickou situací, ale také rostoucím objemem prostředků vynakládaných na poslance z ciziny.⁶⁷⁴ Účinnost vynaložených zdrojů však nelze přeceňovat, například španělská diplomacie se pokoušela touto metodou ovlivňovat poslance od roku 1662 do roku 1677 a nevedlo to k žádným výsledkům.⁶⁷⁵

Nelze se příliš divit, že tradiční interpretace hovoří o zaprodání anglické politiky za francouzské peníze.⁶⁷⁶ V novější odborné literatuře je přijímání francouzských peněz legitimizováno poukazem na nutnost reformovat armádu i námořnictvo v tváři tvář hrozbě další války, ať kontinentální nebo domácí.⁶⁷⁷

⁶⁷⁰ Howat, s. 140.

⁶⁷¹ Price, s. 132.

⁶⁷² Pearson, s. 208.

⁶⁷³ Hill, s. 188.

⁶⁷⁴ Black, s. 137.

⁶⁷⁵ Haley, s. 615.

⁶⁷⁶ Například i jinak důsledně revidující Kishlansky píše jasně, že Karel II. prodal svou zahraniční politiku Francii a za dodatečné platby byl ochoten provádět profrancouzské kroky i v domácí politice. Kishlansky, s. 247.

⁶⁷⁷ V této tendenci například John Miller v kolektivní monografii *The Restored Monarchy: 1660-1688*, kde rozvádí tezi ve spojitosti s anglickou neutralitou k prosté binárnosti Karlovy politiky –

Francouzské subsidie inkasoval Karel II. ve třech vlnách, první v letech 1671-1674, následující v souvislosti s odročením parlamentu 1676-1677 a poslední v letech 1681-1685. Na základě smluv a dochované korespondence mělo být králi skrze londýnské bankéře vyplaceno přes tři čtvrtě milionu liber, což záznamy potvrzují.⁶⁷⁸ Daná částka tvoří více jak polovinu ze 1 200 000 liber zaručených korunních příjmů. Skutečnost, že finanční podpora od Ludvíka XIV. nakonec za válečných a poválečných let nepřesahovala 10 % ročních příjmů vlivem vysokých příjmů z cel a parlamentních grantů, mne ale činí skeptickým vůči častému argumentu, že Karel II. byl na francouzské podpoře v posledních letech závislý a nemohl získat jiné zdroje příjmů.⁶⁷⁹

Dosavadní výklad, že díky přísunu francouzské finanční podpory se Karel II. rozhodl nesvolávat parlament, neobstojí. Teorie stále hlavně na faktu, že v letech 1671-1673 a 1675-1677 se parlament nesešel (a znovu v letech 1679-1681 a 1681-1685). Ačkoli nový francouzský vyslanec Ruvigny nabízel Karlu II. finance za nesvolání parlamentu například v roce 1675, král tyto prostředky odmítl.⁶⁸⁰ Skutečné příčiny nesvolávání parlamentu je třeba hledat nikoli v tlaku Francie, ale ve vnitropolitických komplikacích. Obavy z rostoucího vlivu katolicismu, vyvolané za nedávné války a posílené ještě katolickým sňatkem vévody z Yorku, komplikovaly vládnutí v Anglii po celá 70. a 80. léta.⁶⁸¹ Fakt, že parlamenty v letech 1672-1679 se pravidelně scházely, když králi došla hotovost, nepřímo svědčí na podporu výše zmíněného tvrzení. Ve skutečnosti francouzské peníze zřejmě sloužily Karlu II. jen jako zástěrka k tomu, aby činil, co sám chtěl.⁶⁸²

Po jistém zaváhání a vyjednávání s Francií, svolal Karel II. na 13. dubna 1675 do Westminsteru další zasedání parlamentu, jehož cílem mělo být dle králova proslovu zabezpečení zájmů protestantského náboženství doma i

bud' musel přijímat francouzskou penzi, nebo se připojit k nějakému vojensky silnému spojenci. Miller, s. 34 an.

⁶⁷⁸ Přesněji řečeno, dle záznamů králova osobního komorníka a pokladníka Williama Chiffinche bylo vyplaceno celkem 759 750 liber. Grose, *Louis XIV's Financial Relations...*, s. 201.

⁶⁷⁹ Z novější literatury tento argument v čistě vulgarizované podobě přebírá třeba David Sturdy v syntéze *Fractured Europe 1600-1721*, nicméně objevuje se už v prvních klasických pracích anglické historiografie. Kupodivu však tato teze není příliš běžná v literatuře neanglické provenience, kde se více akcentuje vnitropolitický aspekt vztahu Karla II. a parlamentu.

⁶⁸⁰ Grose, *Louis XIV's Financial Relations...*, s. 185.

⁶⁸¹ Black, s. 29.

⁶⁸² S tímto názorem souzní ostatně i Jeremy Black, třebaže je propojuje se sympatií panovníka vůči Francii a absolutismu spíše než s improvizací vzhledem k problematické vnitropolitické situaci. Tamtéž, s. 24-25.

v zámoří.⁶⁸³ Pravou příčinu sotva mohl být králův zájem angažovat se ve věci ochrany protestantismu, klíčem bylo znovu naplnit státní pokladnu. Daná vyjádření na podporu anglikanismu a proti hrozbě katolicismu nelze chápat jinak, než jako snahu Koruny nalézt společný jazyk s členy obou sněmoven a využít toho k posílení panovníkových příjmů. Ačkoli měl Karel II. nepopíratelně profrancouzské směřování a nevnímal problematiku francouzské úspěchy v jižním Nizozemí, nechtěl dráždit poslance a naznačoval různé varianty ukončení své pasivní politiky.⁶⁸⁴

Základní spor se však v parlamentu nevedl na platformě konfesní legislativy, ale ve věci financování námořnictva. Poslanci projevovali obavu, že kombinace rostoucích příjmů Koruny na clech a stále silnější námořnictvo povedou ke králově pokusu vládnout bez parlamentu.⁶⁸⁵ Ještě větší obavu měly ze stálých vojenských sil, které chápaly jako nástroj možného profrancouzského a prokatolického převratu, který provede král k odstranění parlamentu a zavedení katolictví.⁶⁸⁶ Podobná rétorika se objevuje již po roce 1667, kdy se poprvé hovoří o „svévolném vládnutí“ (*arbitrary government*), představujícím králův plán na zavedení absolutismu.⁶⁸⁷ Jejich základní obavou bylo směřování Anglie k „svévolnému vládnutí“, pod kterýžto označením viděli korupci, neschopnou správu země a jejích financí, prodejnost národních zájmů a nedostatečnou obhajobu anglických zájmů – manifestem těchto obav se stal pamflet poslance Marvella *Vysvětlení rostoucího papežství a svévolné vlády zejména v Anglii*.⁶⁸⁸

Měsíce debat nakonec lze chápat jako rozvažování nad tím, zda je větší hrozbou Karel II. a jeho absolutistické tendence doma, nebo Ludvík XIV. a jeho hegemoniální choutky v zahraničí. Francouzská diplomacie si byla dobře vědoma nebezpečí, jakému může od zasedajícího parlamentu nastat. Již v březnu, kdy bylo jisté, že parlament nebude odročen, poslal Ludvík XIV. k Ruvignymu 100 000

⁶⁸³ 13 April 1675. In *House of Commons Journal*, sv. 9, s. 314-316. *British History Online*, <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/pp314-316>>, 28. 2. 2017.

⁶⁸⁴ Price, s. 132.

⁶⁸⁵ Jejich obava nebyla tak zcela nereálná, v letech 1681-85 se o to Karel II. skutečně pokusil.

⁶⁸⁶ Kishlansky, s. 255.

⁶⁸⁷ Tamtéž, s. 255.

⁶⁸⁸ Celým názvem „*An account of the growth of popery and arbitrary government in England more particularly, from the long prorogation of November, 1675, ending the 15th of February, 1676, till the last meeting of Parliament, the 16th of July, 1677*“. Znění je dostupné on-line skrze portál *Early English Books*, url <<http://quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text-idx?c=eebo;idno=A52125.0001.001>>, 28. 2. 2017.

livrů na úplatky a dalších 3000 měsíčně po dobu zasedání na hoštění poslanců.⁶⁸⁹ Ani na opačné straně se nezahálelo. Ve stejné době se princ Rupert spojil s Arlingtonem, Ormondem a novým státním tajemníkem sirem Josephem Williamsonem ve snaze dotlačit krále k novým volbám vyvoláním politické krize a zablokováním parlamentu.⁶⁹⁰ Nakonec k velkému překvapení zafungoval Danbyho systém politické protekce a korupce – natolik, že půl roku po zahájení zasedání bude Danby čelit impeachmentu právě za uplácení poslanců.

Od parlamentního zasedání z jara 1675 můžeme hovořit o vyprofilované opozici proti panovníkovi. Systematická snaha hraběte Danbyho o budování podpory v parlamentu vyvolala protitah od jeho kritiků. Kolem bývalého kancléře Shaftesburyho a vévody z Buckinghamu se začali spojovat poslanci nespokojeni s dvorem, obávající se královské kontroly ozbrojených sil, kritizující absenci parlamentního dohledu nad příjmy a výdaji Koruny a hájící zájmy širšího protestantismu doma a v cizině. Existující opoziční proud se snažil vyhnout označení za stranu či frakci, protože by to mohlo implikovat neloajalitu vůči monarchii jako instituci, proto hovořili o „své straně sálu“, čímž se začala rodit anglická tradice usazení opozice naproti královým zástupcům.⁶⁹¹ Během půlroku jednání došlo k postupnému stmelování kriticky zaměřených členů obou komor, kteří se při dalším zasedání v roce 1677 objeví coby „strana venkova“ pod Shaftesburyho vedením.

Počátek jednání využil Danby k obnovení zákony vynucované anglikánské ortodoxie, čímž se pokusil zmírnit útoky na dvůr jako centrum katolicismu. Jeho kalkul na získání hlasů (a peněz) skrze striktní náboženskou politiku však neuspěl. Zavádění nové legislativy – jako třeba zákona pro snadnější a rychlejší objevení a odsouzení papeženství⁶⁹² – stálo od prvních dní jednání ve stínu francouzského postupu v oblasti Nizozemí. Poslanci doufali, že v tváři tvář pokračujícím bojům bude jejich tlak dostatečně účinný, aby přiměli Korunu k podpoře nizozemských vztah. Skutečnost, že k tomu nejevil panovník žádné tendence, vedla nutně

⁶⁸⁹ Grose, Louis XIV's Financial Relations..., s. 186.

⁶⁹⁰ O'Malley, s. 343.

⁶⁹¹ V případě stoupců Buckinghamu a Shaftesburyho se tou „stranou sálu“ (*side*) rozuměl jih a východ zasedací místnosti. Ackroyd, s. 419.

⁶⁹² Originálním názvem *Bill for the more easy and speedy Discovery and Convictions of Papists*, byl projednáván a přijat na zasedání dne 21. 4. 1675. *Journal of the House of Commons*, sv. 9, 1667-1687, „21 April 1675,“ s. 320-321. In *British History Online* [on-line], url <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/pp320-321>>, 28. 2. 2017.

k spekulacím o zákulisním vlivu katolíků na anglickou politiku.⁶⁹³ Pro Karla II. byly spekulace o vstupu do války výhodné, třebaže neměl v plánu se do ní zapojit. Zvěsti o možném angažmá ve válce se pokusil využít k zajištění financí na stálou armádu a námořnictvo. Finance na loďstvo byly schváleny po dlouhých debatách až na podzim celkem těsnými většinami.⁶⁹⁴ Terčem kritiky za vstřícnost k Francii se paradoxně stal pokladník Danby. Poté, co se mu podařilo o jeden hlas zabránit přijetí zákona, nařizující anglickým poddaným ve francouzských službách návrat do Anglie, usoudil francouzský vyslanec de Ruvigny, že musí pomoci sobě nakloněných poslanců dosáhnout rychlého ukončení zasedání, neboť nedokáže protifrancouzské návrhy účinně potlačovat.⁶⁹⁵

Parlament zasedal do listopadu 1675, kdy skončil po žádosti o stažení anglických vojáků z francouzských služeb a pokus sesadit Danbyho a Lauderdalea.⁶⁹⁶ Král zasedání odložil bez pokusu o závěrečnou řeč o 15 měsíců, tak bezprecedentně dlouhou dobu, že panovala všeobecná shoda o brzkém vypsání voleb.⁶⁹⁷ Volby však Karel II. rozhodně neměl v úmyslu, již vynaložené prostředky by přišly vniveč a navíc by nové volby přivedly do parlamentu ještě radikálnější poslance.⁶⁹⁸ Ukázalo se totiž, že kancléř pokladu nedokáže čelit rostoucí nespokojenosti poslanců, živené zahraničními subsidiemi. Silné útoky na Danbyho měly vystopovatelný původ ve Francii, neboť ve Versailles panovala obava, že lord pokladník chce využít zoufalého postavení Koruny v parlamentu v přesvědčení Karla II. k pomoci Nizozemcům.⁶⁹⁹ Po odročení zasedání Ludvík XIV. odmítl Karlovu nabídku míru s Nizozemím, neboť tím již neriskoval vyvolání vnitropolitické krize v Anglii.⁷⁰⁰

⁶⁹³ Trevelyan, s. 380.

⁶⁹⁴ Šlo o několik grantů v celkové výši 600 000 liber schválených 6. 11. 1675 poměrem 176:150 a 163:141. 11 November 1675. In *Journal of the House of Commons: sv. 9, 1667-1687*, s. 372-374. *British History Online*. <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/pp372-374>>, 16. 4. 2017.

⁶⁹⁵ Grose, *Louis XIV's Financial Relations...*, s. 187.

⁶⁹⁶ Impeachment Danbyho neprošel jen díky 30 narychlo uplaceným poslancům. Ackroyd, s. 420.

⁶⁹⁷ Tamtéž, s. 188.

⁶⁹⁸ Pearson, s. 208.

⁶⁹⁹ Stoye, s. 209

⁷⁰⁰ Tamtéž, s. 209.

5.3 Pokus o obrat

Po míru z Westminsteru zůstávaly vztahy Spojených provincií s Anglií napjaté až nepřátelské. Na rozdíl od situace po druhé anglo-nizozemské válce, kdy po podpisu mírové smlouvy bezprostředně následovala jednání o spolupráci na protifrancouzské bázi, nenásledovala obdobná jednání po zakončení třetí anglo-nizozemské války. Navzdory faktu, že se Vilém III. pokoušel prostřednictvím Williama Templa a nakloněných členů parlamentu působit na Karla II. směrem k poskytnutí pomoci, nejevil král a jeho ministři přílišný zájem o jednání s Nizozemci.⁷⁰¹ Vilém Oranžský i nový velký penzionář Fagel byl přesvědčeni, že je anglickým státním zájem oponovat posilování francouzského vlivu a očekávali nepřímou, ale výraznou pomoc od Karla II., v čemž byli zklamáni.⁷⁰² Aby nebylo pochyb o míře vstřícnosti, kterou choval Karel II. vůči svému synovci, odmítl jeho žádost o osobní setkání a vydal zákaz verbovat v Anglii muže pro službu v nizozemské armádě a námořnictvu.⁷⁰³ Krok vzbudil kritiku na adresu Anglie jak od Viléma III. za to, že umožňuje Francii rozšiřovat svou moc na úkor evropské rovnováhy, tak od samotného anglického velvyslance Templa.⁷⁰⁴

Král vstupoval v letech pokračujícího válčení mezi Francií a Nizozemím do tajných ujednání s francouzskou stranou, navzdory tomu, že jeho faktický první ministr Danby se hlásil k otevřené podpoře Nizozemí. Situace dospěla k roztržce na jaře 1676, kdy se Karel II. znovu dohodl s Francií na výplatě subsidií,⁷⁰⁵ podmíněné oboustranným závazkem nevstupovat do žádné dohody s cizí mocností bez vzájemného souhlasu, což Danby odmítl podepsat a snažil se krále přesvědčit, aby dohodu nepotvrdil.⁷⁰⁶ Karel II. nejevil zájem své rozhodnutí přehodnotit a smlouvu sepsal vlastní rukou a doručil francouzskému velvyslanci, o čemž informoval pouze svého bratra.⁷⁰⁷ Panovník byl ochoten naslouchat svému přednímu rádcí a spoléhal na jeho schopnosti v zajišťování financí, ale rozhodně neměl v úmyslu změnit podle jeho názorů svou politiku. Nezapomínejme, že

⁷⁰¹ William Temple se po Westminsterském míru vrátil jako velvyslanec Karla II. do Haagu. Konflikt s Nizozemím v něm probudil ostře protifrancouzský postoj, který jej spojoval s Vilémem Oranžským natolik, že se stal jeho polooficiálním mentorem v zahraniční politice. Haley, s. 616.

⁷⁰² Price, s. 131.

⁷⁰³ Kovář, s. 234-235.

⁷⁰⁴ Troost, s. 284.

⁷⁰⁵ Na přelomu let 1676 a 1677 došlo k výměně francouzského velvyslance v Anglii, kdy markýze de Ruvigny nahradil Honoré Courtin, který převzal od Ludvíka XIV. identické instrukce. Grose, *Louis XIV's Financial Relations...*, s. 189.

⁷⁰⁶ Ackroyd, s. 423.

⁷⁰⁷ Tamtéž, s. 423.

hrabě Danby nebyl zasvěcen do tajné klauzule Doverské smlouvě a neměl ponětí o vazbě, která existuje mezi Karlem II. a Ludvíkem XIV. Přesto to byl právě pokladník Danby, který do jisté míry uchránil postavení Karla II., neboť bránil tomu, aby byl veřejně vnímán jako agent Francie. Svou schopností spravovat státní finance a zajišťovat podporu mezi poslanci zvyšoval Danby důvěryhodnost monarchie. Vlivem své veřejné opozice vůči francouzskému vlivu vytvářel pomyslný plášť, za nímž nebyly královy sympatie k Francii tak viditelné.

Na jaře 1677 přesvědčil Danby svého krále a jeho následníka Jakuba z Yorku k tomu, aby nizozemskému místodržícímu nabídli ruku Jakubovy dcery Marie.⁷⁰⁸ Danby se svým návrhem primárně pokoušel zabránit svému klesajícímu vlivu u dvora a mezi poslanci, k čemuž se potřeboval prezentovat s nějakým viditelným úspěchem. Jelikož poslanci dlouhodobě volali po bránění francouzské expanzi, spatřoval Danby ve spojení s rodem Oranžských tah, který je uspokojí a mohl by donutit časem samotného panovníka k odvrácení od Francie.⁷⁰⁹ Výsostně diplomatický tah tak provedl Danby veden spíše vnitropolitickými ohledy. V jeho pojetí byl protestantský sňatek nejlepší pojistkou protestantské politiky (zejména zachování zákona o zkoušce) a dobrých vztahů Koruny s parlamentem.⁷¹⁰ Dne 4. listopadu 1677 došlo k uzavření manželské smlouvy, kterou následovala smlouva spojenecká.⁷¹¹ Jazyk dohody hovořil o společném zájmu na obnově všeobecného míru v Evropě a pomoc při napadení před vnější agresí, s jasným odvoláním se k alianci tří.⁷¹² Jednalo se o překvapivý obrat v anglické zahraniční politice, ostře kontrastující s nedávným odmítáním jakýchkoli, třeba symbolických, ústupků vůči Spojeným provinciím.

Na začátku prosince předložil Karel II. v odpovědi na tlak ze strany Danbyho, Viléma III. a parlamentu Francii mírové podmínky pod hrozbou podniknutí vojenské akce.⁷¹³ Pod vlivem někdejšího úspěchu s aliancí tří věřila řada anglických politiků – včetně Danbyho či velkého penzionáře Fagela – že Ludvík XIV. na podmínky přistoupí.⁷¹⁴ Jednalo se o nebezpečnou iluzi, vytvořenou už v dobách aliance tří, kdy řada politiků předpokládala, že Francie

⁷⁰⁸ Kishlansky, s. 250.

⁷⁰⁹ Coward, s. 322, 324.

⁷¹⁰ Sturdy, s. 357.

⁷¹¹ Haley, s. 614.

⁷¹² Black, s. 153.

⁷¹³ Price, s. 132.

⁷¹⁴ Tamtéž, s. 132.

nebude riskovat situaci, kdy by musela čelit spojenému tlaku protestantské koalice. Obdobně jako v případě aliance tří byla adresována výzva Stockholmu, aby se k požadavkům připojil, neboť z pohledu Londýna i Haagu představovalo Švédsko slabšího partnera, který vždy bude následovat jimi vytyčenou linii zahraniční politiky.⁷¹⁵ Skutečnost, že Švédsko se v roce 1675 připojilo k Francii ve válce s Nizozemím, anglická diplomacie ignorovala. Iniciativa však vyzněla naprázdno, neboť souběžně s ní oslovili Karla II. francouzští vyjednávači s nabídkou zvýšení subsidií, kterou panovník přijal.⁷¹⁶ Za účelem alespoň dílčího uspokojení poslanců rozhodl Karel II. v prosinci stáhnout z Nijmegenů svého zástupce Williama Coventryho, kterého v červnu vystřídal William Temple, jehož protifrancouzský postoj byl obecně znám.⁷¹⁷

Oranžský sňatek byl již současníky vnímán jako moment, kdy se Danbyho vliv projevil na směřování zahraniční politiky. V pojetí samotného pokladníka se jednalo jen o první krok směrem k velké protestantské alianci. Již v květnu 1677 požadovala Dolní komora alianci se Spojenými provinciemi a vojenský zásah na jejich podporu – tento zásah do královských prerogativ neprošel jen díky řadě absencí v poměru hlasů 182:142.⁷¹⁸ Ludvík XIV. si byl dobře vědom hrozby, kterou může přinést radikalizovaný parlament, podporující Danbyho, a proto začal financovat opozici kolem Shaftesburyho.⁷¹⁹

Této situace hodlal Danby využít k obratu v anglické zahraniční politice, k níž měl být Karel II. zlákan vidinou štědrých parlamentních příspěvků. V roce 1678 zahájil Danby s podporou svého krále a parlamentní dotací 100 000 liber vojenské přípravy, které údajně měly vést k vojenské podpoře Spojeným provinciím.⁷²⁰ Schválená částka i míra příprav ale nedostačovaly k reálnému zásahu do války, dílem pro úspěch francouzských úplatků poslanců, ale hlavně pro reálnou nechuť Karla II. skutečně intervenovat na kontinentu. O tom, že vojenské přípravy byly spíše gestem směrem k poslancům, svědčí také fakt, že záhy požádal Danby poslance o finance na rozpuštění armády, která měla bojovat

⁷¹⁵ Lockhart, s. 144.

⁷¹⁶ Stoye, s. 209.

⁷¹⁷ Haley, s. 634.

⁷¹⁸ 25 May 1677, in *Journal of the House of Commons*, sv. 9, 1667-1687, s. 424-426. *British History Online*. url <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9/pp424-426>>, 7. 4. 2017.

⁷¹⁹ Trevelyan, s. 381.

⁷²⁰ Kishlansky, s. 250.

proti Francii, a získal 600 000 liber.⁷²¹ Ve skutečnosti se však ze strany Karla II. jednalo spíše o velmi promyšlenou kamufláž, s jejíž pomocí vyvíjel tlak na poslance i Ludvíka XIV. se stejným cílem: dosáhnout zlepšení finanční situace Koruny.

S postupujícím konfliktem v oblasti Nizozemí bylo jasné, že pokud nedojde k ukončení konfliktu, bude muset jít Karel II. do konfliktu s Francií nebo parlamentem, což mohlo oboje vážně ohrozit jeho pozici. V uzavření míru spatřoval Karel II. vyřešení svých finančních těžkostí i zmenšení závislosti na Francii.⁷²² Vzhledem k tomu, že Karel II. byl oficiálním zprostředkovatelem jednání v Nijmegenu, předpokládalo se, jak mezi poslanci, tak mezi jednajícími diplomaty, že je v možnostech Anglie dosáhnout rychlého uzavření míru, pokud by Karel II. nestránil příliš Francii.⁷²³ Jednalo se o nezdravé přeceňování anglických možností a vlivu, které bylo vyvoláno hlavně domnělým úspěchem aliance tří. Dojem podporoval sám pokladník Danby, protože věřil, že boj proti Francii bude všeobecně populární a přitom postačí symbolické angažmá, díky čemuž monarchie získá podporu i finance.⁷²⁴

Na počátku roku 1678 se názor poslanců pozvolna proměnil k stále důraznějšímu tlaku na intervenci. Parlament vydal Karlu II. svolení vyslat vojsko do Nizozemí, ačkoli o to nebyl žádán a ačkoli zároveň brojil proti existenci stále armády.⁷²⁵ Tlak na rozpuštění či oslabení vojsk však mezi poslanci vůbec neoslaboval protichůdný zájem na intervenci proti Francii. Ačkoli se všichni poslanci zaklínali obhajobou anglických národních zájmů, pro některé to byl odpor vůči absolutismu, který je umožňován existencí armády, pro druhé jím byla nutnost zabránit zhroucení Spojených provincií, neboť poté by byla Anglie další na řadě v rámci francouzských snah o hegemonii.⁷²⁶ Výsledným stanoviskem obou názorových křídel však bylo trvání na nutnosti vystoupit proti Francii a proti Karlovi vstřícnosti vůči jejím zájmům. V březnu vyslal Karel II. ve snaze poslance opět utiшит kontingent o síle 3000 mužů k obraně Ostende a nařídil Danbymu zahájit verbování armády na pomoc Spojeným provinciím.⁷²⁷ Již 29.

⁷²¹ Tamtéž, s. 249.

⁷²² Haley, s. 633.

⁷²³ Price, s. 131.

⁷²⁴ Black, s. 153.

⁷²⁵ Pearson, s. 215.

⁷²⁶ Pincus, *Absolutism, ideology...*, s. 42, 52-54.

⁷²⁷ Kovář, s. 239.

dubna 1678 oznámil král svým poslancům, že Nizozemci se chystají nedbat na alianční ujednání s Anglií a vstoupit do míru s Francouzi.

Vyjednávání v Nijmegenu se skutečně blížila k ukončení, bez ohledu na politická gesta z Londýna. Na konci března 1678 předal Danby anglickému velvyslanci v Paříži Ralphu Montaguovi plán mírového uspořádání, pro který měla Anglie přesvědčit Nizozemce výměnou za provizi ve výši 6 milionu livrů splatných po 3 roky, což Ludvík XIV. neprodleně zamítl a uspořádal francouzská jednání v Nijmegenu.⁷²⁸ Úspěšné završení mírových jednání proběhlo bez přímého anglického zásahu. Svůj vliv sice měla skutečnost, že Templeovou indiskrecí se Nizozemci dozvěděli o existenci anglo-francouzských jednání o neutralitě výměnou za subsidie, což oslabilo zájem Nizozemců dále válčit.⁷²⁹ Dne 10. srpna 1678 došlo k podpisu separátního míru mezi Spojenými provinciemi a Francií. V září následoval mír Francie se Španělskem a v lednu a únoru dalšího roku došlo k ukončení série konfliktů. Dohoda byla úspěchem francouzské diplomacie, neboť i když Francie neprosadila svůj bojový cíl, fakticky donutila Spojené provincie k opuštění protifrancouzské koalice.

K uzavření mírových smluv v Nijmegenu rozhodně nevedl tlak Anglie. Ludvík XIV. byl oprávněně přesvědčen, že se hrozby anglického vojenského zásahu nemusí obávat, už proto, že v květnu 1678 si pojistil Karlovu neutralitu subsidiemi ve výši 6 milionů livrů.⁷³⁰ Bez větších obtíží se mohla Francie spolehnout také na pomoc králových protivníků v parlamentu, pokud by vynaložil dostatečné prostředky na jejich uplacení.⁷³¹ Jako základ pro stabilizaci Anglie však mír přišel příliš pozdě. Ve stejné době, co Danby oznamoval konec francouzské hroby evropskému protestantismu, vypovídal před poslanci Titus Oaetes o hrozbě katolického spiknutí v Anglii. Na místo urovnání situace následovala rozsáhlá vnitropolitická krize, která na delší dobu zcela vyřadila Anglii z mezinárodní politiky, vedla k dočasnému pádu hraběte Danbyho a závažně ohrozila Karlův trůn.

⁷²⁸ Ackroyd, s. 426.

⁷²⁹ Stoye, s. 210.

⁷³⁰ Price, s. 133.

⁷³¹ Black, s. 137.

6. Závěr

Předchozí rekapitulace zahraniční politiky od počátku vlády Karla II. do mírových dohod z Nijmegenu se zaměřovala na výklad hlavních tendencí a proměn anglické politiky jako celku. Od restaurace monarchie spatřujeme v anglické zahraniční politice dvě proměnlivé vývojové linie, založené v obou případech na nevyjasněnosti koncepce anglické zahraniční politiky. První z nich spočívá v absenci široce sdíleného, či alespoň z panovníkovy strany neměnného, definování nepřitele. Anglický postoj vůči Francii, Spojeným provinciím, Španělsku a v menší míře také vůči Dánsku a Švédsku, v průběhu osmnácti let osciloval na škále mezi nepřátelstvím a válečným stavem až po ofenzivní a defenzivní aliance. V žádném z případů se navíc nejednalo o následek kontinuálního vývoje a lineární změny náhledu, ale o diskontinuitní obraty.

V roce 1660 vyjednávala obnovená monarchie alianci se Spojenými provinciemi a vážala ji smlouva se Španělskem z doby králova exilu, naopak jako její nepřátelé byly vnímány Francie a Švédsko coby podporovatelé předchozího republikánského zřízení. Krátce poté však Karel II. uzavřel alianční dohodu s Portugalskem, kterou se přiklonil k protišpanělskému (a také protinizozemskému) kurzu a stal se zatím nepřímým klientem francouzských zájmů. V roce 1665 se již Anglie nacházela ve válce s Francií a Nizozemím, k nimž se záhy přidalo Dánsko, spojenec britského monarchy. Přátelské vztahy tak Anglie udržovala nyní pouze se Španělskem a Švédskem. Po uzavření míru v Bredě se poměry otočily, Spojené provincie a Švédsko se staly anglickými spojenci proti vzrůstající moci Francie. Pokusy anglické diplomacie připoutat k této alianci Španělsko však selhaly. Selhání aliance tří dovedlo Anglii k podpisu dvojice téměř identických spojeneckých dohod s Francií, zaměřených proti Nizozemí. V průběhu třetí anglo-nizozemské války pak Anglie svou dohodu s Francií porušila separátním mírem a z vnitropolitických důvodů došlo k ujednání sňatkové i vojenské aliance se Spojenými provinciemi v předvečer podpisu míru v Nijmegenu.

Zmíněné diskontinuitní proměny anglické zahraniční politiky zachycuje následující tabulka, zjednodušující poměr Anglie k zmíněným mocnostem na zjednodušující ose spojenectví – neutralita – nepřátelství – konflikt (jehož praktickou realizací bývá válečný stav). Pod stav neutrality zahrnuji vstřícný

postoj režimu vůči dané zemi, vyjádřený absencí vzájemné piraterie a existencí určitých obchodních výsad, pojmem nepřátelství pak jeho opak. Krajiní póly představují vojenskou alianci a válečný konflikt. Vzhledem k tomu, že tato práce pokrývá časový úsek osmnácti let, obsahuje tabulka pro zjednodušení tříletý interval, do něhož se ideálně včleňuje průběh obou anglo-nizozemských válek, které Karel II. vedl. Vedle tří západních velmocí – Francie, Spojených provincií a Španělska – zahrnují dále obě skandinávské monarchie, neboť tvořily jednu z prioritních oblastí anglického zájmu a vhodně ilustrují frekvenci výkyvů anglické diplomacie. Spojenectví označené hvězdičkou je poněkud sporné, neboť je sice založeno na písemné smlouvě, avšak faktický stav mezinárodních závazků a vzájemných vztahů s Anglií činí takovou alianci minimálně spornou.

	Dánsko	Francie	Nizozemí	Španělsko	Švédsko
1660	spojenectví	nepřátelství	neutralita	spojenectví	nepřátelství
1663	spojenectví	neutralita	nepřátelství	nepřátelství	neutralita
1666	konflikt	konflikt	konflikt	neutralita	spojenectví *
1669	neutralita	nepřátelství	spojenectví	spojenectví *	spojenectví
1672	neutralita	spojenectví	konflikt	konflikt	neutralita
1675	neutralita	spojenectví	neutralita	neutralita	neutralita
1678	spojenectví	neutralita	spojenectví	neutralita	neutralita

Tradiční interpretační rámec vývoje mezinárodních vztahů v letech 1660-1678 pracuje s existencí tři (čtyř) subsystémů mezinárodních vztahů v Evropě. Anglie se ve sledované době angažovala ve dvou z nich, přímo v západním okruhu, který je charakterizován pokračujícím francouzsko-španělským nepřátelstvím, a nepřímo se podílela na dynamice mezinárodních vztahů v severním okruhu, charakteristickým soupeřením mezi Dánskem a Švédskem. Z pohledu klasické teorie by nemělo být možné, aby jedna země byla ve spojeneckém vztahu s dvěma protipóly téže oblasti, případně aby udržovala přátelské vztahy s oběma v okamžiku jejich vzájemného konfliktu.

Anglický případ nám však ukazuje, že z obecného teoretického rámce je možné vybočit jen v dílčích a velmi krátkých úsecích. Na případě baltského regionu anglická diplomacie neměla jinou možnost, než i při své nekonceptnosti kopírovat dánsko-švédské soupeření. Snaha o uzavření aliance s oběma

skandinávskými dvory v roce 1665 selhala. Skutečnost, že v druhé anglo-nizozemské válce se Dánsko připojilo na stranu Nizozemí a Francie ve válce proti svému někdejšímu anglickému spojenci, zatímco Švédsko podporovalo nepřimo anglické válečné úsilí, dokládá tuto tezi. K výraznému zlepšení vztahů s Dánskem nedošlo do doby, kdy se Švédsko stáhlo ze západního politického okruhu a jeho vztahy k Anglii ochladly. Analogicky navzdory snaze anglických vyjednávačů nikdy nenastala situace, kdy by Anglie byla vázána spojenectvím zároveň s Francií a Španělskem, stejně tak nikdy nedospěla do stádia nepřátelského (či válečného) stavu s oběma západními mocnostmi zároveň. Jednoduchou dichotomií přichylnosti Karla II. k jednomu či druhému táboru narušuje vývoj vztahů s Nizozemím jen zdánlivě, protože musíme reflektovat skutečnost, že do roku 1669 patřilo Nizozemí k blízkým spojencům Francie a jeho pozice se měnila v letech 1669-1672, přičemž se tato dynamika výrazně promítala také do směřování anglické zahraniční politiky.

Systémovou úroveň tvořila na jednotlivých rovinách – od evropského systému jako celku po politické uspořádání na Britských ostrovech – spletitá síť aktérů s rozdílnými možnostmi a zájmy. Anglickou diplomacii mezi restaurací a slavnou revolucí charakterizuje koexistence více oficiálních zahraničních politik, reprezentovaných králem coby osobou s vlastními aktivitami na zahraničním poli, králem coby představitelem státu a konečně parlamentem, jemuž nepřislušel výkon zahraniční politiky, ale přesto se angažoval ve snaze ji ovlivnit. Panovník, jeho rádci, jeho dvůr, parlament a jednotlivé obchodní skupiny si nárokovali podíl či výlučnost na formulování a obhajobě anglického národního zájmu. V realitě se daleko spíše snažili prodat svůj vlastní zájem jako výhodný a nezbytný pro celý stát a přimět ostatní aktéry, aby jej napodobili.⁷³²

Navzdory tomu, že anglickou zahraniční politiku prováděli v letech 1660-1678 různé osobnosti s různou mírou vlivu na panovníka a na reálné směřování, ukazuje se, že navzdory různým představám nebyli schopni vybočit z mantinelů, které představovala podoba systému. Klíčoví představitelé anglické politiky, kteří měli svou koncepci zahraniční politiky, obvykle nedokázali uspět nad rámec aktuálních možností Anglie dané jejím umístěním v systému. Kancléř Clarendon v letech 1660-1667, státní sekretář Arlington v letech 1667-1670 a pokladník

⁷³² Na příkladě legitimizace druhé anglo-nizozemské války tento postup analyzoval Gijs Rommelse. Viz Rommelse, *Mountains of iron...*, s. 265.

Danby v letech 1674-1678 reprezentovaly zcela odlišné pohledy na anglickou zahraniční politiku a jsou zodpovědní za určité proměny v její podobě, ale žádný z nich nedokázal své pojetí v úplnosti prosadit. Anglie neuzavřela v letech 1667-1670 spojeneckou smlouvu se Španělskem, jak si přál Arlington, neukončila svou vazbu na Francii v letech 1674-1678, o což usiloval Danby, ani se nestala spojencem Francie v letech 1660-1667, v čemž Clarendon spatřoval nejlepší záruku pozice monarchie.

Podobnou optikou je třeba vnímat i kroky samotného panovníka. Karel II. nejevil o zahraniční politiku přílišný zájem, ale to neznamená, že by ji ignoroval či se rozhodoval pouze s ohledem na svoje finance. Do značné míry můžeme tvrdit, že si Karel II. v daleko větší míře než jeho rádci uvědomoval limity anglických možností, dané povahou mezinárodního systému. Navzdory tomu, že změny své politiky – domácí i zahraniční – často podřizoval finančním motivům, neplatí častá teze historiků o tom, že měnil anglickou politiku za úplatu.⁷³³ Ve skutečnosti je blíže pravdě obrácený pohled: Karel II. si nechával zaplatit od cizích monarchů či poslanců za politiku, pro kterou se už dávno rozhodl. Ne vždy býval úspěšný v získání financí na aktuální kurz anglické diplomacie, nicméně to nevedlo k okamžité proměně v zahraniční politice. Tam, kde k ní došlo – třeba v případě aliance tří po krachu jednání o subsidiích – byl obrat mnohem pozvolnější a vedený jinými důvody, než aby to odůvodnilo tvrzení o zaprodání anglické politiky.

Trendem, který prostupoval zmíněných osmnáct let Karlovy vlády, byla stále výraznější emancipace poslanců. Vedle rostoucí nezávislosti na panovníkovi se to projevovalo hlavně sebevnímáním coby specifické zájmové skupiny. Jednalo se o přímý dopad etablování parlamentu jako stálé zastupitelské instituce, kterou podpořil sám Karel II., když nerozpustil v prvních osmnácti let parlament. Ačkoli to ztěžovalo prosazování zájmů koruny, zároveň to postupně učinilo parlament etablovanou institucí, v níž začínaly mít stejné problémy jako Koruna i zahraniční

⁷³³ Z řady historiků, kteří toto obvinění vznášejí či přejímají – viz předchozí kapitoly – daný pohled nejbarvitěji vylíčil Egon Friedell slovy, že Karel II. „měl pouze jednu vášeň. Tu nejnevinnější, ale současně i tu nejnižší ze všech: bažil po penězích. Za peníze mohli [jiní monarchové] mít od něj všechno: aliance, změny vyznání, potlačení svobod lidu, ústupky, toleranční edikty, násilí, vyhlášení války, uzavření míru. Prodal Dunkirk, neutralitu, spojence, královská privilegia, prostě vše, co po něm chtěli.“ Friedell, s. 340.

vyslanci, jejichž úplatky byly stále méně úspěšné.⁷³⁴ Nejpozději roku 1672 došla situace do stavu, kdy systematický odpor vůči Karlově domácí a zahraniční politice nebyl následkem vnějších subvencí, ale existencí vnitřní opozice, u níž úplatky ze zahraničí snižovaly riziko nalezení dohody s Korunou, než aby přímo vytvářely odpor vůči nalezení kompromisu.

V úvodu práce jsem se vymežil vůči třem tradičním interpretacím, které jsou spojovány s érou Karla II. V klasické historiografii mělo jeho panování postupně ukončit půlstoletí vyhrocené konkurence s Nizozemci, působení konfesních motivů v anglické diplomacii a francouzský tlak na hegemonii. Bylo jedním z cílů práce ukázat, že tyto zjednodušující soudy neodpovídají zcela historické skutečnosti. Skutečnost, že v roce 1674 uzavřela Anglie mírovou smlouvu se Spojenými provinciemi, na níž roku 1678 navázala smlouva spojenecká, neznamena v dynamice evropské politiky ukončení vzájemných rozporů. Pozdější spojenectví obou zemí je třeba přičítat událostem Slavné revoluce, nikoli tomu, že by po třetí anglo-nizozemské válce došlo k výraznější revizi anglického směřování. Podobně nelze odmítnout působení konfesních motivů v evropské diplomacii, kterou historické syntézy spojují s uzavřením vestfálského míru. Ačkoli zahraniční politika se měnila směrem k většímu oportunismu, nedá se tvrdit, že starší pojetí politiky rázem vyhaslo.⁷³⁵ Anglické sjednocení státu a církve a rozsáhlé využívání protestantské propagandy ještě koncem 17. století ospravedlňuje opačné tvrzení: náboženské faktory byly v anglické diplomacii přítomny a nehrály jen omezenou roli. Třetí z tvrzení, vůči nimž se tato práce vymezila, totiž že Anglie roku 1678 napomohla ukončení francouzských hegemoniálních ambic, se dá nicméně odmítnout jen částečně. Na situaci je možno nahlížet sice tak, že dřívějším odchodem z války s Nizozemím a následným příklonem k Vilému Oranžskému oslabila Anglie francouzské válečné úsilí, ale to by znamenalo ignorovat skutečnost, že Karel II. i po westminsterském míru zůstal francouzským klientem. Domnívám se sice, že nelze přijmout bezvýhradně tvrzení, že vývojovou tendencí anglické zahraniční politiky bylo ukončení hrozby francouzské dominance v Evropě, nicméně je přípustná též interpretace, že svým ukončením diplomatické a vojenské podpory bránila Anglie

⁷³⁴ Jettot, s. 161.

⁷³⁵ Podrobněji viz Belling, s. 37-39, v anglickém prostředí pak s. 73-76.

plnému prosazení všech francouzských požadavků. Její vliv však podle mého nebyl rozhodující a odpor vůči Francii nepřekonatelný, spíše naopak.

V souladu s výše nastíněným pojetím tak lze uzavřít práci konstatováním, že v letech 1660-1678 procházela anglická zahraniční politika obdobím turbulentních proměn, které byly často spíše improvizací než sledováním promyšlené koncepce. Příčina ležela nejen v absenci jednoznačné linie zahraniční politiky na anglické straně, za níž nesl odpovědnost panovník stejnou měrou jako jeho ministři, ale také v pluralitě zájmů a aktérů. Jednotlivé zahraničněpolitické iniciativy byly výsledkem aktivit různých politických okruhů, konajících někdy s podporou či vědomím krále, ale příležitostně také proti jeho názoru či bez jeho vědomí. Za jednotlivé aktivity restaurační monarchie navenek zodpovídal v konečném důsledku panovník, ačkoli v případech kritiky dokázal přenést politickou zodpovědnost na osoby ze svého okolí. Vysoká míra improvizace, spojená se slabým postavením Koruny, vyplývajícím zejména z nedostatku financí, představovala hlavní limitující faktor pro anglickou diplomacii. Vedle absence dlouhodobého zájmu totiž snižovala důvěryhodnost Anglie na mezinárodní scéně. Prostor pro anglickou diplomacii byl navíc ještě zmenšován omezenými finančními a politickými možnostmi monarchie. Je otázkou, nakolik by situace byla jiná ve chvíli, kdy by existovala obecná shoda na směřování a cílech anglické diplomacie. Pravděpodobně by ani jasně vytyčená a domácími aktéry přijímaná zahraniční politika nezaznamenala výraznější úspěchy.

7. Bibliografie

ACKROYD, Peter. *Rebellion: the history of England from James I to the Glorious Revolution*, New York 2014.

AMES, Glenn. „The Role of Religion in the Transfer and Rise of Bombay, 1661-1687“. In *The Historical Journal* 46 (2), 2003, s. 317-340.

BARBOUR, Violet. „Consular Service in the Reign of Charles II“. In *The American Historical Review* 33 (3), 1928, s. 553-578.

BELCHER, Gerald. „Spain and the Anglo-Portuguese Alliance of 1661: A Reassessment of Charles II's Foreign Policy“. In *Journal of British Studies* 15 (1), 1975, s. 67-88.

BELLING, Vojtěch. *Zrození suveréna: Pojem suverenity a jeho kritika v moderní politické a právní filosofii*, Brno 2014.

BLACK, Jeremy. *A System of Ambition?: British Foreign Policy 1660-1793*, London 1991.

BRINKMANN, C. „Charles II and the Bishop of Münster in the Anglo-Dutch War of 1665-6“. In *The English Historical Review* 21 (84), 1906, s. 686-689.

Calendar of the Clarendon state papers, 4 svazky, Coxe, Henry (ed.), Oxford 1872, dostupné on-line skrze *Archive.org*.

Calendar of State Papers, Domestic Series: of the Reign of Charles II, 9 svazků, Green, Mary A. E. – Blackburne, Francis H. D. (eds.), London 1860-1894, dostupné on-line skrze *Archive.org*.

Calendar of State Papers Domestic: Charles II, Addenda 1660-1685, Bickley, Francis Bickley – Blackburne, Francis H. D. (eds.), London 1939. Dostupné skrze *British History Online*, url <<http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/domestic/chas2/addenda/1660-85>>.

COOX, Alvin. „The Dutch Invasion of England: 1667“. In *Military Affairs* 13 (4), 1949, s. 223-233.

COWARD, Barry. *The Stuart Age: England 1603-1714*, London/New York 1994, II. vydání.

CLAYDON, Tony. *Europe and the making of England 1660-1760*, Cambridge 2007.

DAVIES, J. D. „The Navy, Parliament and the Political Crisis in the Reign of Charles II“. In *The Historical Journal* 36 (2), 1993, s. 271-288.

FEILING, Keith. „Henrietta Stuart, Duchess of Orleans, and the Origins of the Treaty of Dover“. In *The English Historical Review* 47 (188), 1932, s. 642-645.

FERRO, Marc. *Dějiny kolonizací: od dobývání až po nezávislost*, Praha 2007.

FRIEDEL, Egon. *Kulturní dějiny novověku: krize evropské duše od černé smrti po první světovou válku*, sv. 1. Praha 1999.

FURBER, Holden. *Rival empires of trade in the Orient*, Minneapolis 1976.

GEYL, Pieter. *The Netherlands in the Seventeenth Century*, sv. 2, London 1968.

- GROSE, Clyde. „Louis XIV's Financial Relations with Charles II and the English Parliament“. In *The Journal of Modern History* 1 (2), 1929, s. 177-204.
- GROSE, Clyde. „The Anglo-Portuguese Marriage“. In *The Hispanic American Historical Review* 3 (10), 1930, s. 313-352.
- GROSE, Clyde. „England and Dunkirk“. In *The American Historical Review* 39 (1), 1933, s. 1-27.
- HALEY, K. „The Anglo-Dutch Rapprochement of 1677“. In *The English Historical Review* 73 (289), 1958, s. 614-648.
- HARRIS, Tim. *Politics under the Later Stuarts: Party Conflict in a Divided Society 1660-1715*, London – New York, 1993.
- HEYDEN-RYNSCHOVÁ, Verena. *Evropské salony*, Praha 2004.
- HILL, Christopher. *The Century of Revolution*, London 1980, II. vydání.
- HOWAT, G. M. *Stuart and Cromwellian Foreign Policy*, London 1974.
- HUTTON, R. „The Making of the Secret Treaty of Dover 1668-1670“. In *The Historical Journal* 29 (2), 1986, s. 297-318.
- HYDE, Edward, lord Clarendon. *The History of the Rebellion and Civil Wars in England, To Which is Added an Historical View of the Affairs of Ireland*, Warburton, William (ed.), London 1826, dostupné on-line skrze The Online Books Page.
- JETTOT, Stéphane. „Ideologies of interests in English foreign policy during the reign of Charles II“ in ONNEKINK, David – ROMMELSE, Gijs (eds.). *Ideology and Foreign Policy in Early Modern Europe 1650-1750*, Oxford 2011, s. 145-162.
- JONES, James R. *Country and court*, London 1978.
- Journal of the House of Commons: 1660-1667*, sv. VIII, London 1802. Dostupné skrze *British History Online* <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol8>>.
- Journal of the House of Commons: 1667-1687*, sv. IX, London 1802. Dostupné skrze *British History Online* <<http://www.british-history.ac.uk/commons-jrnl/vol9>>.
- KAMEN, Henry. *Spain 1469-1714: A Society of Conflict*, Harlow 1991, II. vydání.
- KANTOROWICZ, Ernest. *Dvě těla krále*, Praha 2014.
- KENYON, John. *The Popish Plot*, Phoenix 1972.
- KISHLANSKY, Mark. *A Monarchy Transformed*, London 1997.
- KOVÁŘ, Martin. *Stuartovská Anglie*, Praha 2001.
- LEE, Maurice. „The Earl of Arlington and the Treaty of Dover“. In *Journal of British Studies* 1 (1), 1961, s. 58-70.
- LENG, Thomas. „Commercial Conflict and Regulation in the Discours of Trade in Seventeenth-Century England“. In *The Historical Journal* 48 (4), 2005, s. 933-953.

- LOCKHART, Paul D. *Sweden in the Seventeenth Century*, New York 2004.
- MANDROU, Robert. *Louis XIV. en son temps 1661-1715*, Paris 1973.
- MILLER, Jaroslav. *Propaganda, symbolika a rituály protestantské Evropy (1580-1650)*, Praha 2012.
- MILLER, John. „The Later Stuart Monarchy“. In Jones, James R (ed.). *The Restored Monarchy: 1660-1688*, Totowa 1979, s. 30-47.
- MÖRKE, Olaf. *Die Geschwistermeere: Eine Geschichte des Nord- und Ostseeraumes*, Stuttgart 2015.
- OGG, David. *England in the Reign of Charles II*, 1. sv., Oxford 1955.
- O'MALLEY, Leslie. „The Whig Prince: Prince Rupert and the Court vs. Country Factions during the Reign of Charles II“. In *Albion* 8 (4), 1976, s. 333-350.
- ONNEKINK, David. „The ideological context of the Dutch Wars“. In Onnekink, David – Rommelse, Gijs (eds.). *Ideology and Foreign Policy in Early Modern Europe 1650-1750*, Oxford 2011, s. 131-144.
- PEARSON, Hesketh. *Karel II.*, Ostrava 2001.
- PINCUS, Steven. „Absolutism, ideology and English foreign policy“. In Onnekink, David – Rommelse, Gijs (eds.). *Ideology and Foreign Policy in Early Modern Europe 1650-1750*, Oxford 2011, s. 31-54.
- PINCUS, Steven. *Protestantism and Patriotism: Ideologies and the Making of English Foreign Policy*, Cambridge 1996.
- PLATZHOFF, Walter. *Europäische Geschichte im Zeitalter Ludwigs XIV. und des Grossen Kurfürsten*, Leipzig 1921.
- PRICE, J. L. „Restoration England and Europe“. In Jones, James R (ed.). *The Restored Monarchy: 1660-1688*, Totowa 1979, s. 118-135.
- Rigsarkivet, Tyske Kancelli, fondy XXXXX
- ROMMELSE, Gijs. „The Role of mercantilism in Anglo-Dutch political relations 1650-74“. In *The Economic History Review* 63 (3), 2010, s. 591-611.
- ROMMELSE, Gijs. „Mountains of iron and gold: mercantilist ideology in Anglo-Dutch relations 1650-1674“. In Onnekink, David – Rommelse, Gijs (eds.). *Ideology and Foreign Policy in Early Modern Europe 1650-1750*, Oxford 2011, s. 243-266.
- ROWEN, Henry. „John de Witt and the Triple Alliance“. In *The Journal of Modern History* 26 (1), 1954, s. 1-14.
- SAINT-LÉGER, A. de. „L'acquisition de Dunkerque et de Mardyck par Louis XIV“. In *Revue d'histoire moderne et contemporaine* 2 (3), 1900/1901, s. 233-245.
- SCOTT, Jonathan. „Good Night Amsterdam: Sir George Downing and the Anglo-Dutch Statebuilding“. In *The English Historical Review* 118 (476), 2003, s. 334-356.
- SCOTT, Jonathan. *When the Waves Ruled Britannia: Geography and Political Identities*, New York 2011.

- SEAWARD, Paul. „The House of Commons Committee of Trade and the Origins of the Second Anglo-Dutch War 1664“. In *The Historical Journal* 30 (2), 1987, s. 437-452.
- SEAWARD, Paul. *The Restoration 1660-1688*, London 1991.
- SHERMAN, Arnold A. „Pressure from Leadenhall: The East India Company Lobby, 1660-1678“. In *The Business History Review* 50 (3), 1976, s. 329-355.
- SCHMIDT, Benjamin. „Mapping an Empire: Cartographic and Colonial Rivalry in Seventeenth-Century Dutch and English North America“. In *The William and Mary Quarterly* 54 (3), s. 549-578.
- SCHOOLCRAFT, Henry. „The Capture of New Amsterdam“. In *The English Historical Review* 22 (88), 1907, s. 647-693.
- SCHOOLCRAFT, Henry. „England and Denmark 1660-1667“. In *The English Historical Review* 25 (99), 1910, s. 457-479.
- SCHULTZ, Uwe. *Vládce z Versailles: Ludvík XIV. a jeho doba*, Plzeň 2008.
- SPENCER, Charles. *Killers of the King: The men who dared to execute Charles I*, London 2016.
- Statutes of the Realm, 1628-80*, Raithby, John (ed.), London 1819. Dostupné skrze *British History Online*, url <<http://www.british-history.ac.uk/statutes-realm/vol5>>.
- STOYE, John. *Europe Unfolding, 1648-1688*, London 2000. II. vydání.
- STRADING, R. „Spanish Conspiracy in England, 1661-1663“. In *The English Historical Review* 87 (343), 1972, s. 269-286.
- STURDY, David. *Fractured Europe, 1600-1721*, Oxford 2002.
- TOMLINSON, Howard. „Financial and Administrative Development in England 1660-1688“. In Jones, James R (ed.). *The Restored Monarchy: 1660-1688*, Totowa 1979, s. 94-117.
- TREVELYAN, George M. *England under the Stuarts*, London 1933, XVI. vydání.
- TROOST, Wout. „To restore and preserve the liberty of Europe: William III's ideas on foreign policy“. In Onnekink, David – Rommelse, Gijs (eds.). *Ideology and Foreign Policy in Early Modern Europe 1650-1750*, Oxford 2011, s. 283-303.
- UGLOW, Jenny. *A gambling man: Charles II and the Restoration*, London 2009.
- WANNER, Michal. *Zrození impéria: Východoindická společnost a britský stát (1600-1773)*, Praha 2003.
- WEIGLEY, Russell. *The Age of Battles: The Quest for Decisive Warfare from Breitenfeld to Waterloo*, Bloomington 2004.
- WILSON, Charles. *Profit and Power: A Study of England and the Dutch Wars*, Cambridge 1978.